

VEREJNÁ SPRÁVA

A REGIONÁLNY

ROZVOJ

2/2023

EKONÓMIA,

MANAŽMENT

A MARKETING



VYSOKÁ ŠKOLA EKONÓMIE A MANAŽMENTU

VŠEM

VEDECKÝ ČASOPIS VYSOKEJ ŠKOLY
EKONÓMIE A MANAŽMENTU
V BRATISLAVE

číslo 2, december 2023, ročník XIX.

**VEREJNÁ SPRÁVA
A REGIONÁLNY
ROZVOJ 2/2023
EKONÓMIA,
MANAŽMENT
A MARKETING**



BRATISLAVA UNIVERSITY OF ECONOMICS AND MANAGEMENT

BUEM

BRATISLAVA UNIVERSITY OF
ECONOMICS AND MANAGEMENT
SCIENTIFIC JOURNAL

No. 2, December 2023, Volume XIX.

Hlavný redaktor (Editor-in-Chief)

Monika Hudáková

Výkonný redaktor (Executive Editor)

Michal Fabuš

Redakčná rada (Editorial Board)

Ľuboš Cibák

VŠEM v Bratislave, Slovenská republika

Zoran Čekerevac

Union University Belehrad, Serbia

Iveta Dudová

VŠEM v Bratislave, Slovenská republika

Vladimír Gozora

VŠEM v Bratislave, Slovenská republika

Iryna V. Gontareva

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

Sebastian Jabłoński

University of Economics, Tourism and Social Sciences in Kielce, Poland

Jozef Kuril

VŠEM v Bratislave, Slovenská republika

Vasyl Kyfiak

Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Chernivtsi, Ukraine

Ján Lidák

College of International and Public Relations Prague, Czech republic

Robert Magda

Szent István University Gödöllő, Hungary

Janus Paweska

International University of Logistics and Transport in Wroclaw, Poland

Thomas Prorok

Center for Public Administration Research, Wien, Austria

Agota Raisiene

Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Russell Gerrard

BAYES Business School, City University of London, United Kingdom

Mikuláš Sidák

VŠEM v Bratislave, Slovenská republika

Antonín Slaný

Masaryk university, Faculty of Economics and Administration, Brno, Czech republic

Renata Stasiak- Bettlejewska

Czestochowa University of Technology, Czestochowa, Poland

Oleh Soskin

National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

Daniela Todorova

University of Transport Todor Kableshkov, Sofia, Bulgaria

Jaroslav Vykluk

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Harald Wilhelm

College of Public Administration in Bavaria, Hof, Germany

Lukáš Zagata

Czech University of Life Sciences Prague, Faculty of Economics and Management, Czech republic

Contents

Verejná správa a regionálny rozvoj

**Riešenie sociálnych nerovností v kontexte realizácie Európskeho
piliera sociálnych práv**

***Tackling social inequalities in the context of the implementation
of the European Pillar of Social Rights* 9**

Iveta DUDOVÁ – Vojtech STANEK

Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe (vybrané aspekty)

***Employment relations in the civil service (selected aspects)* 16**

Jozef KURIL

**Plán obnovy a odolnosti SR podporujúci vzdelávanie skupín ohrozených
chudobou a sociálnym vylúčením**

***Recovery and Resilience Plan in Slovakia promoting education
for groups at risk of poverty and social exclusion* 20**

Silvia VADKERTIOVÁ

Vplyv obehového hospodárstva na subjekty verejnej správy

***The impact of the circular economy on public administration entities* 30**

František VOJTECH – Andrej SREBALA

**Revitalizácia území a využitie SMART informačných technológií ako metód
a prostriedkov na obnovu a zachovanie kultúrneho dedičstva
v turistických destináciách**

***Revitalization of territories and the use of SMART information technologies
as methods and means for the restoration and preservation of cultural heritage
in tourist destinations* 40**

Volodymyr YERMACHENKO – Igor YAROVY

Ekonomía, manažment a marketing

Smart riešenia a smart mestá na Slovensku

***Smart solutions and smart cities in Slovakia* 53**

Michal FABUŠ

Využitie mechanizmu marketingového riadenia v komunikačnom systéme ako jedného zo súčastí strategického rozvoja školských inštitúcií

***Using marketing management mechanism in communication system as one of the components of strategic development of education institutions* 61**

Artur HORBOVYY – Oksana NEMYROVSKA

Riziká a príležitosti strategických pilierov koncepcie rozvoja športu na Slovensku

***Risks and opportunities of strategic pillars of the concept of sports development in Slovakia* 70**

Mária HUDÁKOVÁ – Michal VARMUS – Jaroslav ŠIŠOLÁK

Produktová politika v obehovom hospodárstve

***Product policy in the circular economy* 80**

Vojtech KOLLÁR – Silvia MATÚŠOVÁ

Zlepšenie posudzovania hodnoty nehmotného majetku vytvoreného výsledkom inovačných aktivít podniku

***Improvement the assessment of the value of intangible assets created as a result of the enterprise's innovative activities* 92**

Svetlana LABUNSKA

Konflikt na Ukrajine ako súčasť makroprostredia malých a stredných podnikov na Slovensku

***The conflict in Ukraine as part of the macro environment of small and medium-sized enterprises in Slovakia* 104**

Michal LEVICKÝ – Agnesa VÍGHOVÁ – Marko DANÍŠ

Daňová medzera, ako nástroj merania daňových únikov na Slovensku

***The tax gap, as an instrument for measuring tax evasion in Slovakia* 112**

Agneša VÍGHOVÁ – Nora ŠTANGOVÁ – Mária PETRUŠČÁKOVÁ

Recenzia monografie Riadenie inovačnej stratégie a marketing autorov

prof. Naqib Daneshjo PhD. – Ing. Peter Malega PhD.

– prof. Ing. Monika Hudáková PhD. MBA

Review of the monograph: Management of Innovation Strategy and Marketing

prof. Naqib Daneshjo PhD. – Ing. Peter Malega PhD.

– prof. Ing. Monika Hudáková PhD. MBA 118

Peter ADAMIŠIN

Autori príspevkov	120
Recenzenti	122
Informácie a pokyny pre autorov príspevkov	123

VEREJNÁ SPRÁVA A REGIONÁLNY ROZVOJ

Riešenie sociálnych nerovností v kontexte realizácie Európskeho piliera sociálnych práv¹

Tackling social inequalities in the context of the implementation of the European Pillar of Social Rights

Iveta DUDOVÁ* – Vojtech STANEK**

Abstract

The European Pillar of Social Rights promotes the development of a social European Union, which should fulfil the aspects of fairness, inclusion and broad opportunities. The European Commission's Action Plan for the implementation of the European Pillar of Social Rights sets out concrete initiatives and actions to achieve it. The EU institutions, national, regional and local authorities, social partners and civil society are all involved in the implementation of the Pillar. The article focuses on defining the European Union's approaches to reducing social inequalities in the areas of income, social protection and inclusion, decent living and health care.

Keywords:

Social inequalities, European Pillar of Social Rights, The European Pillar of Social Rights Action Plan, income, social protection and inclusion

JEL Classification: J40, J48

Úvod

Európska spoločnosť je rozmanitá, pripomínajú sa otázky identity, občianstva, migrácie, pandémie, hrozba vojnových konfliktov a tým pocity neistoty narastajú. Európske štáty sa snažia ciele inteligentného, inkluzívneho a udržateľného rastu dosiahnuť vytváraním a upevňovaním sociálno-ekonomického systému, sociálno-kultúrneho a politicko-administratívneho celku. EÚ sa profiluje najmä globalizáciou. Táto je však v súčasnosti vystavená globalizačnému šoku. Štátom v EÚ sa podarilo dosiahnuť ciele, ako pokrytie populácie sociálnou ochranou, zníženie chudoby, zvyšovať pôrodnosť. V súčasnosti však EÚ naráža na problémy ako sú dlhodobá nezamestnanosť, rýchle starnutie populácie, medzigeneračné napätie, nové riziká, akým je predovšetkým vojna na Ukrajine.

Napriek tomu v EÚ pretrváva snaha o zachovanie úrovne sociálnej ochrany, zníženie sociálnej exklúzie a dlhodobej nezamestnanosti. Kríza, ktorú v posledných desaťročiach zaznamenávame, je konfliktom medzi rastúcimi finančnými nárokmi a široko zadĺženým systémom sociálnej ochrany a globálnou recesiou znamenajúcou úbytok zdrojov. Komplexne hovoríme o kríze legitimity, efektivity a nákladov. V súvislosti s fungovaním európskej sociálnej politiky hovoríme o potrebe rekonceptualizácie sociálneho štátu. To nezahŕňa pochybnosti o sociálnom rozmere európskej

¹ IGP 1/2022 Sociálne nerovnosti

* doc. Ing. Iveta Dudová, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: iveta.dudova@vsemba.sk

* prof. Ing. Vojtech Stanek, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vojtech.stanek@vsemba.sk

integrácie. Pritom vieme, že liberalizácia trhu práce, uskutočnené štrukturálne reformy, odstránenie bariér podnikania a zjednodušenie administratívy viedlo k znižovaniu ochrany služieb.

Redistribučné efekty mechanizmu cez sociálno-ekonomický prenos dane sú obmedzené. Medzigeneračný prenos nerovností zostáva vysoký. Sociálne politiky sú konfrontované s hospodárskou krízou a rastom sociálnych výdavkov. Hľadajú sa cesty na riešenie, jednou z možností je aktívny sociálny štát.

Príspevok sa zameriava na vymedzenie aktuálnych prístupov Európskej únie k znižovaniu sociálnych nerovností v oblasti príjmu, sociálnej ochrany a začleňovania, dôstojného života a zdravotnej starostlivosti.

1 Aktuálne vnímanie nerovností v Európskej únii

V roku 2020, tri roky po spustení Európskeho piliera sociálnych práv Eurobarometer, skúmal postoje k sociálnym otázkam v EÚ. Takmer deväť z desiatich opýtaných (88 %) tvrdí, že sociálna Európa – t. j. Európa, ktorá sa zaviazala k rovnakým príležitostiam a prístupu na trh práce, spravodlivé pracovné podmienky, sociálna ochrana a integrácia – sú dôležité pre nich osobne, vrátane približne štyroch z desiatich (42 %), ktorí veria, že sociálna Európa je „veľmi dôležitá“ pre nich osobne. O niečo viac, ako jeden z desiatich ľudí, má opačný názor (11 %). Viac ako sedem z desiatich Európanov (71 %) sa domnieva, že nedostatok sociálnych práv je v súčasnosti vážny problém. To poukazuje na vnímanie nespravodlivosti vplyvu verejných politík na nerovnosť verejnosťou, čo môže podnecovať pocity nespokojnosti a nedôvery v inštitúcie a vlády.

Európania určili aj najdôležitejšie prvky hospodárskeho a sociálneho rozvoja, pričom si vybrali štyri možnosti z celkovo 114. Viac ako štyria z desiatich opýtaných ľudí uvádzajú „rovnaké príležitosti a prístup na trh práce“ (46 %) ako jeden z najdôležitejších prvkov pre hospodársky a sociálny rozvoj EÚ, tesne pred „spravodlivými pracovnými podmienkami“ (45 %). Podobný podiel uvádza „prístup ku kvalitnej zdravotnej starostlivosti“ a „úroveň života ľudí v Európskej únii“ (v oboch prípadoch 41 %). Takmer tretina opýtaných uviedla „sociálnu ochranu a integráciu“ (32 %). Približne štvrtina Európanov uviedla „environmentálnu zodpovednosť a klimatické opatrenia“ (27 %) a „slobodu pohybu pracovníkov a vzdelávajúcich sa“ (23 %) ako najdôležitejšie prvky rozvoja hospodárskej a sociálnej oblasti v EÚ. Každý piaty respondent uvádza „schopnosti Európskej únie v oblasti výskumu a inovácií“ (20 %) a podobný podiel uvádza „kvalitu infraštruktúry v Európskej únii“ (18 %). Viac ako jeden z desiatich Európanov uvádza „práva menšín a ochranu proti diskriminácii“ (15 %) a „zručnosti a talent občanov EÚ“ (14 %).

Príjmové nerovnosti, a najmä disponibilný príjem, vnímajú najčastejšie ľudia ako prejav nerovností. Ukazovateľ S40 je jedným z ukazovateľov, ktorými sa v EÚ merajú príjmové nerovnosti. Predstavuje podiel príjmov 40 % najchudobnejších na celkovom národnom dôchodku.

Tabuľka 1 Podiel príjmového kvintilu S40/S100 pre disponibilný príjem – prieskum EU-SILC

Región / štát	Rok 2019	Rok 2022
Európska únia – 27 krajín (od r. 2020)	0,2138	0,2167
Eurozóna – 20 krajín (od r. 2023)	0,2137	0,2151
Belgicko	0,2398	0,2413
Bulharsko	1,644	0,1705
Cyprus	0,2161	0,2214
Česko	0,2501	0,2467
Dánsko	0,2320	0,2324
Estónsko	0,2019	0,1954
Fínsko	0,2386	0,2369
Francúzsko	0,2277	0,2193

Grécko	0,2072	0,2052
Holandsko	0,2338	0,2334
Chorvátsko	0,2154	0,2177
Írsko	0,2280	0,2275
Litva	0,1837	0,1843
Lotyšsko	0,1825	0,1861
Luxembursko	0,2035	0,2134
Maďarsko	0,2268	0,2341
Malta	0,2234	0,2129
Nemecko	0,2169	0,2224
Poľsko	0,2233	0,2353
Portugalsko	0,2073	0,2085
Rakúsko	0,2300	0,2271
Rumunsko	0,1787	0,1941
Slovensko	0,2514	0,2604
Slovinsko	0,2492	0,2523
Španielsko	0,1926	0,1978
Švédsko	0,2241	0,2238
Taliansko	0,1952	0,1982

Zdroj: Eurostat. *Income inequality, 2023*

Podiel príjmov 40 % najchudobnejších na celkovom národnom dôchodku v SR sa od r. 2019 zvýšil a je vyšší ako dosiahnutá hodnota za EÚ aj eurozónu.

2 Sociálna politika a sociálne nerovnosti – vybrané aspekty

Historický vývoj preukázal, že sociálne systémy fungujúce na báze solidarity, spravodlivosti a subsidiarity sú zárukou, že viac ako 20 miliónov nezamestnaných a 80 miliónov ohrozených sociálnym vylúčením, sociálnou nerovnosťou, chudobou sa dožije inej kvality života, než má v súčasnosti. Sociálne vylúčenie, nerovnosti v kvalite života vnímame ako dôsledok úpadku systému sociálnej solidarity. Piliere sociálneho systému, ako sú nástroje sociálneho dialógu, systémy sociálneho zabezpečenia, privatizácia verejných služieb, regulácia pracovného trhu, sú pod tlakom a zlyhávajú. Trh nie je schopný budovať sociálny kapitál, od ktorého závisí sociálna integrácia. Ľudský rozvoj a sociálny rozvoj sú komplementárnymi aspektami rozvoja.

Moderná sociálna politika je založená na humanizme, solidarite, rovnosti príležitostí, slobode, zodpovednosti, sociálnej spravodlivosti. Po období cynického a krátkozrakého orientovania sa na maximalizáciu zisku, prišla doba udržateľnosti a skromnosti. Je treba presadiť výzvy k etickejšej regulácii honby za ziskom.

Sociálna politika plní funkciu regulácie a riešenia sociálnych problémov v prospech spoločného dobra jednotlivcov a spoločnosti. Štát na národnej úrovni, a pri prenose kompetencií aj na regionálnej a miestnej úrovni, má zodpovednosť a právny morálny záväzok voči svojim občanom v konflikte s existujúcimi problémami. Problém nerovnosti a chudoby zasahuje do všetkých oblastí spoločenského života. Fungovanie, respektíve nefungovanie sociálneho systému je základom pre potencionálny zdroj vzniku nerovností, sociálneho vylúčenia až chudoby. Sociálne nerovnosti chápeme ako situáciu členov spoločnosti, ktorí disponujú rôznym množstvom bohatstva, prestíže a moci. Sociálnu nerovnosť vnímame aj ako dôsledok usporiadania spoločnosti alebo ako dôsledok osobného zlyhania, tzn. nepracujem, som bez vzdelania, mám nízky plat, viacpočetná rodina.

Otázkou zostáva, akým spôsobom globálna ekonomika zmenila v poslednom období životy ľudí. Nerovnosť sa prejavuje v určitej typológii, ako je statusová nerovnosť vo vzdelaní, na trhu

práce, príjmová nerovnosť bohatstva, v spotrebe, v životných podmienkach. Nerovnosť nás v spoločnosti sprevádza s ekonomickým rozvojom a sociálnymi procesmi. Sociálnu nerovnosť môžeme deliť tiež na vnútornú a vonkajšiu. Vnútorná súvisí s existenciou a fungovaním jednotlivcov a vonkajšia sa vzťahuje na spoločnosť, resp. štát a jeho usporiadanie. Zlyhanie jednotlivcov znamená úbytok schopností, zručností, talentu, pozície na trhu práce. Vonkajšie nerovnosti súvisia s procesmi globalizácie, situácie na pracovnom trhu, usporiadaním v spoločnosti a ďalšie faktory, ako historický vývoj, podnebie, poloha.

Spoločensko-historické podmienky vytvorili i javy, ktoré súvisia s kvalitou života osôb, keď ich príjem poklesol pod príslušnú prahovú úroveň, ktorou je hranica chudoby. Za chudobného považujeme toho, kto žije v zlých životných podmienkach a má problém zabezpečiť si základné fyziologické potreby. Príčiny chudoby sú rozdielne a súvisia so situačnými faktormi, ako napríklad vojna, pandémie. Súvisí so zvoleným životným štýlom, mentalitou, či amorálnosťou. Viaceré typy chudoby následne vedú k potrebe špecifickým spôsobom riešiť chudobu.

Strategický prístup sociálnej politiky v oblasti boja proti chudobe môžeme uviesť v týchto fázach: definovať pojem chudoby, stanoviť prahy chudoby, viesť sociálne kategórie, ktorých sa dotýka, správne zvoliť metódy a ukazovatele, na jej meranie, analyzovať príčiny chudoby, formulovať stratégie a programy na boj s chudobou.

3 Súčasné prístupy k sociálnym nerovnostiam z úrovne EÚ

Európska komisia chápe nerovnosti ako komplexný a mnohorozmerný jav, ktorých dôsledky sa prejavujú najmä vo vzťahu k príjmom, vzdelaniu alebo zdraviu. Je možné posudzovať aj nerovnosť príležitostí (z hľadiska zásady č. 3 Európskeho piliera sociálnych práv) a jej dopady na sociálnu mobilitu, teda prenos (ne)výhod z rodičov na deti z hľadiska príjmu, vzdelania alebo zdravia. Nakoniec možno posúdiť aj inkluzívnosť rastu, teda mieru, v akej sú produkty rovnomerne distribuované medzi populáciu v zmysle zvyšovania disponibilného príjmu a/alebo zlepšovania kvality života.

Zásada č. 3 Európskeho piliera sociálnych práv vymedzuje rovnosť príležitostí, je bez ohľadu na pohlavie, rasový či etnický pôvod, náboženstvo či vieru, postihnutie, vek alebo sexuálnu orientáciu, má každý právo na rovnaké zaobchádzanie a rovnosť príležitostí, pokiaľ ide o zamestnanie, sociálnu ochranu, vzdelanie a prístup k tovaru a službám dostupným pre verejnosť. Treba podporovať rovnosť príležitostí nedostatočne zastúpených skupín. Akčný plán na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv zahŕňa rôzne iniciatívy zamerané aj na znižovanie nerovností, akými sú smernica o minimálnej mzde, odporúčanie o minimálnom príjme a usmernenia o intenzívnejšom využívaní ex ante hodnotení distribučných účinkov v rozpočtových procesoch a plánovanie reforiem.

V oblasti prípravy pracovných podmienok na budúcnosť práce sa za prvú výzvu, ktorú je potrebné riešiť, považuje chudoba a nerovnosť zamestnaných. Problémom o. i. je, že trhy práce v Európskej únii čelia rastúcemu podielu nízko platených a nízko kvalifikovaných povolání a v niektorých krajinách aj narúšaniu tradičných štruktúr kolektívneho vyjednávania. Nadácia Eurofound monitoruje trendy v tejto oblasti, sleduje vývoj vzťahov medzi zamestnancami a zamestnávateľmi a mzdy v EÚ, vrátane životného minima a odmeňovania samostatne zárobkovo činných osôb.

Európska komisia považuje za nevyhnutné, aby sa zaručili primerané pracovné a životné podmienky pracovníkov a ich rodín a aby sa za prácu platila primeraná mzda. S cieľom zabezpečiť minimálne normy v oblasti primeraných minimálnych miezd v celej EÚ a zároveň podporiť kolektívne vyjednanie, Komisia v októbri 2020 predložila návrh smernice o primeraných minimálnych mzdách, ktorá plne rešpektuje národné tradície a autonómiu sociálnych partnerov. Cieľom smernice je zabezpečiť, aby sa minimálne mzdy stanovovali na primeranej úrovni a aby pracovníci mali prístup k ochrane formou minimálnej mzdy, a to buď formou zákonnej minimálnej mzdy, alebo mzdy zakotvenej v kolektívnych zmluvách. Smernica nezasahuje do slobody členských štátov stanovovať zákonné minimálne mzdy či podporovať prístup k ochrane formou minimálnej

mzdy zakotvene v kolektívnych zmluvách v súlade s vnútroštátnymi tradíciami a pri plnom rešpektovaní zmluvnej slobody sociálnych partnerov. Smernica neukladá žiadnu povinnosť zaviesť zákonnú minimálnu mzdu v členských štátoch, v ktorých neexistuje, ani začať všeobecne uplatňovať kolektívne zmluvy. Osobný rozsah pôsobnosti smernice sa týka pracovníkov, ktorí majú pracovnú zmluvu alebo pracovnoprávny vzťah, ako sa vymedzuje v právnych predpisoch, kolektívnych zmluvách alebo praxi v každom členskom štáte, so zreteľom na judikatúru Súdneho dvora EÚ. Cieľom podpory kolektívneho vyjednávanía o stanovovaní miezd je rozšíriť pokrytie kolektívnym vyjednávaním. Na tento účel sú členské štáty povinné prijať opatrenia na podporu schopnosti sociálnych partnerov, zapájať sa do kolektívneho vyjednávanía o stanovovaní miezd a podporovať konštruktívne, zmysluplné a informované rokovania o mzdách. Okrem toho sa vyžaduje, aby členské štáty, v ktorých pod pokrytie kolektívnym vyjednávaním nepatrí aspoň 70 % pracovníkov, stanovili rámec pre kolektívne vyjednávanie a vypracovali akčný plán na podporu kolektívneho vyjednávanía.

Oblasť sociálnej ochrany a začleňovania sa považuje za zásadnú pre dôstojný život občanov a odstraňovanie nerovnosti. Úroveň chudoby v EÚ sa postupne znižuje, ale nerovnosti nesledujú rovnaký trend. Relatívna príjmová situácia najzraniteľnejších osôb sa nezlepšila. Je dôležité prelomiť medzigeneračné cykly znevýhodnenia cez investovanie do detí, s cieľom znížiť rozdiely medzi deťmi v núdzi a ich rovesníkmi s lepšími podmienkami, pokiaľ ide o prístup ku kľúčovým službám. V členských štátoch je potrebné riešiť cenovo dostupné bývanie, boj proti energetickej chudobe a zvýšenie kvality bývania (najmä pre domácnosti so strednými a nízkymi príjmami). Politiky v tejto oblasti sa opierajú o prispôbenú miestnu alebo regionálnu koncepciu, ale mnohé zainteresované strany vyzývajú na európsky impulz.

V oblasti dôstojného života sa o. i. venuje pozornosť minimálnemu príjmu. Systémy minimálneho príjmu sú nevyhnutné na zabezpečenie pokrytia celej populácie. Systémy minimálneho príjmu existujú vo všetkých členských štátoch, ale značne sa líšia, pokiaľ ide o ich primeranosť, pokrytie, využívanie a prepojenie s aktivačnými opatreniami trhu práce, ako aj prístup k podpornému tovaru a službám vrátane sociálnych služieb. V akčnom pláne sa odporúča modernizovať kritériá oprávnenosti a úrovne dávok. Na návrh Európskej komisie bolo v januári 2023 prijaté odporúčanie Rady o primeranom minimálnom príjme zaručujúcom aktívne začleňovanie. S cieľom zabezpečiť dôstojný život vo všetkých jeho etapách sa toto odporúčanie zameriava na boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu presadzovaním primeranej podpory príjmu, konkrétne prostredníctvom minimálneho príjmu, účinného prístupu osôb bez dostatočných prostriedkov k podporným a základným službám a podporou integrácie tých, ktorí môžu pracovať, do trhu práce v súlade s prístupom aktívneho začleňovania.

Účinný prístup k dostatočne kvalitným základným službám, ako sú voda, sanitácia, zdravotná starostlivosť, energetika, doprava, finančné služby a digitálna komunikácia, sa považuje za kľúč k zabezpečeniu sociálneho a hospodárskeho začlenenia. Zásada 20 Európskeho piliera sociálnych práv zdôrazňuje, že každý má právo na prístup ku kvalitným základným službám. Ľudia ohrození chudobou alebo sociálnym vylúčením a najviac marginalizovaní čelia značným prekážkam v prístupe k týmto službám. Energetika, digitálna komunikácia, doprava, voda a hygiena sú oblastí, v ktorých ľudia v EÚ čelia najväčším prekážkam. Cenová dostupnosť môže výrazne brániť rovnakému prístupu. Domácnosti ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením zvyčajne mŕňajú približne 60 % svojho rozpočtu na základné služby, takže akékoľvek zvýšenie cien môže sťažiť dostupnosť týchto služieb. Týka sa to najmä najzraniteľnejších ľudí, ktorí na získanie týchto služieb často potrebujú podporu príjmu alebo sa ich využívanie musia čiastočne vzdať. Sektorové politiky a regulačné rámce EÚ týkajúce sa služieb všeobecného záujmu, ktoré zahŕňajú opatrenia na ochranu spotrebiteľa, postupy verejného obstarávania a povinnosti týkajúce sa minimálneho poskytovania služieb, musia ďalej podporovať intervencie členských štátov a prispievať k zlepšovaniu prístupu k základným tovarom a službám a zvyšovaniu ich prístupnosti.

Konkrétnym výsledkom akčného plánu Európskeho piliera sociálnych práv na implementáciu zásady 19 o bývaní a podpore pre bezdomovcov je spustenie Európskej platformy na boj proti bezdomovstvu. Bola spustená v roku 2021 na konferencii na vysokej úrovni, na ktorej sa

Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe (vybrané aspekty)

Employment relations in the civil service (selected aspects)

Jozef KURIL*

Abstract

Work activity does not fully exhaust the subject of employment relations in the civil service. In the subject of these relations, we also find the behavior of subjects based on the state as an employer consisting of the professional exercise of state power. This means that the subject of employment relations in the civil service has a dual (hybrid) construction. An expression of the public law nature of employment relations in the civil service is the existence of some characteristic features of these relations. The mentioned relations are established with the state as an employer, they are usually established by an individual legal act – a decision, mandatory elements prevail in the legal regulation of these relations, a legally guaranteed salary and service procedure is applied, the autonomous (independent) legal regulation of these relations is characteristic, a special method of resolution disputes, possibly also some other signs. In the method of legal regulation of the mentioned relations, elements of a public law nature prevail, these are dominant. Elements of a private law nature are represented to a limited extent, in general, it can be stated that they complete the legal characteristics of these relationships.

Keywords:

state service, employment relations, public-law nature of employment relations in the civil service, work activity, direct participation in state power by subjects of civil-employee relations, characteristic features of employment relations in the civil service, the state in the position of the employer, decision – an individual legal act, binding force of legislation, legally guaranteed salary and career progression, autonomy of legislation, special method of resolving disputes, method of legislation

JEL Classification: K31

Úvod

Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe, na rozdiel od predchádzajúceho právneho stavu, sú v súčasnosti budované na nových právnych základoch. Vychádzajú z niektorých princípov služobnej pragmatiky – služobného poriadku, tento zákon, štátnu službu upravoval ako verejnoprávny inštitút, ktorý sa zakladal k štátu. Pochopiteľne, dnes sú štátnozamestnanecké vzťahy prispôbené súčasným podmienkam a vo všeobecnosti možno konštatovať, že vytvárajú nevyhnutný právny základ pre profesionálny výkon štátnej služby.

Otázka, ktoré právne odvetvie, aký právny režim je pre reguláciu zamestnaneckých vzťahov v štátnej službe najvhodnejší, nie je riešená v právnej teórii jednoznačne. Určité tendencie sa však dosiaľ predať len vykryštalizovali, existujú viaceré koncepcie právnej kvalifikácie týchto vzťahov. S istou dávkou zjednodušenia možno konštatovať, že sa sústreďujú do polohy pracovnoprávny či administratívnoprávny status štátnych zamestnancov.

* prof. JUDr. Jozef Kuril, CSc., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra správneho a európskeho práva, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: jozef.kuril@vsemba.sk

Zaujať k uvedenej otázke kvalifikované stanovisko si vyžaduje podrobnú a všestrannú analýzu štátnozamestnaneckých vzťahov, predovšetkým vo väzbe na spoločensko-ekonomický základ týchto vzťahov, ich charakteristické znaky, metódu právnej úpravy, či ďalšie „*differentia specifica*“ týchto vzťahov. Je nepochybné, že uvedené sa bezprostredne dotýka aj problematiky predmetu a obsahu štátnozamestnaneckých vzťahov. Posudzovanie právnej povahy štátnozamestnaneckých vzťahov však nie je iba problémom teoretickým, zásadné stanovisko ohľadne uvedeného má bezprostredný dosah na výklad a praktickú realizáciu právnej úpravy štátnej služby. Pritom nemôže ísť len o šablónovité, povrchné zaradenie štátnozamestnaneckých vzťahov do niektorého z právnych odvetví, ale hľadanie určujúcich, zásadných a podstatných znakov týchto vzťahov, umožňujúcich ich posudzovanie a zatriedenie do odvetvia, do ktorého skutočne patria. V ďalšom sa stručne vyjadrím k niektorým aspektom štátnozamestnaneckých vzťahov súvisiacich s naznačenou problematikou.

Výkon pracovnej činnosti v predmete štátnozamestnaneckých vzťahov plne nevyčerpáva obsah predmetu týchto vzťahov. Pre predmet zamestnaneckých vzťahov spojených s výkonom štátnej služby je typické, že popri správaní spočívajúcom vo výkone práce sa v predmete týchto vzťahov objavuje ďalšie správanie spočívajúce v bezprostrednom, profesionálnom uskutočňovaní štátnej moci. Štátny zamestnanec vo svojom vo svojom zamestnaneckom vzťahu vystupuje ako praktický vykonávateľ štátnej moci, bezprostredne participuje na zabezpečovaní mocenských funkcií štátu, uskutočňuje špecifickú činnosť štátu vzhľadom na jej funkciu, obsah i povahu. Sme toho názoru, že tento druh správania nemožno mechanicky subsumovať pod pojem uskutočňovanie pracovnej činnosti. Podľa našej mienky existuje medzi nimi kvalitatívny, hodnotový rozdiel. Predmet štátnozamestnaneckých vzťahov zahŕňa správanie subjektov dvojakoého druhu, jednak uskutočňovanie pracovnej činnosti, ale tiež uskutočňovanie štátnej moci. To znamená, že predmet zmieňovaných právnych vzťahov má duálnu konštrukciu, pozostáva jednak zo správania spočívajúceho vo výkone práce nositeľa pracovnej sily za odmenu a jednak v účasti na bezprostrednom uskutočňovaní štátnej moci subjektmi týchto vzťahov voči vonkajšej sfére. Predmet týchto vzťahov pozostáva tak z pracovnej stránky (výkon pracovnej činnosti) a z funkčnej stránky (uskutočňovanie štátnej moci). Štátnym zamestnancom takpovediac štát prepožičiava oprávnenie vystupovať vo vzťahoch voči vonkajšej sfére v mene štátu a dodáva ich úkonom kvalitu správnych aktov požívajúcich osobitnú autoritu a ochranu. Postavenie predstavuje postavenie subjektu štátu dotovaného právomocou riadiť, rozhodovať alebo kontrolovať. Právna úprava dvojakoého druhu správania v predmete týchto vzťahov má hybridnú povahu, to znamená, že pracovná stránka je upravená normami pracovného práva, funkčná stránka je upravená normami správneho práva. Práva a povinnosti subjektov týchto vzťahov smerujú jednak k uskutočňovaniu pracovného procesu (pracovnej činnosti), jednak k realizácii mocenských funkcií štátu, t. j. k bezprostrednému uskutočňovaniu štátnej moci. Práva a povinnosti subjektov týchto vzťahov, tvoriace obsah zmieňovaných právnych vzťahov, sú upravené niekoľkými právnymi odvetviami. Na ich úpravu nepostačujú len normy pracovného práva, ale aj normy ústavného práva, ešte častejšie normy administratívneho práva. Z tohto pohľadu možno hovoriť o zložených alebo kombinovaných právnych vzťahoch.

Výrazom verejnoprávnej povahy zamestnaneckých vzťahov v štátnej službe je existencia niektorých charakteristických znakov týchto vzťahov, inak znakov tiež typických pre vzťahy v oblasti verejného práva. Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe sa zakladajú k štátu ako zamestnávateľovi, vznikajú spravidla rozhodnutím (individuálnym právnym aktom) o prijatí občana do štátnozamestnaneckého pomeru, vydaniu rozhodnutia však vždy predchádza žiadosť občana o prijatie do zmieňovaného právneho vzťahu, čo svedčí o prelínaní pracovnoprávnych a administratívno-právnych prvkov v tejto oblasti. Právny vzťah štátneho zamestnanca má byť konštituovaný k štátu a nie iba k právnickej osobe ako zamestnávateľovi. Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe sa musia zakladať k štátu, štát je aj nositeľom pracovnoprávnej subjektivity. V priebehu realizácie práv a povinností vyplývajúcich zo zamestnaneckých vzťahov v štátnej službe sa prejavuje nerovné postavenie subjektov týchto vzťahov, prevládajú vzťahy nadriadenosti a podriadenosti. Zmluvná sloboda je značne obmedzená, je nahradená kategorickým vymedzením oprávnení a povinností subjektov, uplatňuje sa kogentná právna úprava. Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe sú vzťahmi zvýšených práv a povinností subjektov týchto vzťahov

v porovnaní so všeobecnou mierou práv a povinností občanov. Táto skutočnosť je kompenzovaná niektorými výhodami, predovšetkým právne garantovaným platobným a služobným postupom, inštitútom zvýšenej stability týchto vzťahov, ako aj niektorými ďalšími kompenzačnými ustanoveniami. Vyjadrením verejnoprávnosti zamestnaneckých vzťahov v štátnej službe je aj ich osobitná, autonómna úprava, ktorá je v rozhodujúcej miere nezávislá od právnej úpravy ostatných zamestnaneckých vzťahov. Prepojenosť na Zákonník práce sa uplatňuje len prostredníctvom delegovanej pôsobnosti. Vzťahom nadriadenosti a podriadenosti, to znamená verejnoprávnej povahy týchto vzťahov, zodpovedá aj spôsob riešenia sporov, o ktorých rozhoduje príslušný nadriadený, t. j. služobný orgán a až následne súd. Disciplinárna zodpovednosť ako osobitný druh právnej zodpovednosti je jedným z výrazných, typických a charakteristických znakov zamestnaneckých vzťahov v štátnej službe dotvárajúci ich verejnoprávnu povahu. Uplatňovanie disciplinárnej zodpovednosti je jedným z výrazných právnych prostriedkov spojených s dôslednou realizáciou práv a povinností subjektov týchto vzťahov. Disciplinárna zodpovednosť v zamestnaneckých vzťahoch v štátnej službe má zásadne vnútroorganizačnú povahu, je uplatňovaná vo vnútri týchto vzťahov a podliehajú jej iba osoby, ktoré sú k tejto organizácii v určitom organizačnom vzťahu. Je výrazom vzťahov nadriadenosti a podriadenosti, zánikom štátnozamestnaneckého vzťahu končí aj jej uplatňovanie. Nerešpektovanie právom určených podmienok či porušenie povinností v zamestnaneckých vzťahoch v štátnej službe zo strany štátneho zamestnanca nemá povahu súkromnoprávneho deliktu, a preto nie je a ani nemôže byť predmetom súkromnoprávných sankcií, ale sankcií verejnoprávných. Disciplinárne opatrenia ako sankcie za porušenie služobnej disciplíny v zamestnaneckých vzťahoch v štátnej službe predstavujú sankcie trestnej povahy, ktoré nesmerujú priamo k odstráneniu škodlivých následkov disciplinárneho previnenia. Ich uplatnením sa neprerušuje porušovanie služobnej disciplíny, ani sa subjekt porušujúci disciplínu neprinucuje správať sa v súlade s požiadavkami disciplíny. Ukladaním disciplinárnych opatrení sa sleduje predovšetkým prevencia, a to buď individuálna, alebo všeobecná.

V zamestnaneckých vzťahoch v štátnej službe, ohľadne metódy právnej regulácie, ktorá sa vo všeobecnosti považuje za jedno z diferenciačných kritérií systemizácie práva do odvetví, zastávame stanovisko, že tieto vzťahy sa vyznačujú kombináciou metód právnej regulácie. Pre naše účely budeme metódu právnej regulácie chápať, ako spôsob právnej úpravy, v ktorej sa prejavuje postavenie subjektov právneho vzťahu, vrátane kogentnosti alebo dispozitívnosti právnej úpravy.

Vznik zamestnaneckých vzťahov v štátnej službe nie je sprevádzaný nerovnou pozíciou subjektov týchto vzťahov, pretože v postavení, v akom sa nachádzajú voči sebe, nemôže jeden druhému jednostranne vnútiť svoju vôľu, napr. formou záväzného pokynu. Ani jeden zo subjektov posudzovaného vzťahu nemôže jednostranne založiť povinnosť druhého subjektu a ani nemôže v rámci tohto vzťahu autoritatívne vynucovať splnenie povinnosti druhého subjektu. Sme toho názoru, že v súvislosti so vznikom štátnozamestnaneckých vzťahov sa uplatňuje rovnosť v postavení subjektov týchto vzťahov, autonómnosť vôle strán je však obmedzená kogentnosťou právnej úpravy. Ide tu o prelínanie prvkov súkromnoprávnej a verejnoprávnej metódy právnej regulácie. V priebehu realizácie vzájomných práv a povinností počas trvania štátnozamestnaneckého pomeru sa prejavu nerovné postavenie subjektov týchto vzťahov, prevláda nadriadenosť a podriadenosť v postavení subjektov. Zmluvná sloboda je značne obmedzená, je nahradená kategorickým vymedzením oprávnení a povinností subjektov. Uplatňuje sa tu verejnoprávna metóda právnej regulácie. Pre skončenie zamestnaneckých vzťahov v štátnej službe je charakteristické, že sú tu zastúpené prvky súkromnoprávnej, ale aj verejnoprávnej povahy. Prípustnosť uzatvárania kolektívnych zmlúv v zamestnaneckých vzťahoch v štátnej službe znamená účasť súkromnoprávných prvkov v regulácii vzájomných práv a povinností subjektov týchto vzťahov, keďže kolektívne zmluvy ako právny inštitút patria do sféry súkromného práva. Naproti tomu povinné konanie pred rozhodcom pri riešení niektorých sporov z kolektívnych zmlúv má verejnoprávnu povahu.

Záver

Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe sú koncipované ako verejnoprávne vzťahy, prevládajú v nich prvky verejnoprávnej povahy, tieto sú v ich obsahu dominantné a determinujú ich právnu povahu. Na druhej strane zamestnanecké vzťahy v štátnej službe treba posudzovať v celej ich komplexnosti, z tohto pohľadu nemožno opomíňať v ich obsahu prvky súkromnoprávnej povahy, dotvárajúce ich právnu charakteristiku. Zamestnanecké vzťahy v štátnej službe, z hľadiska systemizácie práva do odvetví, majú interdisciplinárnu (hybridnú) povahu, zahŕňajú normy viacerých právnych odvetví a nemožno ich jednoznačne a bez pochybností začleňovať iba do jedného klasického odvetvia práva.

Literatúra

- [1] KURIL, J., 2000. Základné teoretické otázky služobného pomeru príslušníkov PZ, Bratislava 2000, Akadémia PZ, ISBN 80-8054-137-X.
- [2] KURIL, J., 2006. Štátna služba, Bratislava 2006, Akadémia PZ, ISBN 80-8054 -374-7.
- [3] KURIL, J., 2018. Verejná a štátna služba, Bratislava 2018, Wolters Kluwer, ISBN 978-80-8168-822-5.

Plán obnovy a odolnosti SR podporujúci vzdelávanie skupín ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením

Recovery and Resilience Plan in Slovakia promoting education for groups at risk of poverty and social exclusion

Silvia VADKERTIOVÁ*

Abstract

The Education Recovery and Resilience Plan for Groups at Risk of Poverty and Social Exclusion is a joint response by EU countries to the significant decline in the economy as a result of the pandemic. At the same time, Slovakia must tackle the long-term challenge of overcoming economic stagnation. A combination of investment, structural reforms and effective public policies will allow the country to start catching up to the EU average living standard again. Likewise, achieve significant and sustainable improvement in the key areas that contribute significantly to the quality of life of the Slovak population. Improved educational outcomes, school reforms and better teacher training can contribute to restarting and accelerating economic growth and convergence of Slovakia. Increasing the quality of education of Slovak pupils and students above the average level of OECD countries could, in the long term, increase annual economic growth and the inclusion of socially and medically disadvantaged children in education, thereby significantly contributing to their successful integration into society and the labour market.

Keywords:

digital education, inclusion, low-qualification, education reform, employment

JEL Classification: H75, I24, I25

Úvod

Vzdelávanie pôsobí na kvalitu „produktívneho“ ľudského kapitálu a tým zvyšuje potenciál ekonomiky. Inovatívna ekonomika potrebuje vzdelaných, zručných a adaptabilných zamestnancov, ktorí sú nenahraditeľným zdrojom konkurenčnej výhody pre domáce firmy na medzinárodných trhoch. I v službách štátu môžu byť vzdelaní ľudia zdrojom inovácií v dizajne a implementácii verejných politik.

Vzdelávanie prispieva k nemateriálnej kvalite života, ktorá je vyjadrená posilnením demokratických hodnôt, kultúry, občianskej angažovanosti i odolnosti spoločnosti voči informačným hrozbám. Kvalita vzdelávacích výsledkov sa zobrazuje v reforme obsahu vzdelávania, učebnicovej politike a príprave učiteľov. Na tieto reformy bezprostredne nadväzujú investície do nových učebníc a nového modelu kurikulárneho manažmentu.

Odstrániť investičný dlh v digitálnom vybavení škôl môže prispieť nákup digitálnych technológií a nasadenie digitálnych koordinátorov, ktorí budú zabezpečovať učiteľom podporu pri zavádzaní nových technológií do výučby. V prvom rade sa bude prihliadať na to, aby prichádzalo k zvýšeniu digitálnych zručností študentov. Rozširovanie kapacít materských škôl a odstraňovanie bariér

* PhDr. Silvia Vadkertiová, PhD. Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: silvia.vadkertiova@vsemba.sk

zabezpečia univerzálnu dostupnosť predprimárneho vzdelávania, ktoré je dôležité pre začlenenie znevýhodnených detí vo vzdelávacom procese. Od týchto investícií sa bude plynulo prechádzať k zmene v oblasti inkluzívneho vzdelávania na všetkých stupňoch. Dôraz sa bude klásť na deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktorým je nutné poskytnúť adekvátnu podporu a vytvoriť im podmienky pri ich plnohodnotné začlenenie do spoločnosti a na trh práce. Pozornosť je potrebné venovať komplexnej reforme riadenia, financovania a hodnotenia vysokých škôl, čo môže prispieť k pozdvihnutiu kvality vysokých škôl a umožniť stimulovať ľudský kapitál a potenciál ekonomiky.

Cieľom príspevku je poukázať na potrebnosť pomoci EÚ cez Plán obnovy a odolnosti SR komponentu – Vzdelávanie pre 21. storočie, ktoré dáva Slovensku možnosť posunúť školstvo na medzinárodnú úroveň. Naštartovanie implementácie tohto komponentu prinesie transformáciu do vzdelania a následne do pracovného života budúcich generácií. Analýzou jednotlivých častí tohto komponentu/ dokumentu poukazujeme na dôležitosť a aktuálnosť tejto reformy v rámci vzdelávania sa na Slovensku.

Na Slovensku sa doposiaľ nepodarilo zrealizovať naozaj systémové reformné opatrenia, ktoré by viditeľne zlepšili kvalitu celého systému všeobecného vzdelávania vrátane základnej školy. Posledný pokus o reformu z roku 2008 síce zmenil administráciu vzdelávacích programov, umožnil tvorbu vzdelávacieho programu na úrovni školy, no v mnohých prípadoch táto zmena znamenala len formálny a byrokratický akt. Daná reforma sa nesústredila na systémovú zmenu cieľov a obsahu vzdelávania v celom systéme všeobecného vzdelávania, ani na úrovni jednotlivých škôl naprieč školskou sústavou, teda ani na úrovni základných škôl, preto predpokladáme, že právnou implementáciou do vzdelávania sa zvýši pripravenosť žiakov na učenie sa, na ďalšie štúdium a potenciál uspieť na dynamicky sa meniacom trhu práce. Ako účastníci tohto projektu si musíme uvedomiť, že aj my prispievame k vzdelávaniu budúcej generácie, s ktorou sa budeme stretávať na určitom stupni školského vzdelávania, a preto by sme si mali viac uvedomovať dosiahnutie lepších výsledkov vzdelávania. Zlepšenie výsledkov vzdelávania vďaka kurikulárnej reforme a lepšej príprave učiteľov pomôže reštartovať a zrýchliť ekonomický rast a konvergenciu Slovenska k priemeru EÚ. Zvýšenie kvality slovenských žiakov a študentov nad úroveň priemeru krajín OECD by mohlo dlhodobo zvýšiť ročný ekonomický rast o 0,5 percentuálneho bodu. Posilnenie inklúzie sociálne a zdravotne znevýhodnených detí vo vzdelávaní výrazne prispeje k ich úspešnému začleneniu sa do spoločnosti a na trh práce.

1 Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky

Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky reflektuje a je previazaný so šiestimi základnými piliermi, na ktorých je vystavaný mechanizmus podpory obnovy a odolnosti podľa nariadenia (EÚ) 2021/241. Zameriava sa na oblasť zelenej transformácie a digitálnej transformácie, podporuje inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast vrátane hospodárskej súdržnosti, pracovných miest, produktivity, konkurencieschopnosti, výskumu, vývoja a inovácií a iné.

Plán obnovy a odolnosti je orientovaný na päť kľúčových oblastí verejných politík:

- Zelená ekonomika.
- Vzdelávanie.
- Veda, výskum a inovácie.
- Zdravie.
- Efektívna verejná správa a digitalizácia.

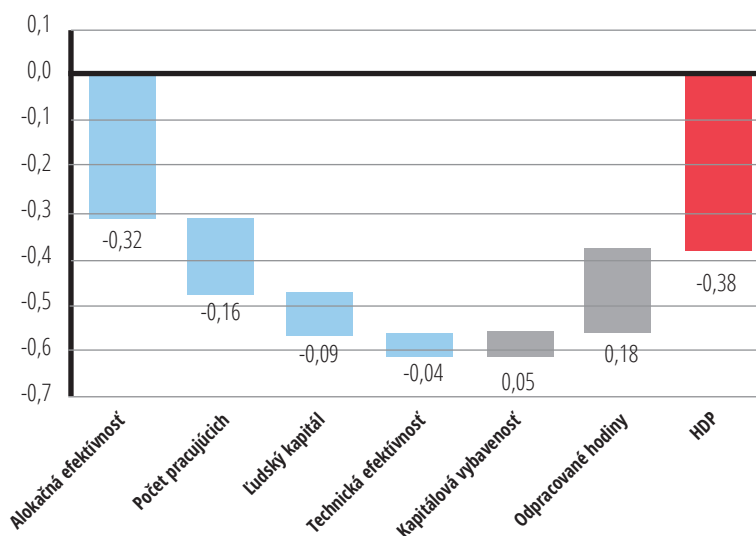
Cieľové oblasti pre reformy a investície zohľadňujú rozhodujúce problémy slovenskej ekonomiky a najvýznamnejšie spoločenské výzvy. Boli zvolené na základe porovnania výsledkov krajiny oproti priemeru EÚ ako aj podľa spoločných európskych priorit. Vzdelávanie, veda, výskum, inovácie a zdravie patria k oblastiam, kde Slovensko zaostáva a Európska komisia opakovane odporúča zintenzívniť reformné úsilie. Hlavným zdrojom ekonomického zaostávania Slovenska je nízka produktivita spôsobená alokačnou a technickou neefektívnosťou. Alokačná efektívnosť hovorí o tom, že ľudia a kapitál nie sú využívané efektívne – sú viazaní na málo produktívne činnosti a v menej konkurencieschopných firmách. Dôvodom je najmä kvalita a integrita verejnej správy,

ktorá ovplyvňuje administratívne a regulačné bariéry pre podnikateľov a vymožitelnosť práva. Technická efektívnosť vyjadruje mieru technologického zaostávania nedostatočným preberaním hotových technológií alebo implementáciou vlastného výskumu a vývoja.

Na Slovensku pracuje príliš málo ľudí, čo je spôsobené nielen vyššou mierou nezamestnanosti ale aj malým počtom cudzincov a nízkou participáciou mladých ľudí, dôchodcov a matiek s malými deťmi na trhu práce. Na druhej strane, z demografického hľadiska dnes Slovensko zažíva zlaté časy. Absolútny počet ľudí v produktívnom veku dosahuje vrchol, rovnako tak pomer populácie v produktívnom veku k populácii v pred a poproduktívnom veku. V horizonte 50 rokov však Slovensko bude patriť medzi najrýchlejšie starnúce ekonomiky EÚ a z jednej z najmladších krajín sa tak stane jedna z najstarších krajín EÚ.

Ďalším významným zdrojom zaostávania je kvalita ľudského kapitálu. Ak sa nepodarí zvrátiť negatívny trend poklesu kvality ľudského kapitálu pozorovaný, napríklad v medzinárodných testovaniach, o niekoľko rokov bude nízka úroveň zručností hlavnou príčinou ekonomického zaostávania. Ako príklad uvádzame ekonomické zaostávanie Slovenka voči Nemecku, krajine s vyspelejšou ekonomikou v EÚ.

Obrázok 1 Zdroje ekonomického zaostávania Slovenska voči Nemecku (HDP obyvateľa Nemecka = 1)



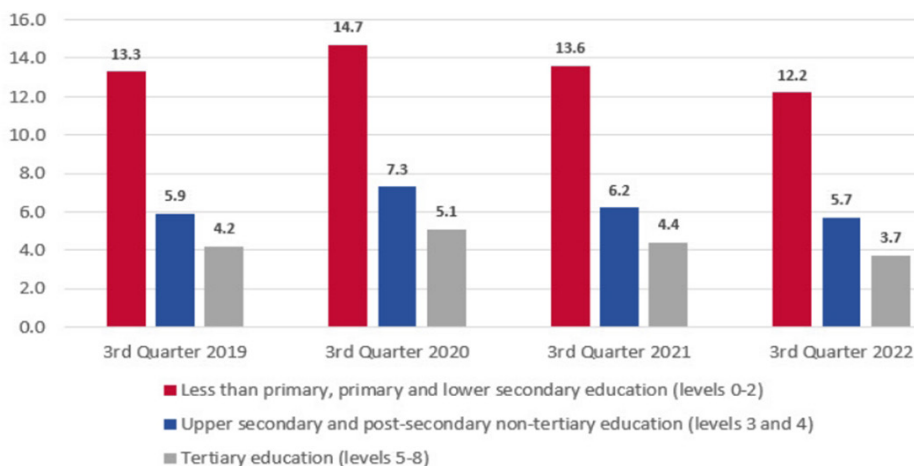
Zdroj: *Inštitút finančnej politiky*

Jedným z významných zdrojov zaostávania je kvalita ľudského kapitálu. Medzinárodné testovania signalizujú, že vo vekovej skupine 40 a viac ročných dosahuje Slovensko relatívne uspokojivú kvalitu ľudského kapitálu. Pri mladších vekových kohortách začína výraznejšie zaostávať. Je to výstraha do budúcnosti, čo sa môže neskôr prejavíť v nízkej úrovni vzdelávania a zručností.

2 Sociálna a teritoriálna kohézia

Hospodárske a sociálne rozdiely medzi regiónmi na východe a na západe Slovenska sú výrazné. Napriek pozitívnemu vzostupnému trendu, ktorý pri porovnaní hodnôt regionálnej konkurencieschopnosti z rokov 2016 a 2019 zaznamenali všetky štyri slovenské regióny NUTS 2, pretrvávajú markantné rozdiely medzi Bratislavou a ostatnými regiónmi Slovenska v sledovaných oblastiach.

Obrázok 2 Priemerná miera nezamestnanosti členských štátov Európskej únie podľa úrovne dosiahnutého vzdelania; 3. štvrťrok 2019 až 3. štvrťrok 2022



Zdroj: Databáza – Eurostat *une_educ_q*

Odhadované náklady reformy sú stanovené do výšky 210 miliónov eur, z toho: 135,4 mil. eur na rozšírenie kapacít materských škôl, 27,2 mil. eur na debarierizáciu väčších stredných škôl, 6,1 mil. eur na pilotné overenie ranej starostlivosti v prostredí marginalizovaných komunit, 22,5 mil. eur na vypracovanie a implementáciu modelu nárokovateľných podporných opatrení vo výchove a vzdelávaní a pilotné overenie vybraných opatrení, 13,0 mil. eur na kompenzačné opatrenia vo vzdelávaní v súvislosti s pandemiou a nakoniec 5,7 mil. eur na administratívne náklady spojené s investíciami do kapacít materských škôl a debarierizácie.

Ministerstvo financií SR na základe rokovania s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky k plánu obnovy so zameraním na rozvoj aktivít vzdelávania na všetkých stupňoch stanovilo otázky týkajúce sa:

- *Inkluzívneho vzdelávania.*
- *Kurikulárnej reformy.*
- *Učebnicovej reformy.*
- *Reformy vzdelávania učiteľov.*
- *Digitalizácie, elektronického testovania.*

Cieľom inkluzívneho vzdelávania je poskytnutie výchovno-vzdelávacích potrieb pre všetkých rovnako. Majú byť vytvorené nové pozície – pomocný vychovávateľ či školská zdravotná sestra. Materské školy majú byť financované zo štátneho rozpočtu v zmysle preneseného výkonu. Na investície pri riešení kapacity materských škôl by sa malo vyčleniť 135,4 miliónov eur a pre debarierizáciu školských budov sa ráta s investíciami 27,2 milióna eur. Cieľom kurikulárnej reformy je kvalitný individuálny prístup učiteľa s využívaním moderných metód vzdelávania a digitálnych technológií.

V rámci učebnicovej reformy by mali byť zabezpečené nové učebnice pre nové kurikulum s vyčlením investícií v sume 94 miliónov eur. V rámci reformy vzdelávania učiteľov bude zabezpečená príprava na nové obsahy a formy vyučovania s investíciou 48 miliónov eur. Pre digitalizáciu vzdelávacieho procesu vrátane elektronického testovania žiakov by sa mali vyčleniť finančné prostriedky v sume 180 miliónov eur a na infraštruktúru 126 miliónov Eur.¹

¹ Odborový zväz pracovníkov školstva a vedy na Slovensku. <https://www.ozskolstva.sk/sk/Aktuality/udalosti-oznamy/plan-obnovy-slovenskej-republiky-skolstvo.alej>

V oblasti vzdelávania sa v pláne obnovy nachádzajú tri kľúčové zložky:

- Dostupnosť, rozvoj a kvalita inkluzívneho vzdelávania.
- Vzdelávanie pre 21. storočie.
- Zvýšenie výkonnosti slovenských vysokých škôl.

Dostupnosť kvalitnej predškolskej výchovy a inkluzívny vzdelávací systém orientovaný na individuálne potreby má kompenzovať nerovnosti v štatistických pozíciách vyplývajúce zo zdravotného a sociálneho znevýhodnenia a má prispieť k zmierneniu ekonomických, sociálnych a regionálnych rozdielov v rámci Slovenska, ktorá je súčasťou projektu Sociálne nerovnosti.²

Digitalizácia základných a stredných škôl a podpora digitálnych zručností u žiakov a učiteľov majú za úlohu pripraviť sektor vzdelávania na budúce nepredvídané udalosti sprevádzané náhlou potrebou zavedenia dištančného vzdelávania a zmiernenie škodlivých vplyvov zmien na vzdelávacie výsledky žiakov. Klesajú zručnosti a vedomosti mladých (merané podľa PISA a PIAAC) a stúpa podiel žiakov predčasne ukončujúcich vzdelávanie. V priemere v celej EÚ mladí ľudia vo veku 18-24 rokov

bez dosiahnutého vyššieho stredoškolského vzdelania bolo zaznamenaných 9,9% v roku 2020, pričom v roku 2021 prišlo k zvýšeniu na 10,2 %. To zodpovedá približne 3,1 miliónov mladých ľudí.

Rastie podiel študentov študujúcich na vysokých školách v zahraničí a z toho vyplývajúci únik mozgov, ktorý patrí k najvyšším v EÚ. Kvalita vzdelávania je nedostatočná, obsah vzdelávania je zameraný vo veľkej miere na encyklopedické vedomosti, a preto sa kompetencie mladších vekových ročníkov dlhodobo zhoršujú.

Veľkou výzvou vo vzdelávaní je inklúzia. Veľmi málo detí má prístup k ranej starostlivosti a k predprimárnemu vzdelávaniu, čo znižuje ich úspešnosť v ďalšom vzdelávaní, platí to najmä u detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a so zdravotným znevýhodnením. Kurikulárna reforma základnej školy vytvorí nový obsah vzdelávania usporiadaný do troch viacročných cyklov. Výučba bude namiesto odovzdávania hotovej informácie vytvárať situácie, pri ktorých žiaci môžu informácie interpretovať v konfrontácii s reálnou skúsenosťou. Nové kurikulum si bude vyžadovať zabezpečenie nových učebníc a zmenu v príprave učiteľov a osvojenie si digitálnych zručností. Predpokladom na rozvoj gramotnosti a zručností žiakov je dostupná školská infraštruktúra. Je potrebné dobudovať digitálnu infraštruktúru a rozšíriť kapacity základných škôl v okresoch, ktoré nemajú zabezpečený optimálny prístup ku vzdelaniu.

Cieľom reformy je aj motivovať pedagogických a odborných zamestnancov k celoživotnému profesijnému rozvoju:

- Za týmto účelom bude zavedený finančný príspevok, ktorý bude účelovo viazaný na priority v oblasti štátnych politík (napr. zmeny v obsahu a formách vzdelávania, podpora inkluzívneho vzdelávania, digitalizácia vzdelávania).
- Legislatívne zmeny upravia kompetencie a okruh poskytovateľov atestácií, funkčného a kvalifikačného vzdelávania v rezorte školstva.
- Zmenia sa kvalifikačné štandardy pre prípravné vzdelávanie učiteľov v súlade s implementáciou nového kurikula.
- Vznikne nový model akreditácie vzdelávacích programov profesijného rozvoja, vrátane hodnotenia ich kvality.³

Profesionalizácia digitálnej transformácie škôl bude podporená školským digitálnym koordinátorom, je to funkcia, ktorá vytvára synergický efekt s týmto komponentom a pomáha optimalizovať benefity reforiem a investícií. Pandémia COVID-19 odhalila závažné nedostatky v schopnosti vzdelávacieho systému využívať digitálne technológie. Podľa výskumu Inštitútu vzdelávacej politiky (IVP) nebolo počas prvej vlny pandémie COVID-19 do online vzdelávania zapojených až

² IGA 1/2022. Sociálne nerovnosti. Výskumná úloha Vysokej školy ekonómie a manažmentu v Bratislave

³ European Commission. European Education Area. https://ec.europa.eu/education/schools-go-digital_en

18,5% žiakov základných a stredných škôl.⁴ Stav digitálnej vybavenosti základných a stredných škôl je hlboko pod priemerom Európskej Únie.

Cieľom je tiež dosiahnuť plnú digitálnu vybavenosť na vstupnej úrovni všetkých základných a stredných škôl na Slovensku (podľa definovaných IKT štandardov postavených na základe modelu "vysoko vybavenej a prepojenej učebne" (HECC)). Tento cieľ je v súlade s odporúčaním Európskej komisie pre hlavnú iniciatívu v oblasti rekvifikácie a zlepšovani zručností, s Akčným plánom digitálneho vzdelávania 2021 – 2027⁵, ako aj s druhým prieskumom škôl: IKT vo vzdeľovaní.⁶

V oblasti vysokoškolského vzdelávania je cieľom zvýšiť výkonnosť slovenských vysokých škôl, podporiť ich diverzifikáciu, profiláciu, inklúziu a spoluprácu so zahraničím, verejným a súkromným sektorom za súčasného zachovania akademických práv a slobôd. Kvalitnejšie a inkluzívnejšie vzdelávanie reflektuje súčasné a budúce potreby trhu práce, či udržaniu a prilákaníu talentov. Kvalitnejší výskum a spolupráca so súkromným sektorom prispievajú k rozvoju sektorov s vysokou pridanou hodnotou. Rozvoj inovatívnej, inkluzívnej a konkurencieschopnejšej ekonomiky, ako aj schopnosť udržať a prilákať talenty, umožní zvýšiť sociálnu odolnosť. Rozvoj nových odvetví a výskumného podhubia zníži závislosť ekonomiky na jednom odvetví, výrazne závislom na ekonomickom cykle.⁷

Reformy a investície by mali nastať v oblasti zmeny financovania vysokých škôl vrátane zavedenia výkonnostných zmlúv. Mala by sa upraviť metodika rozpisu dotácií tak, aby vo vyššej miere zohľadnilo kvalitné a inkluzívne vzdelávanie, excelentný výskum, uplatniteľnosť absolventov, spoluprácu so súkromným sektorom, internacionalizáciu učiteľov a žiakov a zosúladiť sa s pripravovanou metodikou hodnotenia vedeckej výkonnosti. Zavedie sa nový nástroj – formou výkonnostných zmlúv, ktoré podporia profiláciu a diverzifikáciu vysokých škôl na základe ich špecifických silných stránok a potenciálu rozvoja.

Reforma riadenia vysokých škôl by mala nanovo legislatívne nastaviť kompetencie (samosprávnych) orgánov vysokých škôl tak, aby právomoci lepšie refletovali zodpovednosť, čím by sa umožnila väčšia integrácia vnútorných štruktúr vysokej školy. V rebríčkoch svetových vysokých škôl sa len sporadicky umiestňujú slovenské vysoké školy v TOP1000 a žiadna vysoká škola v TOP500, čím sa Slovensko radí na chvost Európy. Zmeniť nedostatočnú konkurencieschopnosť slovenských vysokých škôl v európskom priestore je jednou z najväčších výziev do budúcnosti.

Podľa Medzinárodného hodnotenia kľúčových kompetencií dospelých (PIAAC – Programme for the International Assessment of Adult Competencies) rozdiel medzi zručnosťami ľudí s vysokoškolským a stredoškolským vzdelaním je na Slovensku veľmi malý. Patríme medzi krajiny s najnižším podielom mladých ľudí, ktorí by disponovali vysokou úrovňou zručností. Nízka internacionalizácia vysokoškolského prostredia nepodporuje príviv nových študentov, profesorov a odborníkov. Zo všetkých študentov, 8% pochádza zo zahraničia (priemer Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD – The Organisation for Economic Co-operation and Development) – Europe je 9%). Nedostatočná miera spolupráce so súkromným sektorom vedie k odtrhnutiu výskumu od výskumných požiadaviek praxe a závislosti na verejných zdrojoch financovania.⁸

⁴ Inštitút vzdelávacej politiky | Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (minedu.sk)

⁵ Access to European Union Law. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602778451601&uri=CELEX%3A52020DC0624>

⁶ European Commission. Shaping Europe's digital future (europa.eu). <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/2nd-survey-schools-ict-education>. Education at a Glance – OECD

⁷ Plán obnovy a odolnosti SR. Kompletný plán obnovy | Plán obnovy (planobnovy.sk)

⁸ Organisation for Economic Co-operation and Development. Slovak Republic – OECD Data. Higher education in the. Slovak Republic, str.12

3 Hlavné ciele a očakávania reforiem a investícií z plánu obnovy a odolnosti v oblasti vzdelávania

Reformy a investície z plánu obnovy by mali priniesť zmeny v obsahu a forme vzdelávania na všetkých úrovniach so zameraním na získavanie základnej a finančnej gramotnosti, kritického myslenia, analytických schopností, digitálnych zručností a zvýšenie schopností mladých ľudí včas sa adaptovať na klimatické zmeny a otepľovanie, technologické zmeny v ekonomike a na trhu práce. Zároveň by malo prichádzať k odbúravaniu bariér u detí so zdravotným znevýhodnením a zo sociálne znevýhodneného prostredia. Reforma súčasne posilní kvalitu zručností pedagogických a odborných zamestnancov a bude ich motivovať k celoživotnému profesijnému rozvoju. Dôraz sa bude klásť aj na inkluzívne vzdelávanie a osvojenie si digitálnych zručností.

Plán obnovy podporí služby rannej starostlivosti v marginalizovaných rómskych komunitách a v prostredí generačnej chudoby, ktoré prácou s rodinami v domácom prostredí pomôžu prekonať kultúrne bariéry, rozvíjať kognitívne a motorické zručnosti detí a pripravovať ich na vstup do formálneho predprimárneho vzdelávania. Motivovanie rodín v hmotnej núdzi k účasti detí na predprimárnom vzdelávaní zabezpečí aj zavedenie podmienených finančných transferov. Investíciami do nových kapacít materských škôl sa zvýši zaškolenosť detí od troch rokov vrátane detí so zdravotným znevýhodnením a detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Zmeny v systéme poskytovania podpory deťom a žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, vrátane zavedenia nárokovateľných podporných opatrení umožní všetkým deťom rozvíjať svoj plný vzdelávací potenciál a nové opatrenia pomôžu znížiť mieru predčasného ukončovania školskej dochádzky. Legislatívnymi úpravami, dôsledným monitorovaním a dotačnými schémami sa eliminuje nadmerné zaradovanie rómskych žiakov do špeciálneho vzdelávacieho prúdu. Nevyhnutným krokom k vyššej konkurencieschopnosti slovenských vysokých škôl je aj vyššie platové ohodnotenie, ktoré je plne v kompetencii škôl, a pre ktoré sa vytvorí priestor, nový nástroj – výkonnostné zmluvy.

Nová národná stratégia rozvoja digitálnych zručností so zameraním na osoby v produktívnom a post-produktívnom veku, ktorá zadefinuje aj dlhodobou udržateľný systém financovania a podpory, pomôže ich vybaviť prenosnými zručnosťami a zvýšiť ich schopnosť adaptovať sa na zmeny, ktoré prináša automatizácia a digitalizácia.

Cieľom politiky 4 – Sociálnejšia a inkluzívnejšia Európa vykonávajúca európsky pilier sociálnych práv je:

- Kvalitné a inkluzívne vzdelávanie.
- Dosahovanie výsledkov prepojené na strategické dokumenty na úrovni SR a EÚ a ich akčné plány.
- Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní.
- Stratégia pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030.
- Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2021–2028.
- Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021–2030.

Inkluzívne vzdelávanie je prístup, ktorý zdôrazňuje právo každého dieťaťa na kvalitné vzdelanie. Je to proces, ktorý dokáže uspokojovať rôznorodé vzdelávacie potreby detí bez výnimky. Inkluzívny prístup má predpoklad zvyšovať úspešnosť žiakov so špecifickými potrebami a predchádzať ich dištancovaniu sa od vzdelania. Prvá zásada Európskeho piliera sociálnych práv zdôrazňuje, že každý má právo na kvalitné a inkluzívne vzdelávanie, odbornú prípravu a celoživotné vzdelávanie, ktoré mu umožní plne sa zapojiť do života spoločnosti a úspešne zvládať zmeny postavenia na trhu práce. Európska komisia stanovila víziu európskeho vzdelávacieho priestoru, kde sa vyzdvihuje význam kvalitného a inkluzívneho vzdelávania, a to už od raného detstva pre vytváranie základov pre sociálnu súdržnosť, sociálnu mobilitu a spravodlivú spoločnosť.

V súlade s prvým princípom Európskeho piliera sociálnych práv (Charta základných práv EÚ, čl. 14⁹ a Dohovor OSN pre osoby so zdravotným postihnutím, čl. 24)¹⁰ zameraného na právo pre

⁹ CHARTA ZÁKLADNÝCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNIE. Charta základných práv Európskej únie (europa.eu).

¹⁰ DOHOVOR O PRÁVACH OSÔB SO ZDRAVOTNÝM POSTIHNUTÍM č. 317/2010 Z. z.

kvalitné a inkluzívne vzdelávanie sa plán sústreďuje na dostupnosť kvalitnej predškolskej výchovy, inkluzívny prístup vo vzdelávaní je orientovaný na individuálne potreby každého dieťaťa a nižšiu mieru predčasného ukončovania školskej dochádzky. Navrhované reformy a investície by mali znížiť segregáciu vo vzdelávaní a posilniť sociálnu súdržnosť vďaka investíciám, ktoré zahŕňajú oprávnenosť výdavkov na debarierizáciu školských budov na všetkých úrovniach vzdelávacieho systému.

Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní je vypracovaná na základe Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky na roky 2020–2024. Predstavuje rámcový strategický dokument, ktorý prostredníctvom prioritných oblastí vymedzuje smerovanie verejných politík k dosiahnutiu zmeny v oblasti vzdelávania detí, žiakov a študentov k inkluzívnemu vzdelávaniu. Dokument načrtáva základnú filozofiu inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní, kde je cieľom proinkluzívny vzdelávací systém, ktorý poskytuje vzdelávanie všetkým deťom, žiakom, študentom bez rozdielu, pričom rešpektuje jedinečnosť a rozmanitosť každého jednotlivca a umožňuje mu naplniť svoj potenciál. Dlhodobým zámerom je vytvoriť prostredie naklonené inkluzívnemu vzdelávaniu, ktoré motivuje školy stať sa inkluzívnymi a súčasne motivuje rodičov, aby vnímali inkluzívne školy ako primárnu možnosť pre vzdelávanie svojich detí.

Stratégia pre rovnosť, inklúziu a participáciu zameranú na Rómov do roku 2030 vznikla na základe požiadavky na koncepčný materiál, ktorý zohľadňuje vývoj situácie a skúsenosti z predošlých ôsmich rokov od schválenia Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 a príslušných akčných plánov. Vznikla z podnetu spoločného snaženia členských štátov Európskej únie. Stratégia 2030 je vzhľadom na svoj prierezový charakter strešným dokumentom pri tvorbe a implementácii plánovaných strategických dokumentov zodpovedných rezortov v príslušných oblastiach. Svojím obsahom prispieva k naplneniu zámerov vlády vo vzťahu k zlepšeniu postavenia a situácie Rómov uvedených v Programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020–2024, a taktiež odráža ciele Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030. Celoštátna stratégia predstavuje súbor východísk a cieľov, ktoré smerujú k zastaveniu segregácie rómskych komunít, výraznému pozitívnemu obratu v sociálnom začleňovaní Rómov, nediskriminácii i k zmene postojov a zlepšeniu spolužitia.

Stratégia SR pre mládež nadväzuje na Stratégiu EÚ pre mládež na roky 2019-2027 a stotožňuje sa s jej vymedzením aktuálnej situácie mladých ľudí – podľa nej majú mladí ľudia záujem prevziať kontrolu nad svojimi životmi, zapájať sa a podporovať ostatných. Napriek tomu čelia neistote týkajúcej sa svojej budúcnosti v dôsledku technologických zmien, demografických trendov, diskriminácie, sociálneho vylúčenia, falošných správ či dopadov pandémie COVID-19. Mladí ľudia potrebujú byť odolní a schopní prispôsobiť sa rôznym aktuálnym aj budúcim výzvam. Mnoho mladých ľudí je znepokojených globálnymi otázkami, ako sú klimatické zmeny či mier a bezpečnosť.

Slovenská republika prijatím Stratégie sa zaviazala vytvárať také podmienky pre mladých ľudí, ktoré im umožnia naplno rozvinúť svoju osobnosť, potenciál, slobodne sa realizovať a byť plnoprávnymi členmi spoločnosti a nadobudnúť také vedomosti, zručnosti a skúsenosti, ktoré im prinesú osobné naplnenie, napomôžu im viesť kvalitný život, začleniť sa na trhu práce a založiť si rodinu. Ciele Stratégie a k nim prislúchajúce opatrenia prispievajú a napomáhajú tomu, aby mladí ľudia mali kľúčové kompetencie potrebné pre život, boli aktívnou súčasťou komunity a spoločnosti, mysleli kriticky a kreatívne, poznali svoje práva, a dbali na svoje fyzické a psychické zdravie. Stratégia v jednotlivých opatreniach kladie dôraz najmä na prácu s mládežou a neformálne vzdelávanie mládeže.

Cieľom Stratégie celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021–2030 je definovať výhľadové opatrenia v oblasti vzdelávacích politík, ktoré umožnia reagovať na dynamicky sa meniaci trh práce, charakter práce v kontexte štvrtej priemyselnej revolúcie a systémových zmien v oblasti vzdelávania pre každého. Častokrát sa zdôrazňujú zistenia Národnej stratégie zručností pre Slovensko OECD, (r. 2020) na základe, ktorých je v súčasnosti na našom trhu práce ohrozených v dôsledku automatizácie a digitalizácie až 60 % pracovných miest a tiež druhý extrém štatistiky, podľa ktorého iba 4,5 % dospeléj populácie je zapojená do procesu celoživotného vzdelávania, kým priemer krajín OECD sa pohybuje na úrovni 11 %. Je preto nesmierne dôležité

aktívne reagovať na výzvy týkajúce sa zlepšenia pracovných zručností dospeljej populácie a podpory vyššej miery účasti na vzdelávaní dospelých.

Treba uviesť, že navrhovaná stratégia je stratégiou celoživotného vzdelávania a poradenstva, ktorá reaguje na potrebu zabezpečiť celoživotné vzdelávanie a poradenstvo tam, kde občania majú problém ako jednotlivci alebo tam, kde sa identifikoval systémový nedostatok v oblastiach zručností pre populáciu, resp. konkrétne cieľové skupiny.

Kľúčové námety opatrení v Stratégii celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021 – 2030 sú navrhnuté v štyroch tematických oblastiach. Prvá je oblasť kvalifikácií, ktorá sa zameriava na: druhošancové vzdelávanie (kde je možnosť dokončenia základnej školy v kombinácii s nižším stredným odborným vzdelaním); následne sa rieši zvyšovanie atraktivity a kvality odborného vzdelávania a prípravy vznikom Centier excelentnosti. Ďalší rozvoj Slovenského kvalifikačného rámca a Národnej sústavy kvalifikácií je prepojený so zákonným ukotvením Systému uznávania výsledkov neformálneho vzdelávania a informálneho učenia sa. Zvyšovanie flexibility kvalifikačného systému je plánované docieľiť tvorbou menších kvalifikácií a takzvanými mikro kvalifikáciami (mikrocertifikátmi) a pripravuje sa podpora zavedenia krátkych študijných programov na vysokých školách, prípadne aj na stredných odborných školách. Druhá tematická oblasť s názvom „Základné zručnosti a občianske vzdelávanie“ sa sústreďuje na vytvorenie Národnej iniciatívy pre zlepšovanie základných zručností a pilotné intervenčné programy, rovnako aj na podporu občianskeho vzdelávania dospelých. Tretia a štvrtá časť Stratégie rieši nadrezortný charakter Celoživotného vzdelávania a poradenstva a motiváciu občanov k celoživotnému vzdelávaniu. Tieto ciele sú plánované dosiahnuť vytvorením komplexného systému trasovania absolventov škôl a podporou udržateľnosti systému riadenia sektorových rád so zameraním na prenos inovačných procesov a požiadaviek trhu práce do CŽV.

Harmonizácia systému celoživotného poradenstva bude tvoriť neoddeliteľnú súčasť aktivít a posilnenie motivácií pre účasť jednotlivcov na celoživotnom vzdelávaní bude možné dosiahnuť aj zavedením schémy Individuálnych vzdelávacích účtov.

Na zabezpečenie nadrezortnej koordinácie CŽV v zmysle odporúčaní Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) pre Slovenskú republiku formulovaných v Národnej stratégii zručností (2020) sa navrhuje rozšírenie kompetencií súčasnej Rady vlády SR pre odborné vzdelávanie a prípravu a jej transformácia na Radu vlády SR pre celoživotné vzdelávanie ako strešný orgán zahrňujúci všetky segmenty vzdelávania so zapojením všetkých relevantných aktérov.

Nosným cieľom Stratégie celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021 – 2030 je zabezpečiť pre každého občana celoživotný prístup k možnostiam vzdelávať sa, rozvíjať svoje zručnosti a kompetencie počas celého života, v každom životnom štádiu a s ohľadom na individuálne potreby a okolnosti tak, aby každý mohol realizovať svoj potenciál v osobnom, pracovnom a občianskom živote.

Záver

V príspevku sme sa snažili poukázať na dôležitosť plánu obnovy na Slovensku a hlavne zapojenie sa do tohto programu na všetkých úrovniach vzdelávania. Plán obnovy a odolnosti SR, ktorého súčasťou je nový štátny vzdelávací program pre základné školy je zameraný na naplnenie potrieb vzdelávania pre 21. storočie. Kurikulárna reforma sa zaraďuje medzi kľúčové nástroje plánu obnovy, ktoré majú potenciál tento trend zvrátiť a tak pripraviť deti na budúcnosť. Posilnenie inklúzie sociálne a zdravotne znevýhodnených detí vo vzdelávaní výrazne prispeje k ich úspešnému začleneniu sa na trh práce. Začleňovanie mladých ľudí vyrastajúcich v marginalizovaných rómskych komunitách je dôležitým impulzom pre rast aj v súvislosti s nepriaznivým demografickým vývojom, keďže tieto komunity zaznamenávajú silnejší populačný rast. Rozšírením kapacít materských škôl a zavedením právneho nároku na predprimárne vzdelávanie od troch rokov sa tiež umožní zvýšiť participácia matiek na trhu práce. Zvýšenie výkonnosti slovenských vysokých škôl, ktorý poskytuje inovačné riešenia v oblasti odbornej prípravy, umožní prístup k modernejším technológiám a zároveň bude plniť funkciu podnikateľských inkubátorov v spolupráci

univerzít s podnikmi. Udržanie talentov podporí získavanie talentov a vysoko kvalifikovanej pracovnej sily z iných krajín, berúc do úvahy strategické dokumenty v oblasti migrácie, integrácie a pracovnej mobility cudzincov. Dôraz treba klásť na začlenenie detí vyrastajúcich v generačnej chudobe, čo prirodzene posilní ekonomickú a sociálnu odolnosť v súvislosti s nepriaznivým demografickým vývojom. Nákup a inštalácia digitálneho vybavenia a softvérov na školách zabezpečí zjednotiť štandard vybavenia pre všetky školy bez ohľadu na ich polohu, čím sa poskytne príležitosť vyrovnat' šance žiakov z chudobnejších regiónov ako aj z nižších socioekonomických vrstiev na kvalitné digitálne vzdelávanie.

Kvalitnejší výskum a spolupráca verejného a súkromného sektora pomôžu k rozvoju sektorov s vysokou pridanou hodnotou, k vyššej dlhodobej inovatívnosti a konkurencieschopnosti slovenských podnikov a súčasne k budovaniu strategickej autonómie EÚ v oblasti top inovatívnych technológií.

Cieľom plánu obnovy v oblasti vzdelávania je kvalitnejšie a inkluzívnejšie vzdelávanie, ktoré bude reagovať na súčasné a budúce potreby trhu práce. Rovnako prispeje k vyššej tvorbe pracovných miest, k udržaniu a získavaniu talentov, a tak k vyššiemu a udržateľnejšiemu ekonomickému rastu a zníženiu regionálnej disparity.

Literatúra

- [1] DOHOVOR O PRÁVACH OSÔB SO ZDRAVOTNÝM POSTIHNUTÍM č. 317/2010 Z. z. [online].[citované 28.11.2023]. Dostupné online na: <https://www.aspi.sk/products/Law-Text/1/71376/1/2/oznamenie-c-317-2010-zz-o-uzavreti-dohovoru-o-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim/oznamenie-c-317-2010-zz-o-uzavreti-dohovoru-o-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim>.
- [2] CHARTA ZÁKLADNÝCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNI. [online].[citované 28.11.2023]. Dostupné online na: [Charta základných práv Európskej únie \(europa.eu\)](http://www.europa.eu).
- [3] INŠTITÚT FINANČNEJ POLITIKY. Ministerstvo financií Slovenskej republiky Národný program reforiem Slovenskej republiky 2022. [online].[citované 28.11.2023]. Dostupné online na: <https://www.narodny-program-reforiem-2023.pdf> (mfsr.sk).
- [4] INŠTITÚT VZDELÁVACEJ POLITIKY | MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY (MINEDU.SK). *Access to European Union Law*. [online].[citované 28.10.2023]. Dostupné online na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602778451601&uri=CELEX%3A52020DC0624>.
- [5] EUROPEAN COMMISSION. [online].[citované 28.10.2023]. Dostupné online na: [Shaping Europe's digital future \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/2nd-survey-schools-ict-education). <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/2nd-survey-schools-ict-education>. Education at a Glance – OECD.
- [6] MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY A VÝSKUMU SR. [online].[citované 28.10.2023]. Dostupné online na: <https://www.minedu.sk/vysledky-slovenskych-ziakov-v-oblasti-financnej-gramotnosti-v-medzinarodnom-hodnoteni-oecd-pisa-2018>.
- [7] ODBOROVÝ ZVÄZ PRACOVNÍKOV ŠKOLSTVA A VEDY NA SLOVENSKU. [online].[citované 28.10.2023]. Dostupné online na: <https://www.ozskolstva.sk/sk/Aktuality/udalosti-oznamy/plan-obnovy-slovenskej-republiky-skolstvo.alej>.
- [8] ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT. [online].[citované 28.10.2023]. Dostupné online na: [Slovak Republic – OECD Data,.](https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/464e0f00en.pdf?expires=1701431967&id=id&accname=guest&checksum=01DAF7D36C4537D09C7DFCA49F584144) <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/464e0f00en.pdf?expires=1701431967&id=id&accname=guest&checksum=01DAF7D36C4537D09C7DFCA49F584144>.
- [9] PLÁN OBNOVY A ODOLNOSTI SR. [online].[citované 28.10.2023]. Dostupné online na: [Kompletný plán obnovy | Plán obnovy \(planobnovy.sk\)](https://www.planobnovy.sk/).
- [10] STRATÉGIA ZRUČNOSTÍ OECD PRE SLOVENSKÚ REPUBLIKU. [online].[citované 28.11.2023]. Dostupné online na: <https://www.OECD-Skills-Strategy-Slovak-Republic>.

Vplyv obehového hospodárstva na subjekty verejnej správy¹

The impact of the circular economy on public administration entities

František VOJTECH* – Andrej SREBALA**

Abstract

The article characterizes the differences between linear and circular economies. It presents strategic documents, action plans, and legislative frameworks for the functioning of the circular economy. The example of regional cities presents specific aspects of waste treatment and the overall transition to a circular economy in the surveyed public administration entities.

Keywords:

circular economy, production chain, strategic documents, circular economy, state administration, local government

JEL Classification: H83, Q50

Úvod

Predstava, že v danej lokalite sa prestane vyvážať odpad, nie je veľmi lákavá. Ak sa nechceme v odpade brodiť, hľadáme riešenie, ako sa ho zbaviť. Skutočnosť, že sa odpad stane vzácnou surovinou, len pomaly preniká do povedomia ľudí. Myslíme si, že prvý krok k uvedomeniu si dôležitosti tejto témy je poukázať na kroky, ktoré sa už v tejto oblasti urobili. Na začiatku si definujeme dva pojmy. Cirkulárnu ekonomiu ako teóriu spôsobu náhrady lineárnych výrobných reťazcov reťazcami cyklickými s cieľom minimalizovať odpad vznikajúci v priebehu reťazca, tak aj na jeho konci. Druhý pojem cirkulárna ekonomika je praktická stránka využitia výrobných reťazcov. Z pohľadu lineárnych výrobných reťazcov sa použitý produkt stáva odpadom a z pohľadu cyklických výrobných reťazcov sa produkt stáva druhotnou surovinou. Dá sa zjednodušiť konštatovať čím viac je daná krajina vyspelejšia, tým častejšie sa odpad mení na druhotnú surovinu.²

Ďalej svoju pozornosť zameriame na administratívno-právne a environmentálno-právne aspekty, ktoré umožňujú realizovať cirkulárnu ekonomiku, alebo v intenciách pojmov využívaných v rámci Európskej únie – obehové hospodárstvo. Tieto sú nevyhnutné pre realizáciu cirkulárnej ekonomiky v praxi. Vzhľadom na to, že sme členmi Európskej únie, predstavíme okrem medzinárodných prameňov aj vývoj európskych právnych noriem významných pre realizáciu analyzovanej problematiky. Tieto právne základy sa rodili veľmi ťažko a postupne na jednotlivých svetových zasadaniach s hlavnou témou ochrany životného prostredia. Zameriame sa na základné

¹ Článok je súčasťou riešenia projektu IGP VŠEM 3/2023-M Sociálno-ekonomická stratégia vývoja klimaticky neutrálnych a inteligentných miest a jej význam pre súkromný a verejný sektor

* doc. Ing. František Vojtech, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: frantisek.vojtech@vsemba.sk

** Mgr. Andrej Srebala, Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: a.srebala@gmail.com

² KISLINGEROVÁ E. (2021). Cirkulárni ekonomie a ekonomika

dokumenty Európskej únie zásadné pre realizáciu obehového hospodárstva v jej členských krajinách a tiež politické priority, ktoré si vytýčila v obehovom hospodárstve. V Slovenskej republike sa zameriame na verejnú správu, ktorá sa delí na štátnu správu a samosprávu a má významné miesto v obehovom hospodárstve. Zástupcovia štátnej správy, čiastočne aj samosprávy preberajú od Európskej únie legislatívne normy a pripravujú legislatívne podmienky na zabezpečenie realizácie obehového hospodárstva. Samospráva tieto legislatívne normy vo veľkej miere uvádza do praxe. Na príklade krajských miest uvedieme špecifické aspekty spracovania odpadu a pouvažujeme o možnom smerovaní odpadového hospodárstva na Slovensku.

1 Rozdiely medzi cirkulárnou a lineárnou ekonomikou

Druhý pojem, ktorý chceme charakterizovať, je cirkulárna ekonomika. Je to praktická stránka využitia výrobných reťazcov. Z pohľadu lineárnych výrobných reťazcov sa použitý produkt stáva odpadom a z pohľadu cyklických výrobných reťazcov sa produkt stáva druhotnou surovinou. Dá sa zjednodušene konštatovať, že čím viac je daný štát vyspelejší, tým častejšie sa odpad mení na druhotnú surovinu.³

Aby sme tento pojem mohli predstaviť, je potrebné vrátiť sa k základnému pojmu, čo je ekonomika. Ekonomika je celistvý súbor všetkých ekonomických činností daného štátu, súhrn odvetví a druhov výroby národného hospodárstva, štruktúra, organizácia a stav jeho národného hospodárstva. Ekonomika je časť spoločenského života, súhrn činností a zariadení, zameraná na materiálne udržiavanie a zabezpečovanie ľudského života. Je to oblasť spoločenskej činnosti, prostredníctvom ktorej sa vyrábajú, rozdeľujú, vymieňajú a spotrebúvajú statky. Pod pojmom ekonomika sa chápe aj spôsob organizovania výrobných činností resp. výrobná činnosť. Ekonomika je praktická hospodárska činnosť ľudí zameraná na uspokojovanie potrieb. Základné ekonomické problémy sú: Čo vyrábať? Ako vyrábať? Pre koho vyrábať? Vychádza z existencie domácností, firiem a štátu. Domácnosti sú spotrebitelia statkov a služieb, ponúkajú výrobné faktory. Firmy nakupujú výrobné faktory, ponúkajú tovary a služby. Ako posledný je štát, ktorý sa podieľa na vytváraní dopytu a ponuky po tovaroch a službách, dozerá a riadi pravidlá hry. Po charakteristike základných ekonomických pojmov sa vrátíme k cirkulárnej ekonomike, ktorú Európska únia prezentuje ako obehové hospodárstvo. Obehová ekonomika je model produkcie a spotreby, ktorý zahŕňa zdieľanie, prenajímanie, znovuvyužitie, opravovanie, nahradenie opotrebovanej časti a recykláciu existujúcich materiálov a produktov tak dlho, ako je len možné. Cieľom obehového hospodárstva je produkovať tzv. nulový odpad, ktorý predstavuje stav, kedy nedochádza k produkcii takmer žiadneho odpadu.⁴

Tabuľka 1 znázorňuje že znázorňuje hlavné rozdiely medzi lineárnou a cirkulárnou ekonomikou. Vidíme, že lineárne hospodárstvo vo vzťahu k produktu produkt vyrobí, spotrebuje a zlikviduje. V obehovom hospodárstve sa produkt vyrobí, spotrebuje, opraví, znovu použije alebo zrecykluje. Z pohľadu ekológie sa lineárne hospodárstvo vyznačuje ekologickou neúčinnosťou, pretože produkt po jeho spotrebe putuje do odpadu. Obehové hospodárstvo sa z pohľadu ekológie vyznačuje vysokou ekologickou efektívnosťou, pretože produkt je po spotrebe buď repasovaný, opravený, čiastočne, prípadne úplne zrecyklovaný a znovu použitý vo výrobnom procese. Z časového hľadiska sú výrobné suroviny produktu v lineárnom hospodárstve využité krátkodobo, ide o jednorazové použitie surovín vo výrobnom procese. V obehovom hospodárstve predstavuje časové využitie výrobných surovín produktu dlhodobý horizont, pretože sú zavedené viacnásobné životné cykly surovín vo výrobnom procese. Opätovné využitie výrobných surovín je teda v lineárnom hospodárstve mizivé a v obehovom hospodárstve ide o recyklovanie výrobných surovín vo vysokej miere.

³ KISLINGEROVÁ E. (2021). Cirkulární ekonomie a ekonomika

⁴ ŠTOFOVÁ, L. (2017). Environmentálno-ekonomické aspekty odpadového hospodárstva

Tab. 1 Rozdiely v lineárnom a obehovom hospodárstve

	Lineárne hospodárstvo	Obehové hospodárstvo
Životný cyklus produktu	vyrobiť – spotrebovať – zlikvidovať	vyrobiť – spotrebovať – opraviť – znovu použiť – recyklovať
Ekológia	ekologická neúčinnosť	ekologická efektívnosť
Časové využitie výrobných surovín produktu	krátkodobé – jednorazové použitie surovín vo výrobnom procese	dlhodobé – viacnásobné životné cykly surovín vo výrobnom procese
Opätovné využitie	mizivé	recyklácia vo vysokej miere

Zdroj: Daško, M. (2021). *Analýza kvality lokálneho environmentálneho governance z pohľadu užívateľov verejných služieb a zamestnancov lokálnej samosprávy*. s. 13

Implementácia obehového hospodárstva je náročná úloha, pretože jednotlivé odvetvia v hospodárstve a spoločnostiach boli v minulosti nastavené na lineárne hospodárstvo. Vzorce trvalej udržateľnosti vyžadujú inovatívne koncepcie od všetkých aktérov súčasne, a to legislatívnych tvorcov, výrobcov a spotrebiteľov.⁵ Pri prechode na obehové hospodárstvo existuje množstvo výziev, prekážok, ako aj príležitostí, výhod a nevýhod.⁶ Pri zavádzaní obehového hospodárstva nejde o to, aby spotrebiteľia nekonzumovali, ale aby ináč konzumovali produkty.⁷ Prechod na obehové hospodárstvo je finančne náročné, pretože priemyselné odvetvia musia nastaviť výrobný proces produktu tak, aby produkt bolo možné na konci svojho životného cyklu opätovne spracovať – zrecyklovať. Celkovo je obehové hospodárstvo sľubným konceptom, pretože môže viesť k trvalo udržateľnému rozvoju.⁸

Pri obehovom hospodárstve ide o stále obnovujúci sa model ekonomiky. To znamená, že vyrobený produkt, jeho časti a použité materiály, sa obnovujú/recyklujú v maximálnom počte a je produkovaný vo vysokej kvalite. Jeho obnovovaním alebo recyklovaním sa na konci životného cyklu produkt nevyradí, ale použije sa na vytvorenie jeho novej hodnoty. Týmto spôsobom sa ochraňuje životné prostredie. V obehovom hospodárstve je cieľom navrhnuť produkt, ktorý je možné používať čo najdlhšie, opravovať ho a efektívne recyklovať.⁹

2 Vývoj legislatívy a strategické dokumenty v oblasti obehového hospodárstva

Vznik a rozvoj cirkulárnej ekonomiky úzko súvisí s rýchlym ekonomickým rastom a jeho negatívnym vplyvom na životné prostredie. Aj preto je cirkulárna ekonomika, či obehové hospodárstvo, spätá s odvetvami hospodárstva a životného prostredia. Formulovaný problém má jednoznačne globálny charakter a hľadanie jeho riešenia na medzinárodnej úrovni datujeme už od 70. rokov minulého storočia.

Deklarácia Organizácie spojených národov o ľudskom životnom prostredí (ďalej len „Štokholmská deklarácia“) z roku 1972 uvádza, že človek je formovateľom svojho prostredia, ktoré mu poskytuje výživu a zabezpečuje mu príležitosť pre intelektuálny, morálny, sociálny a duchovný rozvoj. Zásadným dôvodom na prijatie tejto deklarácie bol najmä vedecko-technický rozvoj dosiahnutý ľudskou spoločnosťou. Tvorcovia dokumentu akcentovali najmä ekonomické hodnoty v životnom prostredí a uviedli jeho ochranu a rozvoj ako základnú povinnosť štátov medzinárodného spoločenstva. Štokholmská deklarácia priniesla ako jeden z prvých dokumentov otázku potreby zakotvenia adekvátnych nástrojov ochrany životného prostredia, a to najmä pri formulácii

⁵ HOSSEINIAN, A. et al. 2021. Current status of circular economy research in Finland. online

⁶ KORHONEN, J. et al. 2018. Circular Economy: The Concept and its Limitations. online

⁷ VAŠKO, P. 2016. Podniková ekonomika a manažment. s. 136

⁸ KORHONEN J. et al. (2018). Circular Economy: The Concept and its Limitations. online

⁹ STRIČÍK, M. a kol. (2019). Udržateľné nakladanie s komunálnym odpadom. s. 63

politik a opatrení. Dosiahnutý stav poznania má prispieť k trvalo udržateľnému stavu a ku kvalite životného prostredia.

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č.45/94 (1990) o nutnosti zaistiť zdravé životné prostredie pre blaho jednotlivca nadviazala na Štokholmskú deklaráciu a zamerala sa na prípravu vypracovania stratégie a opatrení s cieľom zastaviť a zvrátiť účinky degradácie životného prostredia v súvislosti s posilnením národných a medzinárodných snáh o podporu udržateľného a šetrného prístupu k životnému prostrediu vo všetkých krajinách.

Konferencia v Rio de Janeiro o životnom prostredí a rozvoji sa uskutočnila v roku 1992 a nadviazala na rezolúciu OSN č. 45/94 (1990). Potvrdila obsah Štokholmskej deklarácie a jej cieľom bolo zaviesť nový a spravodlivejší systém globálneho partnerstva. To by sa malo realizovať vytvorením nových úrovní spolupráce medzi štátmi v zásadných sektoroch. Konferencia vytvorila základy ďalšej spolupráce na prípravu nových medzinárodných zmlúv rešpektujúcich integritu globálneho životného prostredia a jeho trvalo udržateľný rozvoj.

Účastníci konferencie prijali Deklaráciu o životnom prostredí a rozvoji, ktorá zakotvila 27 princípov trvalo udržateľného rozvoja. V úzkom vzťahu k trvalej udržateľnosti ide o princípy č. 8 a 9. Vyjadrujú požiadavky na zníženie a odstránenie neudržateľných modelov výroby a spotreby. Štáty by mali spolupracovať na posilnení budovania endogénnych kapacít na udržateľný vývoj zlepšením vedeckého poznania prostredníctvom výmeny vedeckých a technických poznatkov a posilnením vývoja, adaptácie, šírenia a transferu technológií, vrátane nových a inovatívnych technológií.

Prvý akčný plán obehového hospodárstva prijala Európska komisia v roku 2015. Zahŕňal opatrenia, ktoré mali pomôcť stimulovať prechod Európy na obehové hospodárstvo, posilniť globálnu konkurencieschopnosť, posilniť udržateľný hospodársky rast a vytvárať nové pracovné miesta. Akčný plán stanovil konkrétne a ambiciózne opatrenia pokrývajúce celý životný cyklus produktu, a to od jeho výroby a spotreby, ďalej odpadové hospodárstvo a trh s druhotnými surovinami a zrevidovaný legislatívny návrh o odpade.

Časový harmonogram zavádzania prvého akčného plánu obehového hospodárstva EÚ zahrňoval nasledovné kroky:

- v decembri 2015 prijala Európska komisia prvý akčný plán obehového hospodárstva spolu s 54 opatreniami,
- v novembri 2016 nastalo prijatie Pracovného plánu pre ekodizajn na roky 2016 až 2019 (Ecodesign Working Plan),
- v januári 2018 prijala Európska komisia balík opatrení obehového hospodárstva, ktorý predstavoval:
 1. Vývoj rámca monitorovania obehového hospodárstva,
 2. Správa o kritických surovinách a obehovom hospodárstve,
 3. Stratégia pre plasty v obehovom hospodárstve,
 4. Možnosti analýzy a politiky na riešenie rozhrania medzi právnymi predpismi o chemikáliách vo výrobkoch a v odpade vrátane toho, ako obmedziť výskyt týchto chemikálií.
- v júli 2018 bol revidovaný legislatívny rámec o odpadoch a nadobudol účinnosť,
- v marci 2019 prijala Európska komisia konečný balík opatrení obehového hospodárstva, ktorý obsahoval:
 1. Správu o implementácii akčného plánu obehového hospodárstva,
 2. Pracovný dokument útvarov EK o udržateľných výrobkoch v obehovom hospodárstve.
- v júni 2019 nadobudlo účinnosť nariadenie o hnojivách,
- v júli 2019 nadobudla účinnosť smernica o plastoch na jedno použitie,
- v októbri 2019 bolo prijatých 10 vykonávacích predpisov k Pracovnému plánu pre ekodizajn na roky 2016 až 2019,
- v decembri 2019 prijala Európska komisia Európsku zelenú dohodu,
- v marci 2020 prijala Európska komisia nový akčný plán obehového hospodárstva.¹⁰

¹⁰ First circular economy action plan. 2015. online

Európska zelená dohoda je nová stratégia pre hospodársky rast, ktorú Európska komisia (EK) prijala koncom roka 2019. V súčasnej dobe je Európska únia (EÚ) v procese transformácie smerom k modelu obehového hospodárstva (OH), ktorý bol oznámený v roku 2014. EK predpokladá plynulý prechod z lineárneho modelu hospodárstva založeného na „vyťažiť – spracovať, zlikvidovať“ na obehový model hospodárstva, v ktorom sa z vyradených produktov stáva odpad určený na recyklovanie. Súčasne EK odporúča efektívnejšie využívať suroviny a recyklovať ich. EK zdôrazňuje, že je potrebné monitorovať zmeny v hospodárení s nerastnými surovinami v jednotlivých členských štátoch a ich vplyvy. Jednou z najdôležitejších úloh pri realizácii tejto novej európskej stratégie je mobilizácia priemyslových odvetví pre čisté a obehové hospodárstvo (OH). EK zdôrazňuje, že transformácia priemyselného sektora bude trvať nasledujúcich 25 rokov. Preto budú v najbližších piatich rokoch prijaté dôležité rozhodnutia a opatrenia.¹¹ Európska zelená dohoda je neoddeliteľnou súčasťou stratégie EK na implementáciu Agendy OSN 2030 a cieľov trvalo udržateľného rozvoja. V rámci Európskej zelenej dohody Európska komisia zameriava proces makroekonomickej koordinácie s cieľom integrovať ciele OSN v oblasti trvalo udržateľného rozvoja, pričom do centra hospodárskej politiky a cieľov trvalo udržateľného rozvoja stavia udržateľnosť, ochranu životného prostredia a blaho občanov EÚ.¹²

Slovenská republika súhlasila s pristúpením k Rio deklarácii a k AGENDE 21 uznesením vlády Slovenskej republiky z 8. septembra 1992 č. 118 k informácii o priebehu a výsledkoch Konferencie Organizácie spojených národov o životnom prostredí a rozvoji. V uznesení vláda Slovenskej republiky uložila všetkým ministrom a vedúcim ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky využiť výsledky Konferencie Organizácie spojených národov o životnom prostredí a rozvoji a zapracovať ich do programov nimi riadených rezortov. Uplatňovanie zásad trvalo udržateľného rozvoja sa premietlo aj do Európskej dohody o pridružení uzatvorenej medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na strane jednej a Slovenskou republikou na strane druhej podpísanej v Luxemburgu v roku 1993, ktorej čl. 72 ods. 2 Hospodárskej spolupráce znel: „*Opatrenia hospodárskej politiky a iné opatrenia budú určené na to, aby viedli k hospodárskemu a sociálnemu rozvoju Slovenskej republiky a budú sa riadiť zásadou trvalo udržateľného rozvoja.*“ V roku 1991 bol prijatý Zákon o odpadoch č. 238 a posledná novela tohto zákona bola pod číslom 372/2021 Z.z., ktorá dopĺňala zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch.

V environmentálnej sfére nadväzne na prijaté dokumenty a uznesenia Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky vypracovalo Stratégiu, zásady a priority štátnej environmentálnej politiky. Túto stratégiu schválila vláda Slovenskej republiky uznesením č. 619/1993 a Národná rada Slovenskej republiky všetkými hlasmi 18. novembra 1993 uznesením č. 339. Opatrenia na dosiahnutie cieľov Stratégie vo všetkých desiatich sektoroch ochrany a tvorby životného prostredia uviedol prvý Národný environmentálny akčný program, prijatý uznesením vlády Slovenskej republiky č. 350/1996, na ktorý v roku 1997 nadviazalo 9 krajských environmentálnych akčných programov a 79 okresných environmentálnych akčných programov.¹³

3 Cirkulárna ekonomika a odpadové hospodárstvo v regiónoch na Slovensku

Slovenská republika patrí z pohľadu odpadového hospodárstva do dvoch skupín. Na jednej strane jej obyvatelia tvoria podpriemerné množstvo odpadov (427 kg na obyvateľa, kým priemer EÚ je 450 kg na obyvateľ, na druhej strane patrí medzi krajiny s najnižšou mierou triedenia a recyklácie odpadov. Priemer EÚ je v súčasnosti 45 %, kým na Slovensku je to iba 39 %. 50 %

¹¹ SMOL, M. et al. 2020. Importance of Sustainable Mineral Resource Management in Implementing the Circular Economy (CE) Model and the European Green Deal Strategy. 2 s. online

¹² TÓTH, G. (2019). Circular Economy and its Comparison with 14 Other Business Sustainability Movements. online

¹³ Bližšie pozri: Uplatňovanie AGENDY 21 a vyhodnocovania ukazovateľov trvalo udržateľného rozvoja v Slovenskej republike (Dostupné na: <http://www.minzp.sk/dokumenty/strategieke-dokumenty/agenda-21.html>, 2. 6. 2022)

odpadov stále končí na skládkach odpadov bez predchádzajúcej úpravy a 9% odpadov je energeticky zhodnotených.

Ako členská krajina EÚ sa Slovensko zaviazalo, že splní spoločné ciele v oblasti triedenia a recyklácie odpadov stanovené v Smernici o odpadoch:

- do roku 2020 bude triediť a recyklovať 50 % komunálnych odpadov,
- do roku 2035 bude triediť a recyklovať 65 % komunálnych odpadov,
- v roku 2035 bude na skládkach končiť iba 10 % komunálnych odpadov

Veľkú úlohu v oblasti odpadového hospodárstva zohrávajú práve samosprávy, ktoré majú vplyv na to, aké výsledky dosahujeme. Preto je z nášho pohľadu dôležité, aby samosprávy vnímali odpadové hospodárstvo ako jednu z kľúčových a strategických oblastí nielen z dôvodu prechodu na obehové hospodárstvo, ale aj pre rozvoj jednotlivých regiónov.

Samosprávy na Slovensku nastavovali ciele v odpadovom hospodárstve v Programe odpadového hospodárstva obce. Tento dokument bolo povinné vypracovať v zmysle platnej právnej úpravy do 1. 1. 2020. Od tohto dátumu obce a mestá už nemajú povinnosť vypracovávať POH, a tak v odpadovom hospodárstve nemajú zákonnú povinnosť mať vypracovaný strategický dokument.

Cieľom našich zistení bolo zmapovať situáciu v najväčších mestách Slovenska, kde spoločne vzniká 550 968,12 ton komunálnych odpadov, čo tvorí až 23 % z celkového množstva komunálnych odpadov vyprodukovaných na Slovensku. Za- ujímalo nás, aké odpady v týchto mestách vznikajú a ako sa s nimi nakladá. Prezentovali sme 5 najväčších výziev, ktoré stoja pred samosprávou:

1. Dáta o odpadoch:

Samosprávy nemajú presné dáta o spôsobe, ako s odpadom, ktorý je na ich území vyzbieraný, nakladajú. Obce a mestá majú ako povinnosť vypracovať Hlásenie o odpadoch a nakladaní s ním (zo zákona o odpadoch) a Ročný výkaz o komunálnom odpade z obce (podľa zákona č. 540/2001 Z. z.).

2. Výpočet úrovne vytriedenia komunálnych odpadov:

Tento výpočet určuje § 4 ods. 6 zákona č. 329/2018 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov a o zmene a doplnení zákona č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde. Údaje o úrovni vytriedenia nehovoria o skutočnosti, koľko odpadu sa v danej samospráve naozaj vytriedi.

3. Plnenie cieľov v odpadovom hospodárstve:

Množstvo skládkovaného odpadu vs. množstvo odpadu, ktorý je energeticky alebo materiálovo zhodnotený, je stále vysoké.

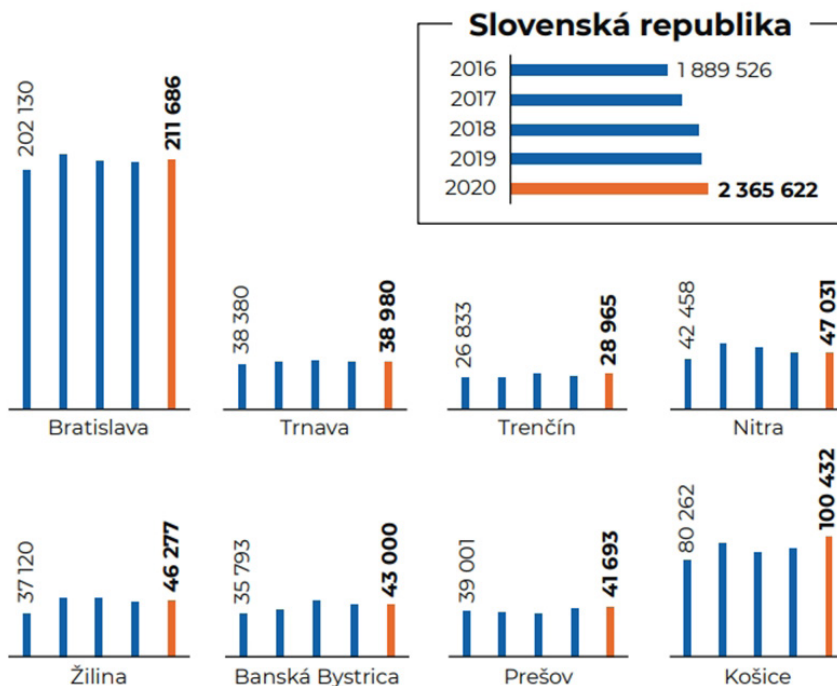
4. Budovanie infraštruktúry odpadového hospodárstva:

Každé mesto má infraštruktúru nastavenú inak. Globálnym cieľom je zlepšenie stavu životného prostredia a racionálneho využívania zdrojov prostredníctvom dobudovania a skvalitnenia environmentálnej infraštruktúry SR v zmysle predpisov EÚ a SR a posilnenie zložky trvalo udržateľného rozvoja.

5. Financovanie odpadového hospodárstva:

Väčšina samospráv na Slovensku stále spolufinancuje odpadové hospodárstvo z položiek rozpočtu, ktoré sa netýkajú odpadového hospodárstva. Pritom by ho mali financovať z poplatkov od obyvateľov. Zvýšenie poplatkov za odpady nie je veľmi populárny krok, ale je nevyhnutný na zlepšenie podmienok pre samosprávu.

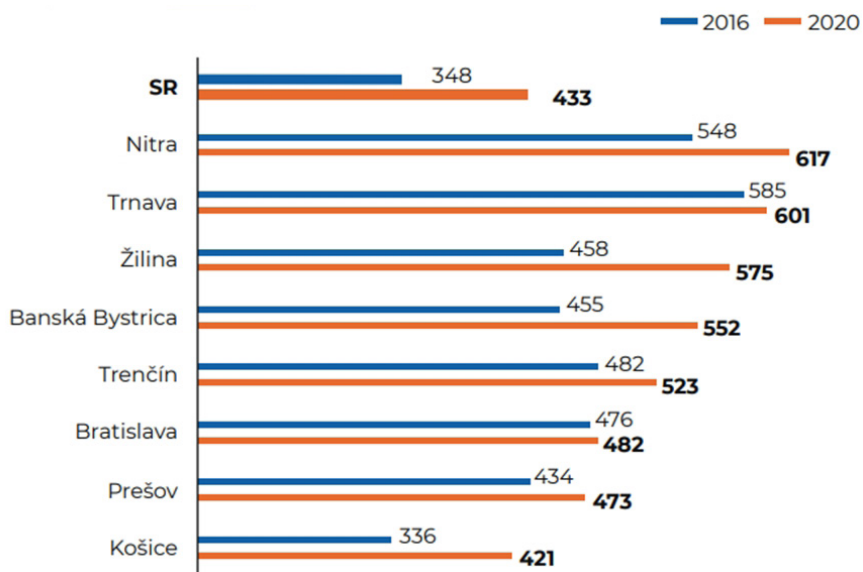
Množstvo komunálneho odpadu v rokoch 2016-2020 rástlo vo všetkých krajských mestách aj vo všetkých funkčných mestských oblastiach. Objemovo najviac odpadu vyprodukujú obyvatelia dvoch najväčších miest, Bratislavy a Košíc. Najviac sa zvýšil objem odpadu práve v Košiciach o 25,1 % a v Žiline o 24,7 %. Rovnako najvyššie hodnoty mali aj ich funkčné mestské oblasti, okres Košice – okolie vrátane mesta Košice (o 31,7 %) a okres Žilina (o 28,7 %). Najpomalšie rástlo množstvo komunálneho odpadu v okrese Trnava (o 8,3 %).

Obr. 1 Množstvo komunálneho odpadu (v tonách, 2016–2020)

Zdroj: Krajské mestá v SR v číslach 2022, Štatistický úrad SR

Množstvo komunálneho odpadu pripadajúceho na jedného obyvateľa sa v rokoch 2016 – 2020 zvýšilo vo všetkých krajských mestách. Najvyšší rast zaznamenali mestá Žilina a Košice, zhodne o viac ako štvrtinu. V roku 2020 najviac komunálneho odpadu vyprodukoval obyvateľ Nitry, od roku 2016 sa toto množstvo zvýšilo o 69 kg na 617 kg. Najmenej odpadu, len 421 kg, vyprodukoval obyvateľ Košíc. Produkcia odpadu na jedného obyvateľa rástla najpomalšie v Bratislave (o 1,2 %). Medziročne tvorba odpadu na jedného obyvateľa rástla takmer vo všetkých krajských mestách v rokoch 2017 a 2020. K viac ako štvrtinovému rastu prišlo v roku 2017 v Žiline a Nitre. V rokoch 2018 a 2019 bola produkcia komunálneho odpadu na obyvateľa nižšia ako pred rokom vo väčšine krajských miest.¹⁴

¹⁴ Krajské mestá v SR v číslach 2022, Štatistický úrad SR

Obr. 2 Množstvo komunálneho odpadu (v kg na obyvateľa)

Zdroj: Krajské mestá v SR v číslach 2022, Štatistický úrad SR

Ak si rozoberieme niektoré základné štatistické údaje o odpadoch v jednotlivých krajských mestách, vytvoríme si obraz ako sa odpadové hospodárstvo realizuje na Slovensku.

- V meste **Banská Bystrica** sa v roku 2019 s odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 46 % bolo uložených na skládku, 43 % sa recyklovalo, 11 % odpadov tvorilo zhodnocovanie BRKO. Energeticky zhodnotených neboli žiadne odpady.
- V **Bratislave** sa v roku 2019 s odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 56 % odpadov sa zhodnocovalo energeticky, uložených na skládku bolo 9 % odpadov, recyklácia bola na úrovni 25 %, zhodnotenie BRKO predstavovalo 8 %, 2 % boli odovzdané inému subjektu
- V meste **Košice** sa v roku 2019 s odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 1 % bolo uložených na skládku, 32 % sa recyklovalo, zhodnotených množstvo BRKO predstavovalo 4 %. 63 % komunálnych odpadov bolo energeticky zhodnotených.
- V meste **Nitra** sa v roku 2019 s odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 57 % bolo uložených na skládku odpadov, 22 % sa recyklovalo a 21 % predstavovalo zhodnotenie BRKO.
- V meste **Prešov** sa v roku 2019 s odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 60 % bolo uložených na skládku odpadov, 29 % sa recyklovalo a 11 % predstavovalo zhodnotenie BRKO
- V meste **Trenčín** sa v roku 2019 s odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 60 % bolo uložených na skládku, 32 % sa recyklovalo a 8 % predstavovalo zhodnotenie BRKO.
- V meste **Trnava** sa v roku 2019 odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 44 % bolo uložených na skládku, 44 % sa recyklovalo. Komunálny odpad z mesta Trnava sa energeticky nezhodnocuje. Zhodnotenie BRKO predstavovalo 12 %.
- V meste **Žilina** sa v roku 2019 S odpadom nakladalo nasledujúcim spôsobom: 53 % bolo uložených na skládku, 40 % sa recyklovalo. Komunálny odpad z mesta Žilina sa energeticky nezhodnocuje. Zhodnotenie BRKO predstavovalo 3 % a úprava odpadov 4 %¹⁵

¹⁵ Analýza odpadového hospodárstva v ôsmich najväčších mestách na Slovensku, Inštitút cirkulárnej ekonomiky, november 2020, ISBN: 978-80-89149-88-9

Z týchto údajov môžeme konštatovať, že vo väčšine krajov sa ešte stále nadpolovičná väčšina odpadov ukladá na skládku.

Záver

Ak sme v poslednej kapitole mali jednoduchý záver a povedali sme to a, že nadpolovičná väčšina odpadu sa odkladá na skládku, nepovedali sme to b. To znamená že určite sa nám nepodarí takýmto tempom splniť spoločné ciele EÚ na ktoré sme sa zaviazali, Spoločným cieľom bolo naplnenie Smernice o odpadoch a to, že do roku 2020 budeme na Slovensku triediť a recyklovať 50 % komunálnych odpadov

Ako môžeme obmedziť náš negatívny vplyv na životné prostredie? Hrozbou pre naše životné prostredie nie sú len obrovské priemyselné parky a továrne, ale aj naše domácnosti. Chceme jazdiť na veľkých, silných autách, používať množstvo elektrických spotrebičov, mať doma teplo a dostatok pitnej vody, vychutnávať si lacné potraviny, pričom pri našom spôsobe života produkujeme množstvo odpadu. Aj keď sa na prvý pohľad zdá, že každá z týchto aktivít prispieva k znečisteniu životného prostredia len málo, ak sa znásobí miliónmi jednotlivcov po celom svete, výsledné znečistenie nie je zanedbateľné. Najväčšou príčinou znečistenia naďalej zostávajú priemyselné zdroje a doprava, avšak hlavne v posledných rokoch sa spolu so zvyšujúcou životnou úrovňou zvyšuje aj vplyv domácností na životné prostredie.

Našou hlavnou výzvou je zmena správania a prekonanie presvedčenia, že individuálne prínosy pri riešení environmentálnych problémov sú zanedbateľné a bezvýznamné. Pochopenie podielu jednotlivca na znečisťovaní životného prostredia nám pomôže zmeniť naše návyky a správanie, čím prispejeme nielen k zlepšeniu prostredia, v ktorom žijeme, ale aj získame aj určité ekonomické benefity.

Na záver môžeme aj konkrétne uviesť ako znížime odpad v domácnosti. Najprv však musíme uviesť, že Slovenská republika ročne vyprodukuje skoro 2 milióny ton komunálnych odpadov. Z toho viac ako tri štvrtiny končia na skládkach, v spaľovniach, v prírode, zamorujú naše prostredie a ohrozujú naše zdravie. Dá sa to však ovplyvniť dodržiavaním siedmich krokov na zníženie množstva odpadov v domácnosti.¹⁶

1. Neplytvajme jedlom
2. Nekupujme zbytočné obaly
3. Odmietajme veci, ktoré nepotrebujeme
4. Vymeňme jednorazové veci za opakovane použiteľné
5. Požičiavajme si veci
6. Triedme všetky odpady
7. Kompostujme biologické odpady

Ako sa nám týchto sedem bodov podarí naplniť je len na nás. Dôležité bude, aby všetci dospeli k presvedčeniu, že len osobným príkladom dokážeme ochrániť kvalitu životného prostredia pre nás, ale hlavne pre budúce generácie.

Literatúra

- [1] Analýza odpadového hospodárstva v ôsmich najväčších mestách na Slovensku, Inštitút cirkulárnej ekonomiky, november 2020, ISBN: 978-80-89149-88-9.
- [2] DAŠKO, M. 2021. Analýza kvality lokálneho environmentálneho governance z pohľadu užívateľov verejných služieb a zamestnancov lokálnej samosprávy. Trnava: UCaM v Trnave, 2021. s. 194 ISBN 978-80-572-0122-9.
- [3] First circular economy action plan. 2015. [online][04.10.2021] Dostupné: https://ec.europa.eu/environment/topics/circular-economy/first-circular-economyaction-plan_d.
- [4] HOSSEINIAN, A. et al. 2021. Current status of circular economy research in Finland. [online][04.10.2021] Dostupné: <https://www.mdpi.com/2079-9276/10/5/40/html>.

¹⁶ leták – domácnosti bez odpadov SOFSv14-3.cdr

- [5] KISLINGEROVA, E.:2021: Cirkulární ekonomie a ekonomika:Praha 2021, ISBN 978-80-271-4619, 264 s.
- [6] KORHONEN, J. et al. 2018. Circular Economy: The Concept and its Limitations. Ecol. Econ. 2018, 143, [online][04.10.2021] Dostupné: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921800916300325?via%3Dihub>.
- [7] Krajské mestá v SR v číslach 2022, Štatistický úrad SR
- [8] Obehové hospodárstvo. Budúcnosť rozvoja Slovenska. 2019. s. 10.
- [9] ŠTOFOVÁ, L. 2017. Environmentálno-ekonomické aspekty odpadového hospodárstva. Odpady. Roč. 17/9 ISSN 1335-7808.
- [10] STRIČÍK, M. a kol. 2019. Udržateľné nakladanie s komunálnym odpadom. Ostrava: VŠB, 2019. s. 305 ISBN 978-80-248-4359-9 .
- [11] SMOL, M. et al. 2020. Importance of Sustainable Mineral Resource Management in Implementing the Circular Economy (CE) Model and the European Green Deal Strategy. 1 s. Dostupné:[online][04.10.2021].
- [12] TÓTH, G. 2019. Circular Economy and its Comparison with 14 Other Business Sustainability Movements. online.
- [13] VAŠKO, P. 2016. Podniková ekonomika a manažment. Žilina: ŽU, 2016. č. 2 s. 203. ISSN 1336-5878.
- [14] Zákon o odpadoch č. 372/2021 Z.Z
- [15] Zákon č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde
- [16] Zákon č. 329/2018 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov

Revitalization of territories and the use of SMART information technologies as methods and means for the restoration and preservation of cultural heritage in tourist destinations

Revitalizácia území a využitie SMART informačných technológií ako metód a prostriedkov na obnovu a zachovanie kultúrneho dedičstva v turistických destináciách

Volodymyr YERMACHENKO* – Igor YAROVY**

Abstract

Technologies are constantly evolving, entering into all aspects of our daily lives. The possibilities of SMART technologies are incredibly vast. They can be useful in public administration of territories and economic entities, including in the tourism industry. Research objective: to justify the use of management and information SMART technologies in the future reconstruction of cities and restoration of territories of Ukraine (using Kharkiv as an example), which have suffered from destruction during military actions, and the preservation of cultural heritage.

Main idea: the use of SMART technologies will allow to reflect through information technology means the destruction of Ukrainian cities and the restoration of the territory and economic entities.

The presented article aims to analyze the current use of SMART technologies and propose a project idea that combines modern management and information technologies with the ultimate goal of preserving the cultural heritage of tourist destinations.

Keywords:

SMART technologies, smart tourism, VR technologies, AR technologies, cultural heritage, territory revitalization, tourist destinations

JEL Classification: M10, Z32, Z38

Introduction

According to estimates by the World Bank and the European Commission, the full-scale invasion of Russia into Ukraine has resulted in the death of over 10,000 civilians, including children. The war has caused significant losses of jobs, income, and property for Ukrainians. Throughout the war, 13.5 million people have been displaced within Ukraine and Europe. [13]

The economic situation in the country has significantly worsened. According to the Ministry of Finance of Ukraine, in 2022, there was a decline in real GDP by 11.4% compared to 2021 (Minfin, 2023) [16]. Over the past two years, there has been a decrease in nominal wages by 12% and real wages (adjusted for inflation) by 27% (Real wages, 2022) [9]. The unemployment rate in 2022 was 21.1% compared to 10.3% in

* Volodymyr Yermachenko, PhD in Economics, Postdoctorant, Bratislava University of Economics and management, Slovak Republic; Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine, e-mail: volodymyr.yermachenko@vsemba.sk

** Igor Yarovy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine, e-mail: yarovyj.igor.v@hneu.net

2021 [19]. This increase in unemployment was observed in all regions of Ukraine and was directly dependent on the full-scale invasion (Unemployment rate, 2023).

Considering that the damages inflicted on Ukraine’s infrastructure are increasing with each passing day, the cost of reconstruction after a year of Russian invasion alone amounted to \$ 411 billion (Losses, 2023). The most affected regions of Ukraine are the front-line regions: Donetsk, Kharkiv, Luhansk, Zaporizhzhia, and Kherson (Table 1).

Table 1 Losses, damages, and needs of the front-line regions of Ukraine, billion USD

Regions	Damage	Loss	Need
Donetsk	35.2	43.1	67.4
Zaporizhzhia	9.7	15.7	29,0
Luhansk	18.1	17.9	41.6
Mykolayiv	5.6	7.6	13.7
Kharkiv	25.8	36.5	50.2
Kherson	9.1	12.4	29.8
Total front-line regions	103.5	133.2	231.8

Source: compiled by the authors based on official information of the World Bank (2023)

In addition, the need for the reconstruction of such regions as Kyiv, Zhytomyr, Sumy, and Cherkiv, where the Ukrainian authorities have regained control, amounts to 56.4 billion US dollars. USD 15.9 billion is needed to support Vinnytsia, Dnipropetrovsk, Kirovohrad, Odesa, and Poltava regions. The needs of the supporting regions (Volyn, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, Ternopil, Khmelnytskyi, Chernivtsi, Cherkasy) amount to 11.4 billion US dollars [13].

The Ministry of Culture and Information Policy constantly records damage to cultural heritage sites in Ukraine as a result of Russian aggression. From February 24, 2022, to July 25, 2023, 763 objects of cultural heritage were damaged or destroyed, including 105 of national importance, 595 of local importance and 63 newly discovered of them (Table 2).

Table 2 Destruction of the tourist infrastructure of Ukraine

Region (Oblast)	Length of destroyed roads, km	The number of damaged or destroyed monuments of cultural heritage, units		Region (Oblast)	Length of destroyed roads, km	The number of damaged or destroyed monuments of cultural heritage, units	
		In total	National value			In total	National value
1. Vinnytsia	-	4	1	14. Odesa	0.2	112	18
2. Volyn	-	-	-	15. Poltava	63,0	-	-
3. Dnipropetrovsk	75,0	28	1	16. Rivne	-	-	-
4. Donetsk	2695,2	111	12	17. Sumy	1584,6	25	5
5. Zhytomyr	49,3	2	1	18. Ternopil	-	-	-

6. Zakarpattia	-	-	-	19. Kharkiv	3890,8	207	10
7. Zaporizhzhia	3872,3	35	2	20. Kherson	3941,0	80	12
8. Ivano-Frankivsk	-	-	-	21. Khmelnytskyi	-	9	-
9. Kyiv	1402,3	69	16	22. Cherkasy	-	-	-
10. Kirovohrad	-	-	-	23. Chernivtsi	-	-	-
11. Luhansk	2959,4	28	0	24. Chernihiv	1512,0	70	27
12. Lviv	-	33	2	25. Autonomous Republic of Crimea and the city Sevastopol	Information is absent	Information is absent	Information is absent
13. Mykolaiv	1809,4	22	3				

Source: compiled by the authors based on the [20]

As an example of the preservation and restoration of cultural heritage, let's consider the modern Ukrainian city of Kharkiv – a city with a population of over a million, which for a year was directly on the front line and for another year – near the border with the aggressor. Kharkiv is a hero city that has suffered terrible destruction and has attracted the attention of the international community. It is impossible to accurately assess the extent of the destruction at this time. It may take years, perhaps decades, to restore the second largest city in Ukraine to its former glory.

“From the moment reconstruction begins, it can take three to four years,” says Katerina Kublitska, an architect documenting the damage to historical buildings. “Residential areas will take at least 10 years. The question is when the reconstruction will begin. From a restoration point of view, we haven't faced such a challenge since World War II” [6].

As a result of the conflict, a significant part of the local population has left the city, and some businesses have closed down. According to official data, nearly 3,000 out of 8,000 civilian buildings have been damaged or destroyed in this city [6]. Missile strikes have destroyed the regional government administration, the largest market in Europe, the economic building of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Over 100 historical buildings have been damaged in this city, which was founded in 1654. Among the damaged structures are the Kharkiv Choral Synagogue, the Holy Assumption Cathedral, the Church of St. John the Baptist, and many other cultural and religious buildings. The Russian army damaged the building of the M.V. Lysenko Kharkiv National Academic Opera and Ballet Theatre in the second half of the 20th century through bombardment. The explosion wave damaged the building of the V.G. Korolenko Kharkiv State Scientific Library, built in 1899-1901, and the Kharkiv Art Museum. The pedestals of the Memorial Complex in honor of Soviet soldiers and civilians who died during World War II, a local historical monument, have been damaged by shelling from the Russian army. Historical buildings such as the “Stare Misto” restaurant (1840), the former construction organizations building (1954), the Kharkiv City Council, and numerous primary and secondary educational institutions have also been damaged.

The full reconstruction of the city can only begin once the war is over. Until then, it will be impossible to accomplish. Therefore, in almost two years, a huge number of administrative buildings, housing, and cultural heritage sites have been destroyed and damaged. How can we restore them to revive the territories and at the same time preserve the memory of the consequences of aggression? It is impossible to leave thousands of buildings for the sake of preserving memory. People who have left their homes will return and rebuild and operate them. Local and central authorities, including with the help of the international community, will make efforts to revitalize the territories. Therefore, in our opinion, it is necessary to use modern management and information technologies to take two almost opposite actions:

1. Carry out territorial revitalization and effectively eliminate the consequences of destruction.
2. Create digital museums and preserve the memory of the destruction forever. The Recovery

Plan was adopted in Ukraine [17]. The Recovery Plan of Ukraine is based on 5 main principles:

- 1 – immediate onset and gradual development;
- 2 – increasing fair welfare;
- 3 – integration into the EU;
- 4 – reconstruction of the better than it was, on a national and regional scale;
- 5 – stimulation of private investments.

Revitalization of territories should become one of its components. Territorial revitalization in tourism is the process of renewing and rejuvenating a specific area with the aim of increasing its tourism potential and attractiveness to visitors. This process may involve the reconstruction of existing tourist attractions, construction of new infrastructure facilities, development of cultural, event, and hospitality establishments, and so on.

A revitalization program can be a key tool in reviving a tourist destination after a crisis period. Collaboration between government bodies, the public, and the private sector is an important condition for success.

One of the most well-known examples of successful territorial revitalization in Europe after World War II is Germany. After the war, Germany was completely devastated, experiencing significant losses in human and financial resources, as well as in industrial and social infrastructure. However, through active efforts from the government and civil society, Germany became one of the most successful and thriving countries in the world. A significant factor in this success was the government plan known as the “Wirtschaftswunder” or “Economic Miracle,” which was implemented in 1948. This plan involved significant investments in the country’s industry and infrastructure, aiming to create new jobs and increase the production of goods. Additionally, the government implemented various social programs that promoted trust and interaction between the government and society.

Civil society also played a significant role in the revitalization process of Germany. Many civil organizations and charitable foundations focused on supporting local communities and providing assistance to refugees and the homeless. Additionally, social programs were implemented to support the economic development of rural areas.

Another example of successful revitalization of a tourist destination in Europe is the city of Bilbao in Spain. Known for its Guggenheim Museum of Contemporary Art, Bilbao was once a hub of heavy industry that suffered significant damage during the Spanish Civil War (Table 3).

Table 3 Key characteristics of the revitalization of Bilbao

Type of revitalization	Revitalization of the tourist destination
The period of revitalization	1970–1980s
Elements of the revitalization program	Reconstruction of historical buildings, creation of new parks and squares, formation of modern infrastructure, holding of cultural events, cooperation with architect Frank Gehry, creation of the Guggenheim Museum
Program results revitalization	A 10-fold increase in the number of visitors to the city, the attraction of significant investments in the economy, economic revitalization of the city
Conditions for success	Cooperation between public authorities, the public and the private sector

Source: compiled by the authors based on the [1, 12]

After World War II, Poland also witnessed a massive revitalization of tourist destinations. One example of successful revitalization is the city of Wroclaw. In the 1950s, the Polish government

began investing significant funds in tourism development, including the construction of hotels, resorts, and infrastructure for various types of tourism. Measures were also introduced to preserve nature and reduce the impact of tourism on the environment.

These efforts yielded positive results – Wrocław has become one of the most popular tourist destinations in Poland, attracting tourists from around the world. Today, the city is a hub for active leisure, preserving its unique culture and traditions (Table 4).

Table 4 Basic characteristics of the revitalization of the city of Wrocław

Characteristics	Description
Historical context	World War, the city was destroyed by 70%, and more than half of the population was displaced
Restoration of the city	In the decades after 1945, Wrocław was rebuilt and developed, including the reconstruction of historical buildings and monuments
Creation of a modern center	In the early 2000s, the city government took on the task of creating a modern, viable center attractive to tourists
Infrastructure development	Development of tourist, including logistics infrastructure, creation of facilities for holding cultural and sports events, pedestrian zones and bicycle paths
Cultural and historical heritage	Reconstruction and preservation of historical buildings and monuments
Tourist industry	Development of new hotels, restaurants and cafes
Innovative projects	„Wrocław: The Meeting Place“, which included the renewal of the city center, the reconstruction of old buildings and the creation of new facilities to ensure the comfort of tourists
Cultural and entertainment events	Conducting various cultural and entertainment events
Success	In 2016, Wrocław was chosen as the European Capital of Culture, and in 2018 the city became the European Capital of Culture

Source: compiled by the authors based on the [18, 14, 15]

As a result of such measures, Wrocław was able to transform from a city that survived terrible times into an attractive tourist destination that offers its visitors a lot of interesting entertainment and historical discoveries. This experience of successful revitalization of a tourist destination can be useful for the development of tourism after wars and various crisis situations in other countries.

The revitalization of a tourist destination should take place in close collaboration with civil society, which can be involved in the planning and implementation of revitalization projects and also monitor their implementation. The participation of civil society can be particularly valuable if they represent local interests and help ensure the sustainability of the tourism destination. Civil society can also contribute to addressing social issues related to tourism development, such as environmental protection, preservation of cultural heritage, and ensuring the rights of workers in the tourism industry. Additionally, civil society can exercise control over the activities of tourism companies and regulatory bodies, particularly regarding their adherence to principles of sustainable development and local interests. In this case, the public can influence decision-making regarding the development of the tourist destination and ensure its sustainability. Civil society can fight against illegal construction, protect natural resources and cultural heritage, as well as defend the rights of local residents and tourists, interact with the tourism industry to improve the quality of services, and promote responsible and sustainable tourism. Therefore, the relationship between the revitalization of a tourist destination and civil society can be positive and contribute to achieving sustainable tourism that meets the needs of the local population and tourists.

In addition, civil society can exercise control over the activities of tourism companies and regulatory bodies, particularly regarding their adherence to principles of sustainable development

and local interests. In this case, the public can influence decision-making regarding the development of the tourist destination and ensure its sustainability. Civil society can fight against illegal construction, protect natural resources and cultural heritage, as well as defend the rights of local residents and tourists, interact with the tourism industry to improve the quality of services, and promote responsible and sustainable tourism. Therefore, the relationship between the revitalization of a tourist destination and civil society can be positive and contribute to achieving sustainable tourism that meets the needs of the local population and tourists.

The ways of applying SMART technologies are incredibly diverse and tourism, as one of the largest branches of the non-production economy, simply cannot pass by. After all, in the modern world, SMART technologies are not just a way to improve the quality of our life, but also an opportunity to preserve the cultural heritage of humanity, create a new tourist destination, and also move to a new level of immersion while visiting tourist destinations.

Initially, the term “SMART” was proposed by Peter Drucker, who used it back in 1954. This term is an acronym for five goals: specificity; measurability; reach; realism (and pragmatism); and timeliness (definiteness in time) [11].

However, today, the term is increasingly being attributed to modern technologies and is being interpreted literally as “smart” because previously inanimate objects, from washing machines to televisions and homes, “come to life,” start “communicating” with people, executing their commands, “making decisions” based on programmed instructions, and even controlling human behavior [8].

SMART technologies are the integration of computing and telecommunications technology into other technologies that previously did not have such capabilities. What makes a technology “smart” is its ability to communicate and work with other networked technologies, and thanks to this ability, provide automated or adaptive functionality, as well as remote access or work from anywhere. The entire set of smart technologies is called the Internet of Things (IoT).

IoT can be called a network of devices based on sensors, chips, modern software, online connections, various analytics, and applications to bring static, “dead” physical objects to life. These devices create some value, they are futuristic and automated. For example: smart homes and smart cities.

In addition, these devices can be controlled using, for example, a remote control, Internet connection, or Bluetooth. It can be smart cameras, home appliances, smartphones or any other gadgets.

What are the advantages of such SMART technologies? There are quite a few of them, but let's focus on the main ones.

1. *Convenience* – Never before has it been possible to perform so many tasks at once with minimal effort, such as simply using your voice to issue various commands or turn on all the devices in your home with one touch.

2. *Economy* – automatically turning off or adjusting lighting, heating and cooling devices when they are not in use or when the necessary conditions have already been achieved.

Provides savings and rational use of resources – taking into account the fact that most often a person does not optimize the use of resources (electricity, water, etc.), but instead wastes them. For example, we forget to turn off household appliances, smart technologies can play a key role in saving our resources. They can turn off or adjust lighting, heating, and cooling devices when they are not in use or when the required conditions have already been reached.

3. *Security* – SMART technologies provide more reliable protection than traditional security systems. Smart security gadgets such as door sensors, alarm systems, CCTV cameras, and video calls help alert homeowners to various threats to their property. In addition to notifying the owners, law enforcement agencies are also informed, and protective measures are taken, such as blocking certain routes, closing hidden cameras, turning on loud warning systems, etc.

4. *Efficiency* – intelligent technologies use data to understand how improvements can be made, track and analyze what is happening to ensure better results in the future. This means that processes and systems become more efficient, and a person, as a person, has more time for self-development.

Now let's move on to the next important terms, namely SMART tourism and SMART city. Today, smart tourism and smart cities are thriving and positioned as ideal for the future processes of mass urbanization and sustainable models that companies and government agencies are now pursuing. This new paradigm offers the tourism sector a wide range of business opportunities and new ways to create value for its offer.

SMART tourism requires the integration of many factors and components, such as high-quality physical and information technology infrastructure services, well-trained human resources, effective management understanding and leadership spirit, effective promotion and marketing methods, cooperation between stakeholders, and environmental awareness [7].

Therefore, more and more destinations are joining this modernization of their operations, from payment methods to various interactive activities.

Subsequently, the term “smart city” appears, which also embodies the conceptual units of analysis, and the emphasis is on socio-economic development through the introduction of technologies that allow collecting and analyzing information about the city and its residents [11]. Administrative tasks consist in clarifying the “rules of the game” in the information space and managing development through open code management, which implies greater involvement of citizens in public policy [4].

One of the SMART methods is digitization – preserving archives and historical monuments by digitizing them and saving data on hard media or in a cloud environment with the possibility of using this data in the future for various purposes: education, historical study or use in tourism.

It should be noted right away that the idea of digitizing our world and transferring it to the space of some platform (the Internet or some application) is not new: science fiction, cinematography and animation, entertainment of the XXI century. like video games – all of these use or refer to the themes of digitization, AR technology and VR technology. It is important to remember that virtual reality and augmented reality are different phenomena. Although the names of these technologies are similar, augmented reality does not allow users to explore a fully digital reality; it is a technology of superimposing additional content on the real-world surrounding users.

Augmented Reality (AR) is an enhanced version of the real physical world that is achieved through digital visual elements, sound, or other sensory stimuli and delivered through technology. It is a growing trend among companies involved in mobile computing and business applications in particular [3].

With an AR program, you can point your phone's camera at a specific scene in front of you, and the program will augment the existing scene. For example, some AR apps provide additional information about objects nearby when you point your phone at the corresponding object. Apps that insert, for instance, a cartoon character into the scene you are looking at through your phone are also AR apps.

One popular AR game is Pokémon GO, which overlays virtual characters onto the real world. Google ARCore is a program that augments our world with virtual characters. Google Glass, on the other hand, is a gadget that eliminates the need to constantly hold a mobile phone in your hands to control it. Google Glass can be connected to a phone via Wi-Fi or Bluetooth and can perform various operations such as internet access, phone calls and messages, taking photos, recording videos, and more. This hands-free operation makes the mobile phone almost a true gadget of the future, made possible only through augmented reality [10].

AR technologies are already being actively used in the tourism industry. For example:

1. Virtual tours of popular landmarks
The Google Arts & Culture app allows users to explore popular landmarks like the Palace of Versailles and the Guggenheim Museum through virtual tours with augmented reality. These tours provide remote access to iconic landmarks, help travelers plan their visits, and make world-famous landmarks accessible to everyone.
2. Interactive tours
Apps like AR City Tours offer tours of major cities like Paris, Rome, and New York. By pointing their smartphone at a particular landmark, tourists can access historical information, architectural details, and other interesting facts to enhance their experience of visiting famous landmarks.
3. Museums and galleries
The British Museum in London uses an AR app called A Gift for Athena to provide an interactive experience of working with exhibits. Visitors can scan artifacts to unlock hidden stories and additional information, enhancing the traditional museum experience.
4. Language translation
Google Lens provides real-time text translation of foreign languages, such as signs and menus, simply by pointing the smartphone camera at the text. This invaluable tool makes navigation in unfamiliar places much more accessible for travelers.
5. Airport and transportation assistance
The Gatwick Airport Passenger app offers passengers orientation with augmented reality, providing routes to exits, waiting halls, and other airport facilities, simplifying the travel process.
6. Accessibility for disabled tourists
Apps like Aira use AR to help visually impaired tourists navigate unfamiliar environments, providing individualized information and assistance to enhance their travel experience [2].

What is virtual reality (VR)? VR is a world created by technical means, which is transmitted to a person through his senses: sight, hearing, touch, and others. Virtual reality simulates both exposure and reactions to exposure. To create a convincing complex of sensations of reality, computer synthesis of properties and reactions of virtual reality is carried out in real time [5].

To immerse yourself in virtual reality, you need to have special equipment. Only with it can a person join a computer-generated simulated reality, and the hardware itself is of the greatest importance. With the help of a virtual reality headset, which is very diverse and unusual nowadays, the user receives visual and audio information about the world in which he is immersed, and numerous sensors and control panels transmit information about the movement and interaction of a person in the virtual space.

VR technologies are much more complex and resource-consuming ideas, which is why there are very few clean projects at the moment, and the technology itself is mainly used for the purpose of advertising (promoting) certain hotels, cruise and sea vacations, excursions in a very small area, etc. Full-fledged tours that take place in our time, or even more so in the past, almost do not exist.

Due to their complexity, cost, and difficulty of monetization, such projects are not of much interest to potential investors. Although this does not mean that they do not have the right to exist. Perhaps the ideal “formula” for a new idea has not yet been developed.

But in the end, with the current level of human development, such ideas are only a matter of time and, in fact, of place and purpose. Will such projects only entertain tourists, or will they have something more in mind. Because, as mentioned earlier, SMART technologies can be used to preserve the history of mankind:

- landmarks that have already been destroyed and of which only small memories remain;
- sights that still exist, but due to their age and constant tourist use may not “survive” for future generations;

- important historical documents;
- significant events that happened or are happening today. Because history, like progress itself, does not stand still, but is written every day.

That is why modern technologies are what can preserve our history. And one way to do this is through a VR project.

The main idea of such a project is to use VR technologies to depict the destruction of Ukraine using the example of a large city that was on the front lines from the first days of the conflict – the city of Kharkiv.

The goal of the project is to draw the attention of the international community to the future reconstruction of the city of Kharkiv, which suffered destruction during the conflict, and to preserve the cultural heritage of the city.

The project itself is an attempt to recreate the feelings and emotions that millions of Ukrainians experience every day. Achieving the desired effect is quite difficult, but not impossible. With the help of modern technology, anyone can be immersed in the midst of horrific events, no matter where they are, to see and understand what war is and what it brings to ordinary people.

Locations that are suitable for this project include the Saltiv residential area and the central part of the city.

The project can include landmarks that have already been destroyed and of which only small memories remain, sights that still exist but may not “survive” for future generations due to their age and constant tourist use, important historical documents, and significant events that happened or are happening today. Because history, like progress itself, does not stand still but is written every day.

The process itself involves recreating specific parts of the city (mentioned above) in virtual reality and creating two parallel worlds:

- Peaceful city – Kharkiv (mode: “Light”)
- Kharkiv during the war (mode: “Darkness”)

The concept of these two worlds should work together. The “viewer” will be able to see Kharkiv from “both sides” and understand what a real war is like through their own eyes. The “viewer” will be offered several routes to follow in both modes, “Light” and “Darkness”, switching between them as desired.

As for the equipment, virtual reality headsets or augmented reality glasses can be used. However, considering that these devices are not widely available, the project should also be developed and adapted for use on smartphones.

Conclusion

Revitalization can be crucial in enhancing the competitiveness of the territory in the tourism service market, attracting new investors, and supporting local businesses. Additionally, revitalization can have a positive impact on the preservation of cultural heritage and natural resources of the area.

Digital tools create a convenient experience and shape a positive perception of travel destinations, allowing people to travel safely. By applying interactive online spaces, destinations can become accessible to visitors who can interact with locals through video call platforms, explore the streets of the place, and more.

At the same time, the prospect of using virtual reality in tourism should be complemented by the following aspects: firstly, it aims to reduce the impact on social and environmental surroundings; secondly, it promotes ethical treatment of the natural environment; thirdly, tourists have the opportunity to address issues of “overtourism” and help build a more sustainable economic model by safely exploring with a guide leading them through a controlled online space.

Thus, tourism services are shaped by visual impressions, emotional transmission, as well as prices and the accessibility of the destination. Virtual reality, on the other hand, can be a fitting new model for the tourism industry and offers alternative ways to choose a tourist destination.

Funding

This research was funded by the EU Next Generation EU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under project No. 09I03-03-V01-00133

References

- [1] “Bilbao: A New Path for European Cities” – ÁLVAREZ CUENLLAS, J. M. (2012). Bilbao: A New Path for European Cities. *Journal of Urban Regeneration and Renewal*, 6(4), 413-424.
- [2] Capsule Sight – 15 Examples of the Use of Augmented Reality (AR) in Tourism. URL: <http://surl.li/mjprvo> (дата звертання: 22.10.2023).
- [3] Investopedia – Augmented Reality (AR) Defined, With Examples and Uses. URL: <http://surl.li/mjpti> (дата звертання: 20.10.2023).
- [4] IONICA ONCIOIU AND IUSTIN PRIESCU – Article: “The Use of Virtual Reality in Tourism Destinations as a Tool to Develop Tourist Behavior Perspective”, 2022.
- [5] IT-Enterprise – Virtual Reality, VR. URL: <http://surl.li/quoif> (дата звертання: 19.10.2023).
- [6] Magazine: “The Christian Science Monitor”. Article: “Amid war, Kharkiv residents repair city and plan its restoration” by Dominique Soguel. URL: <http://surl.li/dzqgt> (дата звертання: 20.10.2023).
- [7] MURAT ÖDEMIŞ – Optimizing Digital Solutions for Hyper-Personalization in Tourism and Hospitality, p. 23, 2022.
- [8] NetLingo – Smart Tech. URL: <https://www.netlingo.com/word/smart-tech.php> (дата звертання: 21.10.2023).
- [9] SMIDA – Реальна зарплата в Україні в 2022 році скоротиться на 27%, — НБУ. URL: <http://surl.li/mrnto> (дата звертання: 30.10.2023).
- [10] StudiousGuy – Examples of Augmented Reality in Everyday Life. URL: <https://studiousguy.com/examples-augmented-reality/> (дата звертання: 21.10.2023).
- [11] Theory and Practice of Public Management of Smart Infrastructure in the Conditions of the Digital Society’ Development: Socio-economic Aspects, p. 618, 2023.
- [12] “The Revitalization of Bilbao: Lessons for Large-Scale Urban Renewal” – MELVILLE, J. M. (2004). *The Revitalization of Bilbao: Lessons for Large-Scale Urban Renewal*. *Planning Practice & Research*, 19(3), 319-334.
- [13] World Bank Document. URL: <http://surl.li/mrnno>.
- [14] АРЧЕР, ДЖ. К. – КОУЧ, П. (2013). Re-imagining Post-industrial Urban Futures: A Comparative Analysis of Wroclaw, Lodz and Katowice in Poland. *Urban Studies*, 50(10), 2065-2081.
- [15] КАЙДАНЕК, К. (2016). Wroclaw – European Capital of Culture 2016: Between Globalization and Local Culture. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, (319), 155-165.
- [16] Мінфін – Реальний ВВП України зріс на 21%. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/07/25/109593637/> (дата звертання: 28.10.2023).
- [17] План відновлення України (recovery.gov.ua).
- [18] СОЕНЕН, К. – МЕНДЕС, Л. (2014). Revitalizing Wroclaw: Balancing Old and New. *Planning Practice & Research*, 29(2), 194-214.
- [19] Укрінформ. URL: <http://surl.li/mnhjb> (дата звертання: 29.10.2023).
- [20] Через російську агресію в Україні постраждали 835 пам’яток культурної спадщини | Міністерства культури та інформаційної політики України (mcp.gov.ua).

EKONÓMIA, MANAŽMENT A MARKETING

Smart solutions and smart cities in Slovakia¹

Smart riešenia a smart mestá na Slovensku

Michal FABUŠ*

Abstract

While the concept of the smart city has gained global recognition for its potential to enhance urban living, a standardized definition and measurable indicators remain elusive due to its multidisciplinary nature. Broadly defined, a smart city is a fusion of modern technology, governance, and societal elements aimed at ensuring urban sustainability, improving the quality of life, ensuring safety, and maximizing energy efficiency. The evolving discourse reflects a dynamic understanding of the smart city concept, acknowledging its multifaceted nature in addressing contemporary urban challenges. This paper is the output of the first phase of the research project and aims to compare views and knowledge on the priorities in Smart Solutions and Smart Cities issues.

Keywords:

smart solutions, smart cities, Agenda 2030

JEL Classification: R11, R12

Introduction

21st century challenges such as economic and social inequalities, economic instability and dynamism, radical development technologies and artificial intelligence, the political landscape, and much more, lead us to reflect on the future and sustainability of the social system and social life. Archaic views of solutions to *economic*, social, and environmental problems are being replaced by modern progressive thinking that reflects the possibilities, technologies, and new times. These views and reflections are linked to **the** transformation of society (i.e. the transition from an industrial to a post-industrial knowledge-based society), ensuring coherence between development objectives and the needs of the population, a real understanding of the content of the current challenges, as well as technological progress, which many scientists and experts consider to be fundamental pillars for building concepts and strategies to support intelligent solutions and the production of sophisticated services in private and public sectors.

Although the smart city concept has been known worldwide for several years, there is no official and uniform definition or measurable indicators of this concept available anywhere yet, and no wonder, because it is a very complex interconnection of many different disciplines into one functioning whole. As a common view across the definitions of the world's authors, the smart city concept can be defined as a tool that brings together modern technology, governance, and society to ensure the sustainability of cities, improving the quality of life and safety of inhabitants and maximizing energy efficiency.

Today's designation was first used in the 1990s, when the interconnectedness of new

¹ The paper is an output of the scientific project VEGA No. 1/0396/23 entitled "Smart solutions and their impact on the socio-economic development of regions in the context of Agenda 2030".

* assoc. prof. Ing. Michal Fabuš, PhD. Bratislava University of Economics and Management, Institute of Economics and Management, Department of Economics and Finance, Furdekova 16, 854 01 Bratislava, e-mail: michal.fabus@buem.sk

information technologies with modern infrastructure in cities. The California Institute for Smart Communities was one of the first, that focused on how a community should become smart and how a city implements information technology (Alawadhi, 2012). A few years later, it began to be in Ottawa, the overly technical orientation of the Smart City concept was criticized. A smart city should be management-oriented, emphasizing the role of social capital and relationships in the development of the city. (Albino, 2015). In their definitions, many authors focus mainly on the importance of ICT technologies, one of the authors mentioned, fulfilling the given condition are Anavitarte and Trantz-Ryan (Gil-Garcia, 2015) who consider a smart city as an urban area that is connected by modern information and communication technologies, reaching into different vertical areas to provide efficient services to the inhabitants. Similarly, Washburn and colleagues explain the concept. (2010) They view the smart city as a tool the use of intelligent computing technologies to create important infrastructural components and services of the city. The services mentioned then include city governance, education, health, security, real estate market, transportation, and utilities, which are smarter, more efficient, and interconnected. Increasingly, authors from different disciplines are proposing definitions that go beyond the use of information technology. Hollands (2008) considers the term Smart City to be a mere phenomenon often used to label cities and, like Boulton et al. (2012) calls for a conceptualization of the smart city that disperses different perspectives on the phenomenon. Currently, authors across the literature include, arguing that the smart city is characterized by social, environmental, economic, and cultural progress. Rios (2012) defines a Smart City as a city that inspires, shares culture and knowledge, and motivates residents to create and develop their own network infrastructure. Lombardi (Gil-Garcia, 2015) defines that part of a smart city should be an intelligent management, a smart environment, related to the careful use of natural resources, smart human capital, related to quality of life, and a smart economy, based on based on competitiveness. Woods and Goldstein (2014) consider the smart cities approach integration of technology towards sustainability, citizen satisfaction and economic development.

The aim of the paper is to discuss the issue of smart solutions and their use for upgrading urban areas to smart cities. The use of innovation, technology and the transition to a circular economy inevitably requires change in this area. The paper is the output of the first phase of the research project and aims to compare views and knowledge on the priorities in Smart Solutions issues.

1 Smart solutions and Agenda 2030

In the era of rapid urbanization and technological advancement, smart solutions are playing a pivotal role in shaping the socio-economic development of regions. With the objective to achieve sustainable development and improve the quality of life, smart cities are emerging as innovative hubs that leverage human and social capital along with cutting-edge technologies. These cities focus on efficient utilization of resources through circular economies and interconnected technologies, ultimately addressing key social challenges outlined by the United Nations' Agenda 2030. By aligning Cohesion Policy, Smart Specialization Strategies, and Agenda 2030 goals, city-regions aim to bridge the gap between urban and rural areas while promoting civic commitment and inclusive growth.

Smart solutions in the context of Agenda 2030 encompass a wide range of initiatives and technologies that contribute to sustainable development. One key aspect is the use of data and algorithms for effective management of urban systems. For example, by analyzing traffic data, cities can develop intelligent transportation systems that optimize routes and reduce congestion, leading to improved air quality and reduced carbon emissions.

Another area where smart solutions have a significant impact is healthcare. By leveraging medical data, policymakers can identify health trends and formulate targeted policies to promote public health. This includes initiatives such as telemedicine, remote patient monitoring, and personalized healthcare interventions. Furthermore, smart solutions in energy management play a crucial role in achieving sustainable development goals.

By implementing smart grids and renewable energy systems, cities can reduce their reliance on fossil fuels, decrease carbon emissions, and promote energy efficiency. These initiatives not only contribute to environmental sustainability but also have significant socio-economic benefits.

Smart solutions play a crucial role in driving socio-economic development in regions, particularly in the context of the United Nations' Agenda 2030, which is a global framework for sustainable development. Agenda 2030 consists of 17 Sustainable Development Goals (SDGs) aimed at eradicating poverty, promoting prosperity, protecting the planet, and ensuring social inclusion by 2030.

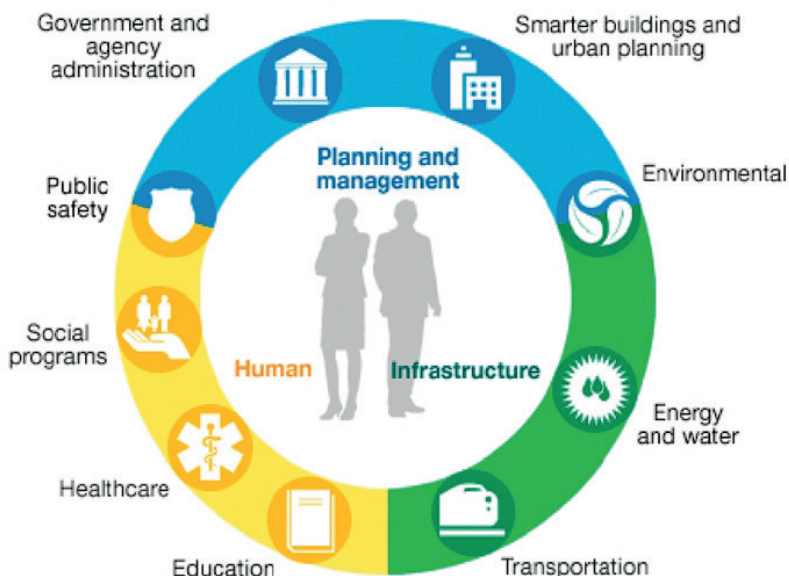
The implementation of smart solutions can significantly contribute to achieving these goals by leveraging technology, data, and innovation to address various challenges faced by regions. Some of the ways in which smart solutions impact socio-economic development in regions include:

- **Sustainable Infrastructure:** Smart solutions can optimize infrastructure development, such as transportation systems, energy grids, and water management. By incorporating technology and data-driven planning, regions can reduce resource wastage, enhance efficiency, and lower the environmental impact of infrastructure projects.
- **Efficient Resource Management:** Smart solutions enable better management of resources like water, energy, and waste. Through smart meters, sensors, and real-time data analysis, regions can optimize resource usage, reduce consumption, and lower costs, thus promoting sustainability.
- **Digital Inclusion:** Smart solutions can bridge the digital divide by providing access to technology and the internet, even in remote or underserved regions. Digital inclusion enhances education, healthcare, and economic opportunities, promoting social equity and reducing inequalities.
- **Economic Diversification:** Smart solutions can foster the growth of innovative industries and businesses in regions. By supporting entrepreneurship, promoting research and development, and encouraging startups, regions can diversify their economies and create new job opportunities.
- **Enhanced Mobility and Connectivity:** Smart transportation systems can improve mobility and accessibility within regions, reducing commute times and increasing productivity. This, in turn, can lead to economic growth and improved quality of life for residents.
- **Data-Driven Decision Making:** Smart solutions provide valuable data insights that policymakers can use to make informed decisions. Data analytics can help identify trends, assess the impact of policies, and allocate resources effectively to address specific challenges faced by the region.
- **Resilience to Climate Change and Disasters:** Smart solutions can enhance a region's ability to adapt to and mitigate the effects of climate change and natural disasters. Early warning systems, remote monitoring, and disaster response coordination can minimize the socio-economic impact of such events.
- **Improved Healthcare and Education:** Smart solutions can revolutionize healthcare and education services in regions. Telemedicine, e-learning platforms, and personalized learning tools can increase access to quality healthcare and education, leading to better human capital development.
- **Tourism and Cultural Heritage Preservation:** Smart tourism solutions can boost the tourism sector by providing interactive experiences, digital guides, and virtual reality attractions. Additionally, smart technologies can aid in preserving and promoting a region's cultural heritage and natural landmarks.
- **Collaboration and Partnerships:** Implementing smart solutions often requires collaboration between public and private sectors, academia, and civil society. This fosters a spirit of cooperation and innovation within the region and helps maximize the impact of development efforts.

2 Smart cities and examples from Slovakia

The concept of Smart cities represents a comprehensive approach to the functioning of the urban region, which affects various social areas such as culture, infrastructure, environment, energy, social services, and others. In each of these areas, it pursues several objectives that are interlinked and together form a system based on the principles of sustainable development. The whole system involves public, private, and civil society actors, without whom the objectives would not be achieved. All this is the reason why there is currently no international legally binding definition of the concept, nor a legal framework that would precisely regulate the procedure for achieving the desired state. Individual countries are guided by their own 'smart' concepts and methodologies, which are in line with global documents dealing with the issue.

Figure 1 Concept of Smart City



Source: *McClellan, S. Smart Cities. 2018*

Organizations involved in research, standardization or consultancy in this field integrate within their own definitions the elements and areas on which to focus the activities of cities that aspire to be 'smart'. A key denominator in the implementation of these activities is the use of data and technology to improve the quality of services provided to its citizens in a sustainable way.

A smart city is thus a modernized urban area where everything from transport to energy can be connected to digital technologies that enable the two-way transfer of information between the city, its inhabitants, and visitors. By leveraging technologies such as the "Internet of Things", "Big Data", "Machine Learning" and connectivity, city leaders can have direct interaction with the community of residents and with the infrastructure to monitor the state of the city and what services may be needed in the future to enable a higher quality of life for all residents.

Smart cities are more efficient, have more opportunities to create jobs and secure their growth, while improving social inclusion and engagement of their residents. They can achieve this potential, to increase their level of functionality, long-term sustainability and standard of living for residents, by developing Smart cities strategies.

The Strategic Implementation Plan of the European Commission's program, "European Innovation Partnership on Smart cities and Communities", defines smart cities as systems where

people interact and use energy inputs, materials, services, and financing to accelerate the process of sustainable economic development and raise living standards. These interactions become “smart” through the strategic use of information and communication infrastructure and services in a process of transparent urban planning, development and management that responds to the social and economic needs of society.

Smart cities in Slovakia aim to balance economic development, social well-being, and environmental sustainability. By implementing information and communication technology infrastructures, these cities strive to improve efficiency and citizen involvement in urban growth.

One notable example of a smart city in Slovakia is Bratislava, the capital. Bratislava has adopted various smart technologies and practices to create a more connected and sustainable city. It has implemented smart urbanism strategies, such as intelligent transportation systems and energy-efficient buildings, to improve the quality of life for its residents. Furthermore, Bratislava has focused on creating a smart economy by promoting innovation and entrepreneurship.

In Trnava, the My Litter service, an electronic record of waste dumping in the localities of Špigľasál, Tulipán, Modranka, Kopánka, Vozovka, Vajslova dolina and Centrum, has been launched. FCC Trnava together with the City of Trnava and in cooperation with the citizens of the selected localities ensured during November and December 2021 in selected Trnava city districts the passporting and digitalization of collection bins with RFID chips. This involves marking the receptacle with a unique code with RFID technology. Trnava received a contribution from the Ministry of Regional Development and Informatization of the Slovak Republic for the implementation of an intelligent traffic management project within the SMART City project to improve the fluidity, monitoring and above all the safety of traffic. The city is also co-financing the transformation of the intersections. The main task is to make the intersections easier for pedestrians and cyclists, where the project will see the disappearance of buttons for changing signals and pedestrians crossing the roads. This service will be replaced by magnetodetectors that will carry out precise identification of vehicles and, based on the current situation, will be able to evaluate the trajectories of vehicles, cyclists and pedestrians in different categories and thus optimize the development and operation of traffic and the change of signals.

Figure 2 Example of RFID chip

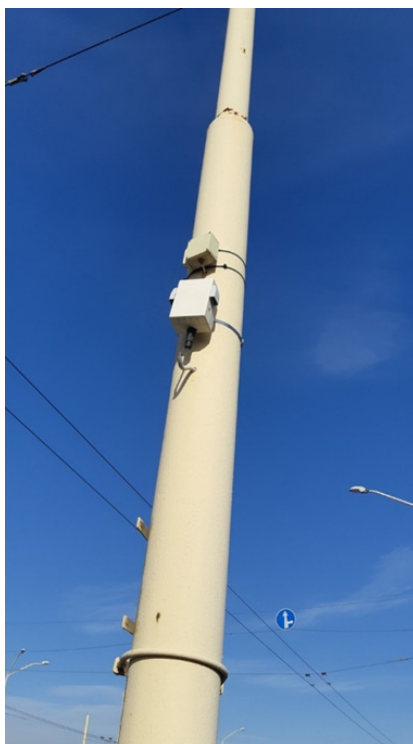


Source: *City Trnava (official website)*

Kežmarok and its gradual transformation into a new Smart City of the Future. The city has come up with a unique project to build and then install smart benches in its streets. Kežmarok introduced solar-powered benches that will be automatically recharged by sunlight. The solar-powered benches will function as mobile phone charging stations with a Wi-Fi hotspot, for convenient internet connection whenever needed. More modern benches like the ones in Kežmarok can also be found in the capital, Bratislava, where there are hybrid types of benches connected to electricity and rechargeable via solar connectors. New features added to the more modern models are mainly cameras monitoring their use and the movement of citizens, LED side panels plus heating, which will be a useful aspect, especially in the colder months. However, the town of Kežmarok can be proud of its use of the bike rack, which, in addition to Wi-Fi and charging connectors, has built-in mobile pumps controlled via a mobile app to inflate the bike. In addition to regular bicycles, this bench can also recharge e-bikes. The bench also has an alarm system to prevent vandalism.

Intelligent public lighting in Prešov also measures air quality. Public lighting in the city of Prešov can now also collect information about the weather and air. Intelligent interconnection of weather stations with remote control of public lighting provides information on the current temperature, humidity, pressure, ozone, dust in the air, CO, SO², NO² or UV index. This brings additional added value to smart solutions in Prešov. The weather stations also enable the collection, evaluation, and clear display of current as well as historical data. The system is publicly accessible via a web portal, so these weather stations allow the display of the collected data to virtually anyone, anywhere in the world.

Figure 2 Example of lighting poll with air quality measurement equipment



Source: *City Prešov (official website)*

Here are just a few examples of how selected Slovak cities are joining the smart cities of the future.

Conclusions

The term smart city is not uniformly defined, so it is not precisely declared what a smart city is and what is not. Current theories tend to argue that the term smart city does not only mean the use of modern technologies, but it is a comprehensive strategy to improve the lives of citizens in the city. Although it may seem that the smart city concept is only a modern trend, it is important to realize that achieving more sustainable cities is a necessity in the long run.

In conclusion, smart solutions play a pivotal role in advancing the socio-economic development of regions, aligning with the principles of Agenda 2030. By harnessing the potential of technology and innovation, regions can make significant progress towards achieving the SDGs and building a sustainable and inclusive future. However, it's essential to ensure that these solutions are implemented ethically and inclusively, considering potential challenges like data privacy, and digital literacy, and ensuring that no one is left behind in the pursuit of sustainable development.

In conclusion, the examples provided underscore the significant strides that selected Slovak cities, such as Bratislava, Trnava, Kežmarok, and Prešov, have taken towards embracing the concept of smart cities. These municipalities have successfully integrated innovative technologies and practices to enhance urban living and address various aspects of city life.

In essence, these examples highlight the diverse ways in which Slovak cities are embracing smart solutions to address the evolving needs of their communities. As these cities continue to innovate and integrate technology into their urban fabric, they are not only shaping the present but also laying the foundation for smarter and more sustainable cities of the future.

References

- [1] ALAWADHI, S, A. – ALDAMA-NALDA, H. – CHOURABI et al. *Building understanding of smart city initiatives* [online]. Kristiansand, Norway: Lecture Notes in Computer Science. 2012. Available online: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-642-33489-4_4.pdf.
- [2] ALBINO, V. – BERARDI, U. – DANGELICO, R. Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives. In: *Journal of Urban Technology*. 2015. 22(1), 3-21. DOI: 10.1080/10630732.2014.942092. ISSN 10630732. Available online: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=102171027&lang=cs-&site=eds-live>.
- [3] BOULTON, A. – BRUNN S. D. – DEVRIENDT, L. *Cyberinfrastructures and 'smart' world cities: physical, human and soft infrastructures*. International handbook of globalization and world cities [online]. Northampton, MA: Edward Elgar, 2012. p. 198-205. ISBN 1848446470.
- [4] CARAGLIU, A., DEL BO, C. Do Smart City Policies Work?. In: *Daniotti, B., Gianinetto, M., Della Torre, S. (eds) Digital Transformation of the Design, Construction and Management Processes of the Built Environment*. Research for Development. Springer, Cham. 2020. ISBN 978-3-030-33569-4 Available online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-33570-0_14.
- [5] DASHKEVYCH, O. – PORTNOV, B.A. *Criteria for Smart City Identification: A Systematic Literature Review*. Sustainability 2022, 14, 4448. <https://doi.org/10.3390/su14084448>.
- [6] GIL-GARCIA, J. – PARDO, T. – NAM, T. What makes a city smart? Identifying core components and proposing an integrative and comprehensive conceptualization. In: *Information Polity: The International Journal of Government & Democracy in the Information Age*. 2015. 20(1), 61-87. DOI: 10.3233/IP-150354. ISSN 15701255. Available online: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=113385543&lang=cs&site=eds-live>.
- [7] HOLLANDS, R. Will the Real Smart City Please Stand Up? [online]. In: *City. Analysis of Urban Change, Theory, Action*. Volume 12, 2008 – Issue 3 Available online: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13604810802479126>.
- [8] Ministry of Investment, Regional Development and Informatisation of the Slovak Republic. 2023. Official web page: <https://www.smartcity.gov.sk/>.

- [9] MYEONG, S.; PARK, J.; LEE, M. *Research Models and Methodologies on the Smart City: A Systematic Literature Review*. Sustainability 2022, 14, 1687. <https://doi.org/10.3390/su14031687>.
- [10] MCCLELLAN, S. *Smart Cities*. Springer; 1st ed. 2018. ISBN 978-3319593807. 248p.
- [11] RIOS, P. *Creating "The Smart City"* [online]. University of Detroit Mercy Dissertation, Thesis, and Student Project Collections. 2012. Available online: https://archive.udmercy.edu/bit-stream/handle/10429/393/2008_rios_smart.pdf?sequence=1.
- [12] WASHBURN, D. – SINDHU, U. *Helping CIOs Understand "Smart City" Initiatives* [online]. Cambridge: Forrester Research, Inc. 2010. Available online: https://s3-us-west-2.amazonaws.com/itworldcanada/archive/Themes/Hubs/Brainstorm/forrester_help_cios_smart_city.pdf.
- [13] WOODS, E. – GOLDSTEIN, N. *Smart Cities: Smart Technologies and Infrastructure for Energy, Water, Transportation, Buildings, and Government: Business Drivers, City and Supplier Profiles, Market Analysis, and Forecasts* [online]. 2014. Navigant Consulting Available online: <http://boletines.prisadigital.com/smartcities.pdf>.

Using marketing management mechanism in communication system as one of the components of strategic development of education institutions

Využitie mechanizmu marketingového riadenia v komunikačnom systéme ako jedného zo súčastí strategického rozvoja školských inštitúcií

Artur HORBOVYY* – Oksana NEMYROVSKA**

Abstract

Marketing management mechanism refers to the processes and activities used by a company to plan, execute, and monitor its marketing strategies and activities. It involves the use of various tools and techniques to ensure that the company's marketing efforts are aligned with its overall business objectives and are effective in reaching and engaging its target audience.

Marketing management mechanisms can be very useful in the communication system of higher education institutions. Here are some ways in which they can be applied:

Segmenting the target audience: Just like in marketing, higher education institutions can use segmentation to divide their target audience into different groups based on demographic, psychographic, and behavioral factors. This can help institutions to tailor their communication messages to different groups of students and potential students, making the messages more relevant and effective.

Building a strong brand: Marketing management techniques can help higher education institutions to build a strong brand that is recognizable and memorable. This can involve developing a unique logo and brand identity, creating consistent messaging and visuals across all communication channels, and focusing on the institution's unique value proposition.

Developing effective communication strategies: Marketing management mechanisms can also help higher education institutions to develop effective communication strategies that reach the right audience at the right time. This can involve creating a comprehensive communication plan that includes both online and offline channels, such as social media, email marketing, advertising, and events.

Engaging with the audience: Higher education institutions can use marketing management mechanisms to engage with their audience and build relationships. This can involve creating content that is interesting and useful to students and potential students, responding to comments and feedback on social media and other channels, and creating opportunities for students to connect with each other and with the institution.

Overall, applying marketing management mechanisms in the communication system of higher education institutions can help them to build a strong brand, reach the right audience, and engage with students and potential students in meaningful ways.

Purpose – *The purpose of this paper is to explore the role of marketing management mechanisms within the communication system of educational institutions. We will delve into how these mechanisms can be harnessed to enhance an institution's strategic development, ultimately*

* Artur Horbovyi, Prof., Dr. in Engineering, Professor at the Department of computer and information technologies and systems, State Tax University, e-mail: horbovyia@gmail.com

** Oksana Nemyrovska, PhD, Doctoral Candidate at the Department of Economics, Entrepreneurship and Economic Security, Associate Professor, State Tax University, Ukraine, e-mail: onemyrovaska@gmail.com

leading to increased enrollments, improved reputation, and sustained growth. By examining various strategies, tools, and best practices, we aim to provide valuable insights into how education institutions can navigate the challenges of the modern educational landscape and position themselves for long-term success.

Design/methodology/approach – *The article aims to analyze the system of visual communication and evaluate the effectiveness of this system in the channels of promotion of the structural unit of DSU, as one of the components of strategic development.*

Findings – *Both scientists and practitioners are paying more and more attention to the field of corporate style and strategic planning. They focus on measures developed of the visual communication system in promotion channels, which ensures the maintenance of leadership positions in a certain field.*

This research paper is based on the analysis of literary sources related to the key aspects of strategic development in higher education institutions, as well as the historiography of the organization's corporate style.

The relevance of the research is that the final design of the corporate logo, as a basic component of corporate style, and its measurement does not yet exist.

Practical implications – *We will discuss the significance of marketing management mechanisms in education, the challenges and opportunities they present, and the potential impact they can have on an institution's overall strategic development. Through this exploration, we hope to shed light on the evolving role of marketing in education and inspire educators and administrators to adopt innovative approaches that align with their institution's mission and vision for the future.*

Originality/Value – *The article evaluates the visual communication system effectiveness in the promotion channels of the UDFSU (now – STU) structural division. This is a result of strategic planning development and corporate-style implementation. The question investigated the information usage of technologies in the organization's strategic planning.*

The conceptual approach applied to the methodology of this research paper, from the perspective of strategic marketing, can be used for various areas of business and organizations.

Keywords:

corporate style, visual communication, brand book, media design technologies, strategic plan, marketing management mechanism

Research type:

research paper.

JEL Classification: JEL: M14, M30, O20

Introduction

In today's rapidly evolving educational landscape, where competition is fierce and the demands of students and stakeholders are constantly changing, the strategic development of educational institutions has become more critical than ever. One essential component of this strategic development is the implementation of marketing management mechanisms within the communication system of these institutions. This integration is pivotal in ensuring the sustainable growth and success of educational organizations.

Education institutions, ranging from schools and colleges to universities and training centers, are no longer solely focused on imparting knowledge; they are now akin to multifaceted organizations that require comprehensive strategic planning to stay relevant and competitive. Effective communication is the lifeline that connects these institutions with their target audiences, including students, parents, alumni, faculty, staff, and the wider community.

The current state of the educational services market requires higher education institutions (hereinafter – HEIs) to properly integrate information technologies into strategic development. The relevance of the study is due to the intensification of competition between HEIs within the country. That is why the management of Ukrainian leading HEIs pays special attention to the use of information technologies in strategic development. The integration of information technologies is a complex, multi-stage process that affects all information systems of higher education institutions and the business processes that take place in them.

1 Theoretical background

The strategic planning importance of higher educational institutions (hereinafter – HEIs) is considered in the works of domestic scientists such as: Bublyk M.I. [1], Marukhlenko O.V. [2]., Lyashenko O.M. [3].

However, the importance of the media design influence on the strategic development of HEIs was little studied in the works of domestic and foreign scientists. According to Daryl Travis, “A brand is a kind of handshake used by generations of people as a sign that a deal is a good one...”.

Today, the following areas of branding are being studied: the principles and rules of brand formation, its structure (Kotler F., Rice E., and Rice L. and others), brand management (J. Trout), influence on the internal corporate culture (Tulchinsky G.L.) and others.

All work on corporate style is interpreted as branding. According to O.V. Havrylets, “...branding is recognized as something more than a marketing strategy and is deservedly considered a separate field of knowledge and practical activity. The process of creating a brand book is based on the corporate style. It is considered an important component of the brand image. Accordingly, brand competitiveness is determined by the correct information usage, especially marketing information.

Rapid digitalization, the development of information technologies, and the emergence of new social media resources create favorable conditions for expanding education availability. It contributes to the aggravation of competition in the market of educational services between higher education institutions in Ukraine and abroad. Therefore, an important aspect of the activity of the HEIs is its strategic development.

The HEIs strategy provides for the institution's development to achieve its goals and objectives [4, p.58]. Strategy development is the result of strategic management. However, its relative novelty in Ukrainian HEIs requires new information systems introduction and technologies. This approach makes it possible to reach those consumers who previously did not have access to educational services.

At the current stage of information technologies development, telecommunications systems, software products, and web applications, their use in information provision and HEIs strategic development is obvious. The latest achievements in the field of information technologies directly affect strategic development and their effectiveness, which increases HEIs' competitiveness.

2 Research methodology

This research paper employs a mixed-methods research design, combining both qualitative and quantitative approaches. This approach is chosen to provide a comprehensive understanding of the utilization of marketing management mechanisms in the communication system of education institutions and its impact on strategic development.

3 Research results and findings

related to information and intellectual technologies of media design for online communication channels of promotion and information dissemination.

The work of Lyashenko O.M. [2, article 116] determined that competitive advantages of HEIs are provided by the development strategy, which determines its position in the educational services market. There is also a certain relationship between the strategy, advantages, and competitive position of HEIs in the educational services market. The process of creating a higher education strategy is complex and troublesome. It aimed at forecasting the future state of higher education, taking into account the requirements of the educational services market and society. This forecasting is based on the external environment analysis and allows the positioning of HEIs among its competitors [2, article 116].

Let's consider the direction of information technologies as a structural University unit of the State Fiscal Service of Ukraine. One of the most important areas of its strategic activity is promotion in the educational services market.

The institute needs to adapt to the modern realities of the educational services market under the conditions of a decreasing number of potential consumers regarding educational services (applicants) in Ukraine. Besides, it refers to an increase in the number of compatriots who choose to study abroad, and a decrease in the funding of the education sector to obtain competitive advantages and attract applicants.

Since promotion in the educational services market is mainly due to communication channels, it is necessary to activate them both concerning internal target audiences, staff, students, and external consumers of educational services. Among the latter, an important place is occupied by entrants, whose motives for using educational services depend on specific goals and the available educational level. For this, marketing communication measures can be used, which involve a combination of offline and online tools. Special attention should be paid to the formation of the brand of the structural division with the help of available communication channels.

O.V. Sytnyk believes that under the conditions of modern development in the information society, the fact of psychological growth, aesthetic, cultural-educational, and environmental impact on a person in the new sphere of design is obvious. It is not connected with the mandatory features of traditional design – with material production and instrumental function. Among the names of this young field of design, the following options appear computer design, information design, design of software interfaces, media design, interactive design, design of the electronic environment, etc. [5, p. 661].

Generalizing media design is the practice of artistic, technical design, and information presentation. We should take into account the specifics of working with information resources, services, promotion channels, and information functionality.

The product of media design is the form of a message through a static or dynamic medium [5, p. 662].

Today, visual marketing brings the best results primarily because most people perceive the world visually. Instagram has 11 million active users. 41% belong to the age group from 16 to 24 [10]. According to Statista, as of January 2021, 41.1% of Instagram users in the United States were between the ages of 16 and 24, which represents the largest age group on the platform. However, it's worth noting that this data is specific to the United States and may vary in other countries.

That is a great way to keep in touch with the millennial generation. Therefore, the social network Instagram is a powerful tool of SMM – marketing, which allows you to effectively use and operate the versatile opportunities of educational institutions for successful activities.

According to Dr. Lynell Burmark, an expert on visual literacy, "...Unless our words, concepts, and ideas are hooked onto an image, they will go in one ear, sail through the brain, and go out the other ear. Words are processed by our short-term memory where we can only retain about seven bits of information." Dr. Burmark goes on to state, "Images, on the other hand, go directly into long-term memory where they are indelibly etched."

At the same time, the constant growth in social network popularity helps to position goods and services of enterprises through the Instagram network and becomes a reliable lever aimed at attracting the attention of potential applicants.

With the help of media design, the digital environment directly forms consumers' final ideas about the product (educational service). Thus, media design combined with the goals of the institute's strategic activity makes a brand in the educational services market.

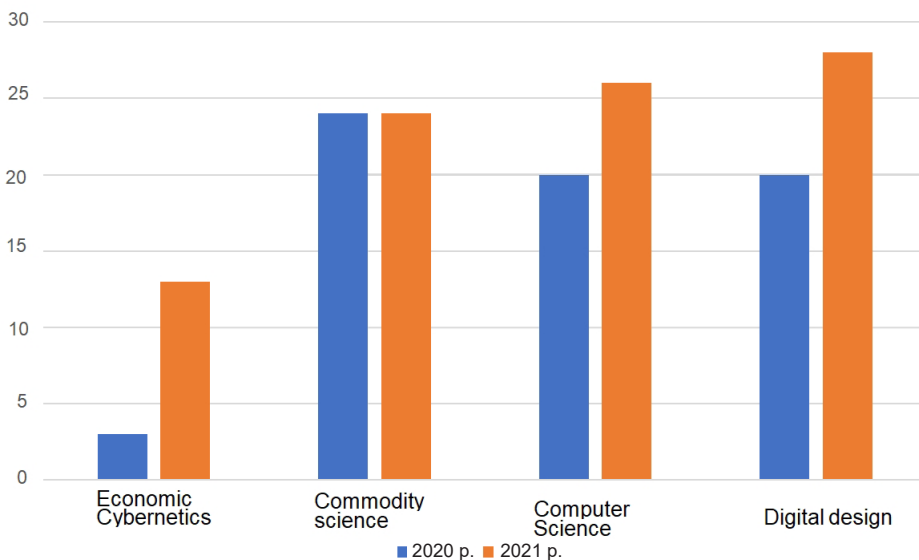
Media design covers the following elements of material presentation:

- components of the information structure (text and graphic material, audio material, video material, etc.);
- technologies (scenarios of consumer interaction, design principles, features of promotion according to the chosen channel);
- product features (according to the communication channel).

The method of unexpectedness is often used in advertising design; however, it is much more difficult to use it for the creation of an image of a printed edition. Instead of an obvious photo, the text is illustrated by nonstandard infographics; bolding of the principal idea in the text is replaced by an unusually formed marginal heading or an insert on a colored underlay. Among the standard-width columns, a "floating" column suddenly appears, with the signature to a photo or a message with important information from the main text; the two-line headline is given in a thick gray chopped and thin black font with serifs and negative leading; two symmetrically blocky materials, representing different points of view, are transformed into L-shaped text blocks entering one another, as in a puzzle. Properly applied height difference of columns creates a geometric outline of the material, making it slightly more frivolous, but, at the same time, more attractive.

For the correct use of media design, the project office developed a visual communication system (Fig. 1). It was consistent with the institute's strategic goals. A guide was developed for the full and convenient use of the visual communication system (hereinafter referred to as the VCS). It was discussed at the administrative board meeting and approved by the Academic Council.

Fig. 1 Comparison of the number of first-year students in 2020–2021



Formed based on sources: [9, 11]

The development purpose is to bring all promotion channels to a single style for better institute identification (organization) in the market. It provides added value for consumers of different groups, direct communication, and control over key performance indicators. These are rating (characteristics of the potential target audience), the average perception frequency (an indicator of the contact of the TA with the media design product), and TA coverage.

The study showed that the most effective channels of a communicational structural unit of the UDFSU (STU) are Facebook and Instagram pages. They have the highest efficiency indicators and show themselves better than the usual means of communication through career guidance. Since 2019 the share of Ukrainian Facebook and Instagram users has increased by 7% and 22%. Now, they are used by 16 and 14 million Ukrainians, respectively. In general, 60% of the population of the country uses social networks, while in 2009 this share was only 40% [11].

Based on global statistics, the share of users interested in educational services and promoting in their communication channels is 0.0085%. The same part in mid-2020 was 0.0028% .

The introduction of the SMC in all communication channels of the structural unit of the UDFSU (STU) allowed for improvement in communication effectiveness. It contributed to its strategic goal achievement in the increasing number of students. At the same time, thanks to a set of promotion measures in the market of educational services, the Institute was able to take a leading position among other structural divisions of the UDFSU (STU). According to the rector's reports, during the 2021 admissions campaign at Educational and Scientific Institute of Information Technologies, the number of applications submitted by applicants for specialty 122 "Computer Science" increased by 58% compared to 2020. At the same time, the increase between 2019-2020 was 25%.

The indicators of an increasing number of students enrolled in the 1st year, unlike 2020-2021. It also serves as an indicator of the effectiveness of the implemented VCS.

Thus, in 2021, there will be an increasing number of first-year students in all majors except commodity science. In the period from 2018 to 2021, the number of applications submitted to Educational and Scientific Institute of Information Technologies increased by 785%, from 46 to 407.

The VCSs' effectiveness was confirmed by the results of a wide competition. According to the results, Educational and Scientific Institute of Information Technologies received 17 recommendations. It is 48% of all university recommendations.

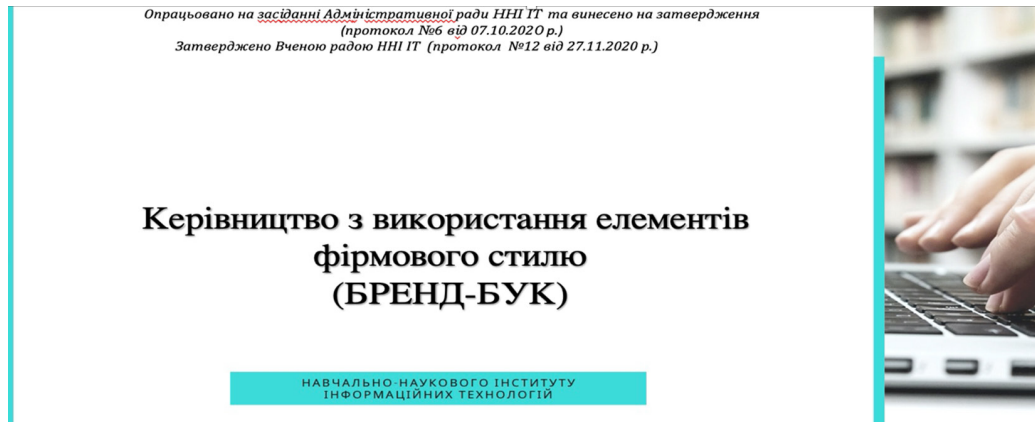
Therefore, based on the visual communication system, it is necessary to develop new approaches to promotion using media design. If earlier social networks mainly tried to structure the content, over time, filtering is based on their algorithms. Soon, we should expect the development of functionality for creating and selecting information.

For a more effective functioning of the visual communication system of the marketing information system, it should develop its strategies for promotion in various communication channels. It will be consistent with the strategic goals of the institute and the university. Such a strategy should consider social networks as the primary communication channel.

According to the results of the study developed:

- recommendations for creating a guide to visual style (brand book);
- guide to the use of visual style (brand book), using information and intelligent mediadesign technologies for online communication channels to promote disseminate information.

Picture 1 Guide to using the visual style (brand book)



Зміст

Версія 2.0 Створено 18.10.21	Дане керівництво описує правила використання елементів фірмового стилю Національного інституту інформаційних технологій. В основі фірмового стилю лежать кілька базових елементів: логотип, колір та шрифт. Вони служать відправною точкою для виконання завдань з брендінгом. Керівництво дозволяє спростити за допомогою виробничих стандартів.	Оприцьовано на засіданні Адміністративної ради ННІ ІТ та винесено на затвердження (протокол №6 від 07.10.2020 р.)	Логотипи та їх використання	6
Позначення в правому верхньому кутку сторінки вказує на файл відповідного мову.	Намагайтесь використовувати цітові шаблони, щоб зберегти цілісність фірмового стилю.	Затверджено Вченою радою ННІ ІТ (протокол №12 від 27.11.2020 р.)	Кольори та типографіка	22
Команда: Влад Манагер Горбовий Артур	Проект менеджер Намаровська Олена	Дизайнер Коротун Артем	Візуалізація бренду	28
			Ділова документація	38
			Рекламні матеріали	50
			Медіа матеріали	64

Source: it is worked out by an authors

The results of the article can be used not only in the activities of the Institute of IT UDFSU, to enhance its position in the market of educational services, but also other free economic zones and their structural units.

4 Conclusions

Generations of young people are most often in a virtual environment where they exchange information, messages and where they encounter promotional activities regarding education. Digital marketing tools which are primarily oriented towards the digital environment, can enable more efficient interaction with students (consumers), as well as to hear the needs and wishes of this target group through a two-way communication channel, which can help them to prepare an adequate response through a customized marketing campaign. Digital methods, in addition to bringing significant savings in marketing activities compared to traditional ones, provide better differentiation of organizations, better image and can help in creating a large base of loyal consumers. Among the many digital marketing activities, website SEO optimization for search engines, social mediacontent marketing, influencer engagement and review updates have proven to be the most effective in the education sector.

In the course of a detailed analysis HEIs' information system market imperfection and weak information usage, the technologies were revealed. Some criteria were formed based on a system of balanced indicators corresponding to the strategic goals of the UDFSU division (STU). It improved the current system state and its business processes as well as recommendations for developing a visual communication system.

A visual communication system was developed and implemented. The purpose is to increase the competitiveness of higher education institutions in the market of educational services by using mediadesign. It highlighted that mediadesign is an integral component of modern educational services promotion, given the current state of online communication.

The VCS implementation effectiveness in the communication channels of one of the structural subdivisions of the UDFSU (STU) was investigated. In general, that made it possible to increase the effectiveness of communication channels several times and made it possible to promote educational services. The obtained research results are used by all university units and HEIs. It will help to increase the presence in the information environment and will help to promote own educational services.

Summarizing the above material, it is obvious that the need to increase competitiveness and modernize the approaches of marketing activity of Ukrainian educational institutions requires their adaptation to work in market conditions as soon as possible.

References

Books:

- [1] USYK V.I. 2020 *Finansovi pravyla uriadu v rozvytku sfery natsionalnoi osvity*, Kyiv: Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.
- [2] LIASHUK O.A., ZYMBALEVSKA YU.V. (2019) Zakhidnyi ta skhidnyi pidkhody brendynhu [Western and Eastern branding approaches] *Naukovi rozrobky molodi na suchasnomu etapi. Proceedings of the XVIII Vseukrainskoi naukovoï konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv*, (Kyiv, April 18-19, 2019), Kyiv: Scientific developments of youth at the modern stage pp. 352-353.
- [3] TERTYČKA, V. V. 2017 *Stratehichne upravlinnia [Strategic management]*. Kyiv: «K.I.S.», pp. 932.

Articles:

- [4] BUBLYK, M. I. – ŽUK, L. V. – DRYMALOVSKA, CH. V. 2018 *Dosvid formuvannja stratehij rozvytku zakladiv vyščoï osvity v umovach hlobalizaciï [Experience in the formation of strategies for the development of higher education institutions in the conditions of globalization]. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy.*, vol. 21(1)., pp. 31-34.
- [5] LIASHENKO, O. M. 2016. *Stratehichni rozvytok vyshchoho navchalnoho zakladu [Strategic development of a higher educational institution]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Inter-nauka». Serija «Ekonomika» (electronic journal)*, vol. 8., pp. 116-117.
- [6] MARUCHLENKO, O. V. 2017. *Stratehične planuvannja u vyščych osvitnih zakladac [Strategic planning in higher educational institutions]. Vidkryte osvithje e-seredovyšče sučasnoho universytetu. [Open educational e-environment of a modern university] (electronic journal)*, vol. 3. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2017_3_42.
- [7] *Za rik kilkist ukrainsiv u sotsmerezkhakh zrosla na 7 milioniv. (electronic journal)*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/17/672023/> (accessed (10.12.2021)).

Internet sites:

- [8] *Socia media stats worldwide. Statcounter*: Available at: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats#monthly-200903-202012-bar>.
- [9] *V Ukraini strimko zrostaie dolia korystuvachiv Interent. Liha (electronic journal)*. Available at: <https://tech.liga.net/technology/novosti/v-ukraine-stremitelno-rastet-dolya-polzovateley-internet>.
- [10] *Stratehiia rozvytku UDFSU na 2018-2025 rr.* Available at: <https://www.nusta.edu.ua/strategija-rozvytku-ndfcsu/>.
- [11] *Zvity rektora UDFSU.* Available at: <https://www.nusta.edu.ua/zv%20d1%96ti-rektora/> (accessed (10.12.2021)).

- [12] Jak ukraintsi vykorystovuiut Facebook i Instagram – doslidzhennia. *Liha*. (electronic journal). Available at: <https://tech.liga.net/technology/novosti/kak-ukraintsy-polzuyutsya-facebok-i-instagram---issledovanie> (accessed (22.01.22)).

Riziká a príležitosti strategických pilierov koncepcie rozvoja športu na Slovensku¹

Risks and opportunities of strategic pillars of the concept of sports development in Slovakia

Mária HUDÁKOVÁ* – Michal VARMUS** – Jaroslav ŠIŠOLÁK***

Abstract

The essence of the article is to present the results of the analysis of current trends and forecasts in the sports industry in the world. Also, results from the identification of strategic risks and opportunities for the development of sport in Slovakia from the point of view of the six strategic pillars. The benefit of the contribution is to participate in the development of the discussion about the future direction of the sports industry not only in Slovakia but also in the world. The authors of the paper want to contribute to raising awareness about the effective management of sports clubs and their impact on the whole of society, in connection with the prevention and management of risks in sports organizations.

Keywords:

opportunities, trends, forecasts, sports industry

JEL Classification: Z20, Z21, Z28

Úvod

Športové odvetvie sa neustále mení a tempo zmien je obrovské. S rýchlo rastúcou technológiou a meniacimi sa spotrebiteľskými návykmi je mimoriadne dôležité rýchlo sa prispôsobiť novým trendom. Ďalší investori prichádzajú do športového odvetvia a zavádzajú nové platformy, produkty a udalosti, ktorí rozširujú súčasný stav športu v každej krajine a na celom svete (Frevel et al., 2022). Športové kluby, zväzy, investori, médiá, výrobcovia športového vybavenia, poskytovatelia športových služieb, by mali poznať súčasné zmeny, trendy, príležitosti, ale aj problémy a riziká vo svete športu (Abeza; Sanderson, 2023; Baker, et al. 2022).

Pandémia nepochybne prinútila lídrov v športových organizáciách, aby vážne zvážili svoje súčasné obchodné modely a urobili ich pre budúcnosť odolnejšími (Dašić, et al., 2020; Wiltshire, et al. 2022). Viaceré svetové spoločnosti, inštitúcie, odborníci, vedci, skúmajú súčasný stav, budúce výzvy, príležitosti a rast športového trhu na základe rôznych prieskumov, vedeckých článkov, recenzií, perspektív, koncepčných analýz, aby poskytli poznatky o spôsoboch, akými sa bude podnikanie v športe vyvíjať z pohľadu rôznych modelov, systémov, či riadenia (Abeza; Sanderson,

¹ Príspevok bol spracovaný s podporou projektu APVV-20-0481 – Stratégia udržateľnosti športovej organizácie v podmienkach Slovenskej republiky.

* doc. Ing. Mária Hudáková, PhD., Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta bezpečnostného inžinierstva, Katedra krízového manažmentu, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, e-mail: maria.hudakova@uniza.sk

** doc. Ing. Michal Varmus, PhD., Žilinská univerzita v Žiline Univerzita, Fakulta riadenia a informatiky, Katedra manažérskych teórií, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, e-mail: michal.varmus@uniza.sk

*** Ing. Jaroslav Šišolák, Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta riadenia a informatiky, Katedra manažérskych teórií, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, e-mail: jaroslav.sisolak@uniza.sk

2023; Varmus et al., 2022, Delarestaqi et al., 2017). Možno z dôvodu ústupu od vplyvu COVID-19 je všeobecný záver z údajov prieskumov vysoko pozitívny a odvetvie športu sa vyznačuje duchom optimizmu. Podľa spoločností Deloitte, PwC, tento názor zdieľajú všetky územia, no najmä trhy Severnej Ameriky a Blízkeho východu veria vo významný rast. Viaceré z nich sa zhodli že dopyt po športe sa bude naďalej vyvíjať v dôsledku hlavných trendov našej doby. Napriek pozitívnym trendom musia športové organizácie čeliť aj rôznym problémom, hrozbám a naučiť sa prijímať opatrenia na ich zmiernenie, t. j. musia byť pripravené na meniace sa úlohy vlády, verejného sektora, súkromného sektora, zdroje financovania, rozvoj politiky, poskytovanie infraštruktúry, úlohy športových riadiacich orgánov a federácií a zabezpečenie integrity športu (Varmus et al., 2023).

Cieľom príspevku je predstaviť výsledky z analýzy súčasných trendov a prognóz problémov v športovom priemysle vo svete. Taktiež výsledky z identifikácie strategických rizík a príležitostí koncepcie rozvoja športu na Slovensku z pohľadu stanovených šiestich strategických pilierov.

Metodologickým východiskom spracovaného príspevku bol predpoklad, že tempo rôznych zmien v športe je impozantné a po pandémii COVID-19 sa musí športový priemysel opäť naštartovať. Na základe toho je možné vysloviť predpoklad, že napriek nepredvídateľnosti rôznych situácií v športovom odvetví, je potrebné na jednej strane neustále sledovať nové svetové trendy, výzvy, príležitosti, ale na druhej strane poznať riziká, hrozby a robiť opatrenia na zníženie dôsledkov nepriaznivých situácií. Komparácia doterajších poznatkov zo športového odvetvia a jeho prístupov k manažmentu rizík potvrdzuje vysokú aktuálnosť riešenej problematiky.

Na splnenie stanoveného cieľa boli použité vedecké metódy skúmania, napr.:

- analýza relevantných zahraničných a domácich zdrojov,
- analýza spracovaných svetových štúdií a prieskumov,
- posúdenie súčasných poznatkov a prístupov,
- štruktúrované rozhovory, diskusia s odborníkmi zo športového odvetvia a z akademického prostredia,
- dedukcia pri tvorbe rizík a príležitosti strategických pilierov z vytvorenej koncepcie rozvoja športu na Slovensku.

1 Analýza súčasných trendov a prognóz športového odvetvia vo svete

Spoločnosť **Deloitte** (2023) v reakcii na dynamiku trhu spracovala štúdiu, v ktorej identifikuje šesť makroekonomických **zmien, ktoré ovplyvňujú šport a stanovila prognózy** o tom, ako sa športový priemysel vo svete zmení do roku 2030 (Deloitte, 2023):

1. Vyvíjajúci sa globálny športový trh – Súkromné investície budú viesť k zvýšenej komercializácii a profesionalizácii. To povedie k vzniku silných konglomerátov vlastníctva športu a zábavy, ktoré podnietia rast a inovácie.
2. Nová generácia fanúšikov – Keď sa mladší fanúšikovia stanú hlavným publikom, budú diktovať, ako sa existujúce športy musia vyvíjať a ktoré nové koncepty sa stanú hlavným prúdom. Poskytnutie tej správnej skúsenosti bude nemenné (zásadné, najdôležitejšie?).
3. Tempo digitálu – V budúcnosti budú športové organizácie agilnými digitálnymi domorodcami, ktorí budú využívať výkonné technológie vo všetkých aspektoch svojich operácií. Digitálne inovácie povedú k vzniku nových obchodných modelov, ktoré vytvoria nespočetné množstvo príležitostí na generovanie príjmov.
4. Diverzita, rovnosť a začlenenie – Športové organizácie prejdú od vedomého úsilia o DE&I k prirodzenému fungovaniu týmito prostriedkami, pričom budú ťažiť z rôznorodosti myslenia, spravodlivého vplyvu a nebinárnych príležitostí.
5. Zdravie a pohoda – Športové organizácie prevezmú vplyvnejšiu spoločenskú úlohu pri podpore zdravia a pohody, zvyšovaní povedomia a poskytovaní spravodlivejších príležitostí pre každého, aby sa zapojil do športu.
6. Zmena klímy a udržateľnosť životného prostredia – Meniaca sa klíma bude mať drastický vplyv na to, ako sa šport hrá profesionálne a rekreačne. Očakávame, že športový priemysel bude do roku 2030 zohrávať vedúcu úlohu v boji proti klimatickým zmenám a pri preukazovaní udržateľnosti životného prostredia.

Spoločnosť **PwC** (2023) realizovala globálny športový prieskum, do ktorého sa zapojilo viac ako 500 športových lídrov zo 43 krajín. Prieskum bol zameraný na **súčasný stav a budúce smerovanie športového priemyslu**, investície do športu, ženský šport, komerčné a mediálne prostredie, udržateľnosť v športe, Web3 v športe a inteligentné štadióny. Údaje z prieskumu ukazujú, že športový priemysel sa zotavuje z pandémie COVID-19 a že v tomto odvetví rastie optimizmus a dôvera. Spracované výsledky poukazujú na niektoré z hlavných príležitostí a výziev, ktorým v súčasnosti čelia športoví manažéri, keďže športové odvetvie sa neustále vyvíja. PwC's Global Sports Survey (7th edition) (PwC, 2023):

- 76 % respondentov sa domnieva, že veľkí, netradiční hráči majú najlepšiu pozíciu na to, aby vyhrali boj o budúce športové médiá a vysielacie práva.
- 74 % respondentov nemá špičkovú Web3 stratégiu.
- Viac ako 75 % respondentov očakáva nárast príjmov zo športu žien o viac ako 15 % v nasledujúcich 3 až 5 rokoch.
- Viac ako 40 % respondentov sa domnieva, že technológia Web3 a blockchain poskytne športovým organizáciám významnú príležitosť v oblasti zberateľských predmetov (výmenné karty, videá a športové predmety).
- 50 % respondentov sa domnieva, že rozšírenie mediálneho pokrytia by malo najväčší vplyv na rast ženského športu.
- 65 % respondentov sa domnieva, že rozsah investícií do hardvéru a softvéru je najväčšou prekážkou pri využití príležitosti inteligentného štadióna.
- 48 % respondentov sa domnieva, že zmena organizačnej kultúry je najvýznamnejšou výzvou pri implementácii komplexnej stratégie ESG.
- 60 % respondentov tvrdilo, že úspešne speňažuje údaje zhromaždené od fanúšikov.
- Viac ako 83 % respondentov verí, že inštitucionálne investície budú v nasledujúcich 3 až 5 rokoch naďalej rásť.

Spoločnosť **Nielsen Sports** (2022) vydala správu **o globálnom športovom marketingu** za rok 2022. Správa odhaľuje nové správanie fanúšikov, ktoré si osvojili počas pandémie, aby sa spojili so športom a tímami, ktoré sledujú, či už prostredníctvom zvýšenej aktivity na sociálnych sieťach, stávkovania, spoločného sledovania a podobne. Spoločnosť Nielsen Sports predpovedá, že „Fandom“ v roku 2022 ovplyvní športové sponzorské modely, distribúciu obsahu, vzostup kryptomien, e-športov a ženských športov. Spoločnosť Nielsen Sports vyzdvihla kľúčové zistenia a trendy identifikované v správe Nielsen Sports Report 2022 (Nielsen Sports, 2022):

- 40,7 % športových fanúšikov vo svete sleduje priame športové prenosy formou streamov prostredníctvom digitálnych platforiem.
- 39,4 % športových fanúšikov sleduje ďalší obsah súvisiaci so športovou udalosťou vysielanou naživo (second screen content).
- 47 % športových fanúšikov, ktorí sledujú šport, ho súčasne prepája s iným živým obsahom, čo sa za posledný rok zvýšilo o 5 %.
- 81 % športových fanúšikov, buď úplne alebo čiastočne dôveruje sponzorstvu značiek na športových podujatiach.
- 26 % športových fanúšikov, ktorí využívajú sociálne médiá na športové správy, verí, že športovci sú skvelým spôsobom, ako sa spojiť so značkami a sponzormi.

Pre ďalšie roky sa predpokladá:

- nárast hodnoty mediálnych práv over-the-top (OTT), ktoré zahŕňajú 19% skok pre najvyššie európske futbalové ligy za posledné dva roky na lokálnej úrovni.
- 31% nárast pre mužskú tenisovú ATP Tour do roku 2023.
- medziročný nárast sponzorských investícií do ženských športov (UEFA, FIFA, World Rugby) v porovnaní s 27 % nárastom v roku 2020.
- 19% nárast základne ženských fanúšikov e-sportu, zatiaľ čo základňa mužských fanúšikov vzrástla o 12%.

Okrem popredných svetových spoločností sa k otázkam športu vyjadrujú aj ďalší odborníci, napr. autori Westerbeek, Eime, Karg, de Bossche (2022) skúmali vplyv (zmeny) ekonomických, technologických, ekologických, demografických, politických a sociálnych podmienok alebo ľudí

na to, ako sa bude šport rozvíjať v budúcnosti. Podľa nich budúcnosť športového priemyslu bude určovať pokrok v oblasti umelej inteligencie, strojového učenia a sofistikovanej (fanúšikovskej a výkonnostnej) dátovej analýzy, ako aj aplikácie a získavania nových obchodných modelov, tokov príjmov, manažérskych prístupov a strategických partnerstiev (Westerbeek, Eime, Karg, de Bossche, 2022).

Marc Portus (2023) poukazuje na **päť globálnych trendov**, ktoré ovplyvnia športovú stratégiu a plánovanie a väčšinou vychádzajú z prieskumov a štúdií od svetových poradenských spoločností PwC, Nielsen Sports a Deloitte:

1. Zmena modelov príjmov.
2. Úloha športu v spoločnosti.
3. Zmena zapojenia fanúšikov.
4. Športovci ako tvorcovia obsahu.
5. Útočná zábavná hra.

Pochopenie globálnych trendov v športe pomáha objasniť kontext odvetvia. Tento typ obsahu pomáha lídrom vyjsť z transakčného prevádzkového režimu a začať uvažovať v širších súvislostiach, čo je nevyhnutné na vytvorenie premyslenej stratégie v športe. Existuje celý rad globálnych trendov, ktoré budú pre niektoré športy dôležitejšie ako iné, ale každá športová organizácia by mala sledovať trendy a zväziť ich vplyv pri svojom strategickom plánovaní.

Kees Mons (2021) poukazuje v prostredí športu na dôslednú analýzu trendov, meniacu sa demografiu, nové technológie a zmeny v spoločnosti, ktoré sú vo všeobecnosti katalyzátormi na predpovedanie budúcich zmien. Aj odvetvie športu nie je v tomto smere výnimkou. Dnešný svet je svedkom mnohých zmien, od vojny medzi Ruskom a Ukrajinou až po Covid a množstvo rôznych nových technológií, ktoré ovplyvňujú prostredie športu. Uvedené udalosti a trendy ponúkajú vynikajúcu príležitosť urobiť niekoľko predpovedí o hlavných inováciách v športe v nasledujúcom desaťročí. Kees Mons stanovil **10 prognóz športových inovácií**:

1. Športové mediálne prostredie sa dramaticky zmení.
2. Marketingové nástroje v športe budú nabrať na sile.
3. Udržateľnosť v športe bude ešte dôležitejšia. Šport dostáva zelenú!
4. Štadióny sa stanú miestami spoločenských stretnutí, ktoré ponúkajú zážitky a pohodlie na mieru.
5. Elektronické športy sa stanú jedným z najväčších športových odvetví a v roku 2028 získajú olympijský status.
6. Rovnováha síl sa posunie smerom k športovcovi.
7. Úroveň výkonnosti športovcov sa výrazne zvýši vďaka technológii, biomedicíne a neurovedám.
8. Tradičný obchodný model športového stávkovania bude úplne narušený.
9. Popularita ženského športu vzrastie.
10. Zapojenie fanúšikov sa zvýši prostredníctvom nových modelov vlastníctva a rozhodovania.

Podľa výsledkov jednotlivých spoločností Deloitte (2023); PwC (2023); Nielsen Sports (2022) a odborníkov vyplýva, že napriek súčasným globálnym makroekonomickým protivetrom sa vyhliadky športových organizácií javia ako pozitívne. Odhady rastu sa vrátili na úroveň pred pandemiou vo všetkých hlavných tokoch príjmov a existuje nadšenie zo ženského športu, rozširujúcej sa účasti veľkých technológií a rastúcej úrovne inštitucionálnych investorov v tomto odvetví. Okrem toho zistenia prieskumu naznačujú rastúci význam udržateľnosti v strategických programoch športu, rastúce, aj keď opatrné zameranie na Web3 a pokračujúci vývoj zlepšeného zážitku pre fanúšikov založený na inteligentných štadiónoch.

2 Riziká a príležitosti strategických pilierov z vytvorenej vízie a koncepcie rozvoja športu na Slovensku do roku 2030

Systém riadenia športu na Slovensku sa vyznačuje vysokou mierou centralizácie. Miera podpory športu do veľkej miery závisí od ekonomickej a politickej situácie v krajine. Vzhľadom na to, že systém financovania športu je jedným z najvýznamnejších faktorov v športe, je celé športové odvetvie silne závislé na samotnom štáte. Zmenou zákona o športe sa v prostredí Slovenska umožnilo športovým organizáciám vykonávať podnikateľskú činnosť, ktorej rozsah je však v porovnaní so zahraničným stále pomerne nízky (Furiak, Bugarová, 2022). Hoci Slovensko investuje porovnateľné podiely HDP ako Holandsko alebo Dánsko, športové organizácie na Slovensku majú neporovnateľne menej finančných prostriedkov z dôvodu napr. aj absencie podpory z dobrovoľníckeho a privátneho sektora. Vzhľadom na rastúcu konkurenciu sa športové organizácie na Slovensku dostávajú do kritickej situácie a neschopnosti zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj športu na Slovensku (Furiak, Mošková, 2023). Jedným z opatrení na túto situáciu bolo vypracovanie vízie a koncepcie rozvoja športu na Slovensku.

Slovenský olympijský a športový výbor (ďalej len "SOŠV") sa ako organizácia zastrešujúca šport na Slovensku rozhodol vypracovať **strategický dokument vízie a koncepcie rozvoja športu na Slovensku** do roku 2030 v spolupráci s poradenskou spoločnosťou PricewaterhouseCoopers Advisory, s. r. o. (ďalej len "PwC"). SOŠV na Slovensku dlhodobo združuje športové zväzy, ďalšie športové organizácie a inštitúcie pôsobiace priamo alebo nepriamo v oblasti športu, strediská vrcholového športu rezortov, fakulty so športovým zameraním štúdia, ako aj ďalších individuálnych členov. Z uvedených kompetencií a aktivít SOŠV vyplýva, že je jednou z najvýznamnejších organizácií v oblasti riadenia a rozvoja športu na Slovensku. A práve z tohto dôvodu sa rozhodol vypracovať tento strategický dokument Vízie a koncepcie športu na Slovensku do roku 2030 (Stratégia športu 2030, 2021).

Cieľom dokumentu je vytvorenie komplexnej celonárodnej koncepcie a stratégie športu na Slovensku, obsahujúcej návrh opatrení a iniciatív pre budúci rozvoj športu v horizonte do roku 2030, ako celospoločenskej oblasti s výraznými sociálno-spoločenskými, zdravotnými, kultúrnymi a ekonomickými benefitmi. Tento dokument má taktiež za úlohu otvoriť a rozvíjať diskusiu a aktívnu spoluprácu relevantných zainteresovaných strán o smerovaní nielen športu na Slovensku, nielen vrcholového, ale aj žiackeho a mládežníckeho športu, amatérskeho športu a športu pre všetkých. (Stratégia športu 2030, 2021).

Nová vízia a koncepcia rozvoja športu do roku 2030, je vytvorená na základe analýzy platných medzinárodných strategických dokumentov a multilaterálnych dohovorov, ktorými je Slovensko viazané, najlepších príkladov zo zahraničia a kľúčových výstupov zo stretnutí pracovných skupín. Súčasťou koncepcie rozvoja športu na Slovensku je navrhnutá formulácia novej vízie pre rozvoj športu do roku 2030 a vytvorené strategické piliere, ktoré sú základom pre stanovenie kvantitatívnych a kvalitatívnych cieľov a horizontálnych priorít koncepcie rozvoja športu. Navrhnuté strategické piliere prispievajú k naplneniu horizontálnych priorít a zároveň určujú smerovanie rozvoja hlavných oblastí športu od financovania cez vzdelávanie, inovácie a športovú infraštruktúru, vrcholový šport, šport pre všetkých až po dopady jednotlivých oblastí na spoločnosť a ekonomiku, obr. 1 (Stratégia športu 2030, 2021).

Obr. 1 Strategické piliere navrhutej koncepcie rozvoja športu na Slovensku (Stratégia športu 2030, 2021)



Zdroj: *Stratégia športu 2030, 2021*

Na základe štruktúrovaných rozhovorov a diskusií s odborníkmi zo športového odvetvia a z akademického prostredia, boli autormi príspevku stanovené **riziká a príležitosti jednotlivých strategických pilierov**, na ktoré je potrebné prijať opatrenia pre ich úspešnú realizáciu:

1. Transparentný a udržateľný systém riadenia

Prvým pilierom vízie a koncepcie je vytvorenie transparentného a udržateľného systému riadenia športu prostredníctvom komplexného modelu financovania športu tak, aby bol zabezpečený jeho dlhodobý udržateľný rozvoj. Hlavným cieľom je nastaviť financovanie na úroveň priemeru EÚ-27 (Stratégia športu 2030, 2021).

Riziká:

- Neodsúhlasenie vízie a koncepcie rozvoja športu na Slovensku na úrovni jednotlivých relevantných inštitúcií v športovom prostredí na Slovensku.
- Neakceptácia a nespokojnosť s vytvoreným komplexným modelom financovania športu.
- Neprijatie jednotlivých programov a iniciatív definovaných v strategických pilieroch.
- Nevytvorenie dohody s poisťovňami všeobecného zdravotného poistenia o spolupráci v oblasti financovania preventívnej zdravotnej starostlivosti.
- Nedostatočné zvýšenie príspevku športu k tvorbe HDP.
- Nezáujem o pohybové aktivity na Slovensku.
- Nezáujem pracovať v športovom priemysle.

Príležitosti:

- Názorovo zjednotiť relevantné inštitúcie v športovom prostredí na Slovensku prostredníctvom spoločnej vízie a koncepcie.
- Dosiahnuť spoluprácu so zdravotnými poisťovňami.
- Zatraktívnenie športového priemyslu pre potenciálnych zamestnancov.
- Celoplošné zvýšenie záujmu o pohybové aktivity.

2. Moderné športové prostredie

Moderné športové prostredie musí v plnej miere podporovať rozvoj slovenského vrcholového športu, ako aj infraštruktúry pre šport pre všetkých. Takéto moderné športové prostredie je možné dosiahnuť iba systematickým rozvojom Stratégia športu 2030. Hlavným cieľom je znížiť investičný dlh športovej infraštruktúry (Stratégia športu 2030, 2021).

Riziká:

- Odmietnutie spolupráce predsedami športových zväzov a združení o potrebe vytvorenia legitímneho priestoru pre financovanie investícií do športovej infraštruktúry.
- Neakceptácia návrhov a zlyhanie dohody, spolupráce medzi SOŠV, MŠVVŠ SR, MIRRI SR a ďalšími inštitúciami, v rámci ktorých by malo dôjsť ku konsenzu ohľadne vytvorenia priestoru pre financovanie investičných potrieb slovenského športu.
- Neefektívne stanovenie rolí a úloh jednotlivých inštitúcií pri tvorbe strategického plánu rozvoja a infraštruktúry národného významu.
- Nedokončenie projektu registra športovej infraštruktúry.
- Nezájum športových zväzov a združení o budovanie a obnovu modernej a udržateľnej športovej infraštruktúry.
- Zvýšenie investičného dlhu v športovej infraštruktúre.
- Nevybudovanie stanoveného počtu športovísk pre prípravu vrcholových športovcov a pre aktívne trávenie voľného času z pohľadu hrozieb vonkajšieho športového prostredia.

Príležitosti:

- Vytvorenie moderného atraktívneho športového prostredia s dostatočným množstvom kvalitných športovísk.
- Zvýšenie počtu športových zväzov a združení, ktoré budú strategicky uvažovať o budovaní modernej infraštruktúry.
- Zníženie, prípadne vymazanie investičného dlhu v športovej infraštruktúre.

3. Budovanie vzťahu k športu cez kvalitné vzdelávanie

Športová výchova a vzdelávanie v oblasti športu významne podporuje individuálny rozvoj osobnosti, rozvíja zdravý a aktívny životný štýl a prispieva k celkovému rozvoju spoločnosti. Kľúčovým benefitom je budovanie vzťahu k celoživotnej pohybovej aktivite, ako jednému z najúčinnějších prostriedkov prevencie porúch zdravia a zvyšovania kvality života. Hlavným cieľom je zvýšiť pohybovú aktivitu detí (Stratégia športu 2030, 2021).

Riziká:

- Nedostatočné zvýšenie pohybovej aktivity detí.
- Neefektívne a nereálne stanovenie merateľných cieľov v oblasti budovania vzťahu k športu cez kvalitné vzdelávanie.
- Nedostatočné finančné zabezpečenie škôl na realizáciu stanovených návrhov.
- Nedostatočné zabezpečenie kvality pedagogického procesu v oblasti telesnej výchovy a športu.
- Nezájum o úpravu osnov a využívanie moderných metodických postupov zo strany učiteľov.
- Nedostatočná motivácia (finančná a nefinančná) na rozvoj zručností a navýšenie počtu trénerov, ale aj osôb, ktoré sa budú podieľať na riadení športových organizácií, inštitúcií alebo klubov.
- Zlyhanie dohody a spolupráce s Min. školstva, vedy, výskumu a športu, Úradom vlády, Národným športovým centrom a asociáciami venujúcimi sa športu v školách.

Príležitosti:

- Vytvorenie kvalitnej modernej metodiky vzdelávania v športe, nielen na školách.
- Zpracovanie moderných postupov a poznatkov vyplývajúcich zo svetových trendov rozvoja športu.
- Zlepšenie finančného zabezpečenia škôl v oblasti športu.
- Zvýšenie kvality pedagogického procesu v oblasti telesnej výchovy a športu.

4. Excelentnosť vo vrcholovom športe

Excelentnosť vo vrcholovom športe predpokladá vytvorenie podmienok pre rozvoj talentovanej mládeže, vytvorenie návrhu systémového riešenia pre vrcholových športovcov a tým navýšenie počtu úspechov slovenských športovcov a počtu nominácií na vrcholné športové podujatia. Prostredníctvom tohto piliera dôjde k podpore efektívneho dobrovoľníctva a trénerstva a k zapojeniu športových odborníkov do rozhodovacích procesov samospráv v oblasti športu. Hlavným cieľom je rozšíriť bázu talentovanej mládeže (Stratégia športu 2030, 2021).

Riziká:

- Nevytvorenie dostatočných podmienok pre rozvoj talentovanej mládeže.
- Zlyhanie spolupráce s predsedami športových zväzov a združení, v ktorom budú identifikované jednotlivé opatrenia rozvoja vrcholového športu.
- Neprijatie stanovených cieľov strategického piliera a nevytvorenie dohody medzi relevantnými inštitúciami.
- Neprijatie vytvoreného návrhu systémového riešenia vrcholovými športovcami.
- Nedostatočná podpora a spolupráca s inými inštitúciami pri vytvorení modelu pre rozvoj vrcholového športovca.
- Nedostatočná podpora pri aplikácii modelu do jednotlivých športových zväzov a klubov.
- Nedostatočné navýšenie počtu úspechov slovenských športovcov a počtu nominácií na vrcholné športové podujatia.
- Nedostatočný záujem o dobrovoľníctvo a trénerstvo na Slovensku.
- Neakceptácia návrhov športových odborníkov pri rozhodovacích procesoch samospráv v oblasti športu.

Príležitosti:

- Systematicky nastaviť a zlepšovať podmienky pre rozvoj talentovanej mládeže.
- Názorovo zjednotiť relevantné inštitúcie v prospech dosiahnutia dohôd a synergie pri stanovovaní a plnení cieľov strategického piliera.
- Rozšírenie podpory a spolupráce s ďalšími inštitúciami pri vytvorení modelu pre rozvoj vrcholového športovca.
- Zvýšenie záujmu o dobrovoľníctvo v športe, vrátane trénerskej oblasti.
- Zvýšenie spolupráce a synergie so samosprávami v oblasti podpory talentovanej mládeže.

5. Zdravá a aktívna spoločnosť

Rekreačný šport a pohybové aktivity patria v súčasnosti k významným spôsobom trávenia voľného času. Aj keď je publicita športu pre všetkých zatienená fascináciou vrcholovým športom, reálne ide o činnosť, ktorej sa venuje značná časť populácie. Hlavným cieľom je zvýšiť športovú aktivitu obyvateľstva (Stratégia športu 2030, 2021).

Riziká:

- Nezáujem obyvateľstva o športové aktivity v jednotlivých regiónoch na Slovensku.
- Neodsúhlasenie programu Slovensko športuje na úrovni samospráv, miest a obcí.
- Nevytvorenie spolupráce medzi relevantnými inštitúciami.
- Nepresne a nereálne vytvorenie implementačného plánu pre program „Slovensko športuje“.
- Neefektívne stanovenie rolí a zodpovedností v implementačnom pláne pre program.
- Nedostatočná príprava schémy štátnej pomoci vrátane konzultácií na národnej úrovni (PMÚ).

Príležitosti:

- Zvýšiť celoplošný záujem o športové aktivity vo všetkých regiónoch Slovenska.
- Implementovať celoplošne program „Slovensko športuje“.
- Dosiahnuť vytvorenie kvalitnej a udržateľnej schémy štátnej pomoci.
- Systematicky zvyšovať úroveň prevencie, pohybu a celkového zdravia obyvateľstva.

6. Digitalizácia športu a inovácie

Inovácie a digitalizácia, s čoraz väčším dopadom, predstavujú hnaciu silu rozvoja ktoréhokoľvek rozmeru športu, či už sociálneho, hospodárskeho, zdravotného, vzdelávacieho alebo mediálneho. Výraznou mierou sa podieľajú na tom, ako sa šport vykonáva, sleduje a organizuje, posilňujú pozitívnu úlohu pri praktizovaní športu v spoločnosti a tiež pri starostlivosti o zdravie. Hlavným cieľom je zvýšiť digitalizáciu slovenského športu (Stratégia športu 2030, 2021).

Riziká:

- Nedostatočné finančné zabezpečenie na tvorbu digitalizácie slovenského športu.
- Nedostatočná príprava a ľudské zdroje na procesy digitalizácie športu a inovačný ekosystém.
- Nepresne a nereálne vytvorený plán digitalizácie športu a inovácií.
- Neodsúhlasenie cieľov strategického piliera a nevytvorenie dohody medzi SOŠV, Min. školstva, vedy, výskumu a športu SR, MIRRI SR a ďalšími inštitúciami.
- Neprijatie konsenzu ohľadne rozvoja a digitalizácie a inovácií v slovenskom športe medzi relevantnými inštitúciami.

Príležitosti:

- Systematicky podporovať inovácie a nové technológie v športe na Slovensku.
- Zvyšovanie úrovne vzdelávania a rozvoja ľudských zdrojov v celom prostredí športu.
- Prioritizácia digitalizácie športu ako nevyhnutného prostriedku rozvoja športu.

Záver

V náročnom ekonomickom prostredí bude šport pravdepodobne stále vnímaný ako atraktívna možnosť investovania, pričom investori sa budú snažiť o zodpovedný a udržateľný prístup. Technológia bude aj naďalej naplňať každý aspekt športu, posilňovať postavenie športovcov a vytvárať pre fanúšikov pohlcujúci zážitok na živých podujatiach, ako aj doma. Údaje z prieskumov naznačujú, že sa očakáva rast všetkých zdrojov príjmov, pričom sa identifikujú nové obchodné oblasti a predpokladá sa, že budú rýchlo rásť. Predpokladá sa, že ženský športový trh bude kľúčovou súčasťou budúceho rastu v športe.

Rozvoj športu na Slovensku nie je len výdavková kategória štátneho rozpočtu, ale taktiež tvorca ekonomických hodnôt vstupujúcich do hrubého domáceho produktu. Vytvorená vízia a koncepcia rozvoja športu na Slovensku do roku 2030 definuje šport aj ako oblasť priemyslu, ktorá prispieva k tvorbe hrubého domáceho produktu, k rastu zamestnanosti a k sociálnemu a kultúrnemu rozvoju regiónov. Správne nastavená stratégia v športe je rozhodujúca pre rast, organizačnú harmóniu, výkon na ihrisku a zapojenie zainteresovaných strán. Pochopenie globálneho kontextu, v ktorom sa šport realizuje, je dôležitým začiatkom, aby sa stratégia športovej organizácie uberala správnym smerom. Od fanúšikov až po športovcov, komerčných partnerov a investorov, mať skvelú stratégiu dokazuje, že manažéri športových klubov chápu celkový obraz, svetové trendy a môžu sa posunúť vpred. Budúcnosť športu bude o tom, ako čo najlepšie využiť krátkodobé príležitosti a zároveň riadiť súvisiace riziká z dlhodobého hľadiska.

Prínosom príspevku je prezentácia výsledkov z analýzy súčasných trendov, prognóz v športovom priemysle vo svete, ale taktiež identifikácia rizík a príležitosti koncepcie rozvoja športu na Slovensku z pohľadu stanovených šiestich strategických pilierov. Spracované výsledky prispievajú do diskusií o smerovaní športového odvetia nielen Slovensku, ale aj vo svete. Autori príspevku chcú poukázať, že je potrebné zvyšovať povedomie o efektívnom riadení športových klubov a vplyvu na celú spoločnosť. Taktiež zvýšiť záujem o prevenciu a venovanie väčšej pozornosti manažmentu rizík v športovom odvetví. Správnym prístupom k manažmentu rizík dokážu športové inštitúcie, organizácie, kluby zvýšiť pravdepodobnosť dosiahnutia stanovených cieľov, zisku a športového úspechu.

Pod'akovanie

Príspevok bol spracovaný s podporou projektu APVV-20-0481 – Stratégia udržateľnosti športovej organizácie v podmienkach Slovenskej republiky.

Literatúra

- [1] DELARESTAQI, A. A. – RAZAVI, S. M. H. – BOROUMAND, M. R. 2017. Identifying the Consequences of Strategic Entrepreneurship in Sports Business. *Annals of Applied Sport Science*, 5(3), pp. 79-85. DOI: 10.29252/acadpub.aassjournal.5.3.79., 2017.
- [2] RAZAVI, S. M. H. – BOROUMAND, M. R. 2017. Identifying the Consequences of Strategic Entrepreneurship in Sports Business. *Annals of Applied Sport Science*, 5(3), pp. 79-85. DOI: 10.29252/acadpub.aassjournal.5.3.79., 2017.
- [3] BAKER, B. J. – KUNKEL, T. – DOYLE, J. P. - SU, Y. R. – BREDIKHINA, N. – BISCAIA, R. 2022. Remapping the Sport Brandscape: A Structured Review and Future Direction for Sport Brand Research, *JOURNAL OF SPORT MANAGEMENT*, Volume36, Issue3, Page251-264, Special Issue SI, DOI10.1123/jsm.2021-0231, 2022.
- [4] Deloitte, <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/technology-media-and-telecommunications/articles/sports-business-trends-disruption.html>, 2023.
- [5] DAŠIČ, D. R. – TOŠIČ, M. Z. – DELETIČ, V. 2020. The impact of the COVID-19 pandemic on the advertising and sponsorship industry in sport. *Bizinfo (Blace)*, 11(2), pp. 105–116., 2020.
- [6] ABEZA, G. – SANDERSON, J. 2023. Assessing the Social Media Landscape in Sport: Evaluating the Present and Identifying Future Opportunities, *INTERNATIONAL JOURNAL OF SPORT COMMUNICATION*, DOI10.1123/ijsc.2023-0183, 2023.
- [7] WILTSHIRE, H. D. – SUPRIYA, R. – BAKER, J. S. 2022. COVID-19 Impact on the Sport Sector Economy and Athletic Performance. *Journal of Risk and Financial Management*, 15: 173, doi.org/10.3390/jrfm15040173., 2022.
- [8] WESTERBEEK, H. – EIME, R. – KARG, A. – BOSSCHER, V. D. 2021. Editorial: The Future of Sport Business, *FRONTIERS IN SPORTS AND ACTIVE LIVING*, Volume3, DOI10.3389/fspor.2021.839520, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fspor.2021.839520/full>, 2022.
- [9] KEES MONS, J. <https://sporttomorrow.com/10-striking-predictions-about-future-of-sports/>, 2022.
- [10] PORTUS, M. <https://www.praxis-performance.com.au/post/five-global-trends-to-inform-your-sports-strategy-and-planning>, 2021.
- [11] VARMUS, M. – KUBINA, M. – MICIAK, M. – SARLAK, M. – GREGUSKA, I. 2023. Sustainable Management of the Public Financial Model for Sports Support in Slovakia, *SUSTAINABILITY*, Volume15Issue14 DOI10.3390/su151411310, 2023.
- [12] VARMUS, M. – KUBINA, M. – BOSKO, P. - MICIAK, M. 2022. Application of the Perceived Popularity of Sports to Support the Sustainable Management of Sports Organizations, *SUSTAINABILITY*, Volume14, Issue3, DOI10.3390/su14031927, 2022.
- [13] FREVEL, N. – BEIDERBECK, D. – SCHMIDT, S. L. 2022. The impact of technology on sports – A prospective study, *TECHNOLOGICAL FORECASTING AND SOCIAL CHANGE*. Volume182, Article Number 121838, DOI10.1016/j.techfore.2022.121838, 2022.
- [14] Nielsen Sports, <https://sponsorship.org/nielsen-releases-2022-global-sports-marketing-report/>, 2022.
- [15] PwC, PwC's Global Sports Survey (7th edition), <https://www.pwc.co.uk/hospitality-leisure/documents/sports-survey-2023.pdf>, 2023.
- [16] Stratégia športu 2030, Vizia a koncepcia rozvoja športu na Slovensku do roku 2030, https://www.olympic.sk/sites/default/files/2022-05/Sport_2030_Phase_II_PwC_v6.pdf.
- [17] FURIAK, K. – BUGANOVÁ, L. 2023. Risks associated with providing appropriate working conditions and their significance in the area of improving performance of employees in sports organizations in Slovakia. Challenges, trends and inspirations within the labor market 2022 : proceedings of scientific papers from the international scientific conference, Trenčín, pp. 18-26.
- [18] FURIAK, K. – MOŠKOVÁ, E. 2023. The nature of the working environment in sports organisations in Slovakia affects employees and associated risks, *Young science*, 11, pp. 89-102.

Produktová politika v obehovom hospodárstve¹

Product policy in the circular economy

Vojtech KOLLÁR* – Silvia MATÚŠOVÁ**

Abstract

The paper aims to define the principles of circularity and the circular economy and to point out the approaches to the circular economy as they have been formed over the last fifty years in research, measurement methods, and practical application, with a focus on the aspect of sustainable product policy at present and in terms of the future. The paper focuses on selected approaches of the European Union, which are aimed at reducing inequalities in production and consumption during the transition from a linear to a circular economy and the inclusion of market subjects in the process of building a circular economy. It points out that the circular economy is based on principles that focus on products designed in such a way as to ensure the elimination of waste and pollution already in the design of the product, the circulation of products and materials at their highest value, and the regeneration of nature with an impact on unusable product residues and their burden on biotic and abiotic components of the environment. All the measures of the European Union aim to contribute to a significant reduction of the total generation of waste, reduce the material footprint per inhabitant, and strengthen the regeneration capacity of the planet.

Keywords:

circularity, circular economy, product policy, sustainability, EU Action Plan

JEL Classification: M11, M21, O25, O33

Úvod

Produkt v trhovej ekonomike je prostriedkom integrovaného riadenia firiem, uspokojovania stále rastúcich potrieb domácností, ako aj regulačnej úlohy štátu. Produkty, ktoré sa dostávajú na trh, plnia veľmi dôležité úlohy pre všetky subjekty trhu. V súčasnosti je však prehľadnosť a informovanosť na trhu produktov zložitá, pretože za posledné desaťročia došlo k niekoľkonásobnému zväčšeniu trhu v dôsledku liberalizácie medzinárodného obchodu, globalizácie ekonomiky, inovácií, rozvoja nových technológií a mnohých ďalších faktorov, ktoré súvisia aj s prechodom ekonomiky z lineárnej na cirkulárnu. V prípade podnikov je produktová politika súčasťou stratégie podniku na trhu. V prípade štátu je súčasťou hospodárskej politiky. Vzhľadom na to, že Slovensko je členom Európskej únie, možno tak vymedziť aj jej tretiu úroveň, pretože EÚ má vypracovanú vlastnú hospodársku politiku, ktorej súčasťou je aj produktová politika, a ktorej nariadenia musia akceptovať všetci členovia. Význam tohto poznania a schopnosti orientovať sa v tomto poznaní musí byť systematické s využívaním dostupných nástrojov daného subjektu pri realizácii systémových a odôvodniteľných krokov a opatreniach na trhu. Zabezpečiť dôstojný život pre viac

¹ IGA -1/2021-M Cirkulárna ekonomika – akcelerátor prechodu na klimaticky neutrálne hospodárstvo

* prof. Ing. Vojtech KOLLÁR, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra manažmentu a marketingu, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vojtech.kollar@vsemba.sk

** PhDr. Silvia MATÚŠOVÁ, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra ekonómie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: silvia.matusova@vsemba.sk

ako 9 miliárd ľudí na planéte pri súčasnom spôsobe výroby a spotreby je neudržateľný a s ohľadom na budúce generácie by musel objem svetovej ekonomiky vzrásť 15-násobne do roku 2050 a 40-násobne do roku 2100.

Celosvetová spotreba materiálov, ako je biomasa, fosílna palivá, kovy a nerastné suroviny by sa v najbližších štyridsiatich rokoch zdvojnásobila a súčasne sa ročná produkcia odpadu do roku 2050 zvýši o 70 %. Polovica celkových emisií skleníkových plynov a viac ako 90 % straty biodiverzity a nedostatku vody je spôsobená ťažbou a spracovaním zdrojov. Pokiaľ by sme chceli pre 9 miliárd ľudí zabezpečiť životnú úroveň, aká je v rozvinutých krajinách, v záujme stabilizácie ovzdušia na zemi je potrebné znížiť emisie CO₂ približne o 11% ročne, čiže 16-krát rýchlejšie, než tomu bolo od roku 1990 dodnes. Do roku 2050 by mali emisie CO₂ dosiahnuť 6 gramov/\$ ekonomickej činnosti, t. j. mali by byť 130-krát nižšie než dnes. Stabilizácia CO₂ na hodnote 550 ppm znamená, že minimálne 2% svetového HDP by mali smerovať do znižovania emisií CO₂. Okrem dosiahnutia vyššej kvality ovzdušia musí spoločnosť pozornosť venovať aj niekoľkým ďalším výstupom, ktoré podporujú uplatnenie cirkulárnej ekonomiky. Patria k nim dostatok energie, lepší rozvoj ľudských zdrojov, ocenená pracovná sila, ocenená úloha človeka, zlepšenie života, zlepšenie zdravia, regenerácia pôdy a lepšia valorizácia využívaných zdrojov, ako aj oddelenie živín z priemyselných a poľnohospodárskych činností.

Cirkulárna ekonomika nie je protipólom lineárnej ekonomiky. Je vznikajúcim modelom, ktorý bude riadiť podnikanie, cestou odolnejšieho hospodárstva, ktoré nebude zaťažovať poplatkami pracovnú silu, ale skôr energiu, znečisťovanie a materiály. Čoraz viac sa budú presadzovať nové podnikateľské modely zabezpečujúce hospodársky rast v rámci obmedzení ekologickej trvalej udržateľnosti. V rámci európskej zelenej dohody sa v EÚ zaviedla spoločná stratégia pre klimaticky neutrálne a konkurencieschopné hospodárstvo, ktoré efektívne využíva zdroje. Európska komisia predstavila stratégiu pre udržateľnú produktovú politiku v dokumente 52020DC0098 OZNÁMENIE KOMISIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU, RADE, EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU A SOCIÁLNEMU VÝBORU A VÝBORU REGIÓNOV- Nový akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo. (COM/2020/98 final). Splnenie tohto plánu si vyžaduje účasť všetkých subjektov trhu pri prechode na model regeneračného rastu, ktorý našej planéte vráti viac, ako si berie.

Cieľom článku je hodnotiť vybrané prístupy vedy a praxe, ktoré smerujú k znižovaniu nerovností v oblasti produkcie a spotreby pri prechode ekonomiky z lineárnej na obehovú, a pri začleňovaní subjektov trhu do procesu budovania obehového hospodárstva.

1 Vývojové etapy cirkulárnej ekonomie a ekonomiky

Prvý koncept cirkulárnej ekonomie priniesli David W. Pearce a R. Kerry Turner (JHU Press) 1. 12. 1989. Podľa autorov ekonomika prírodných zdrojov a životného prostredia spája prístupy ekonomie prírodných zdrojov a environmentálnej ekonomie s cieľom poskytnúť komplexný prehľad o ekonomike národných, medzinárodných a globálnych environmentálnych problémov. Zjednocujúcou témou je koncept „trvalo udržateľného rozvoja“ definovaný ako „maximalizácia čistých prínosov ekonomického rozvoja pri zachovaní služieb a kvality prírodných zdrojov v čase.“

Prvý výskum v roku 1966 (Boudling, 1966) bol zameraný na otvorené a uzavreté systémy s osobitným dôrazom na interakciu medzi životným prostredím a hospodárstvom. Ekonomický úspech sa nemá merať výkonnosťou priemyselnej výroby, ale povahou, rozsahom, kvalitou a zložitou dostupnosťou prírodných a ľudských zdrojov. Ďalšou teoretickou platformou je prístup „cradle to cradle“ („od kolísky ku kolíske“) autorov Braungarta a McDonougha (2009), ktorý sa zameriava najmä na dizajn. V tomto ponímaní všetky materiály zahrnuté v priemyselných a obchodných procesoch sa vnímajú ako živiny.

Druhým prístupom je teória „looped and performance economy“ („uzavretá a výkonná ekonomika“) od Stahela (2010). Ďalším intenzívne uvádzaným prístupom je teória „industrial ecology“ („priemyselná ekonomika“; Preston, 2012).

Najznámejšia definícia cirkulárnej ekonomiky pochádza od nadácie Ellen MacArthur Foundation (2013), ktorá predstavila cirkulárnu ekonomiku ako industriálnu ekonomiku, zameranú

na regeneráciu a dizajn. Vďaka vhodnému dizajnu produktu môžu byť tieto materiály opäť používané (reuse), čo prispieva k znižovaniu vzniku odpadov (Weetman, 2016).

Geng a Doberstein (2017) popisujú cirkulárnu ekonomiku ako uzavretý kruh materiálových tokov v celom hospodárstve. Veľmi výstižná je definícia cirkulárnej ekonomiky ako degeneratívny systém, v ktorom je únik vložených zdrojov, ako i odpadu, emisií a energie minimalizovaný spomalením, uzatvorením, zúžením materiálových a energetických cyklov. To možno dosiahnuť dizajnom, zameraným na dlhodobú spotrebu, údržbou, opravou, opakovaným použitím, prepracovaním, renovovaním a recyklovaním (Geissdoerfer et al., 2017).

Užším chápaním cirkulárnej ekonomiky sa vyznačuje definícia spomaľovania materiálových cyklov („slowing resource loops“), ktorá sa zameriava na výrobu a dizajn výrobku. Kládie dôraz na výrobu odolných a ľahko opraviteľných výrobkov, ktoré v ekonomike vydržia dlhšiu dobu, v dôsledku čoho dochádza k spomaleniu spotreby nových prírodných zdrojov. Tento prístup sa dá uplatniť v tradičnej lineárnej ekonomike, aj v ekonomike s určitým stupňom cirkulácie (McCarthy et al., 2018).

Prístupy cirkulárnej ekonomiky, akými sú uzatváranie materiálových cyklov alebo okruhov (closing resource loops) alebo využívanie odpadu ako zdroja (using waste as a resource) predstavujú najužší prístup ku chápaniu cirkulárnej ekonomiky. Ďalším spôsobom môže byť tiež vytváranie materiálových cyklov (creating material loops), ktorého princípom je výmena primárnych (nových) surovín a produktov za sekundárne suroviny alebo použité, opravené a prepracované produkty.

Firmy, ktoré sa v tejto oblasti angažujú, sú zo sektora odpadového hospodárstva, služieb, recyklácie a spracovania sekundárnych materiálov. Cirkulárna ekonomika je ekonomický systém, ktorý nahrádza koncept ukončenej životnosti prostredníctvom obmedzenia množstva materiálu, resp. jeho opätovného použitia, recyklácie a obnovovania v procese výroby/distribúcie a spotreby.

Systém funguje na mikroúrovni (produkty, firmy, spotrebiteľia), mezoúrovni (eko-priemyselné parky) a makroúrovni (mesto, región, štát a ďalšie).

Cieľom cirkulárnej ekonomiky je dosiahnuť udržateľný rozvoj, teda súčasne vytvoriť environmentálnu kvalitu, ekonomickú prosperitu a sociálnu spravodlivosť v prospech súčasnej a budúcej generácie, zmyslupnosť zavádzania obehového hospodárstva. V prvom rade ide o konzumerizmus. Hlavným cieľom mnohých firiem je predaj čo najviac svojich produktov bez ohľadu na to, či ich spotrebiteľia potrebujú. Nemenej významným problémom je skutočnosť, že recyklovanie je v niektorých prípadoch jednoducho nemožné, a v skutočnosti ide o postupnú degradáciu (tzv. downcycling). Napríklad takto „recyklované“ plasty alebo papier sú doplnkom existujúcich trhov s plastmi a papierom, ale nenahrádzajú ich, ako to intuitívne vyplýva z predstavy dokonalého obehu.

2 Udržateľná produktová politika

Obehové hospodárstvo je založené na princípoch, ktoré sa koncentrujú na produkty dizajnované tak, aby sa už v návrhu produktu zabezpečovala eliminácia plytvania a znečistenia, cirkulácia produktov a materiálov v ich najvyššej hodnote a regenerácia prírody s dopadom na nepotrebitelné zvyšky produktov a ich záťaž na biotické a abiotické zložky životného prostredia.

Obehová ekonomia vychádza z predpokladu obmedzovania využívania prvotných zdrojov a maximálneho zavádzania cirkulárnych, kruhových, obehových výrobných reťazcov, jednotlivé fázy reprodukčného procesu nevynímajúc. V obehovej ekonomike by tak mali ubúdať a miznúť klasické lineárne výrobné reťazce typu „surovina – výrobok – odpad“, a mali by byť nahradené reťazcami cirkulárneho typu „sekundárna surovina – výrobok – sekundárna surovina“, teda zabezpečenie obehu raz alebo viackrát využitých materiálov a ich sústavné vrátenie do výroby.

Nástup nových podnikateľských modelov na princípoch cirkulárnej ekonomiky ešte neznamená, že sa premietnu do hospodárskej praxe. Teda kľúčovú výskumnú otázku treba formulovať

tak, či sa cirkulárna ekonomía stane v budúcnosti významným či dokonca hlavným prúdom ekonomického myslenia. Až presadenie novej spoločenskej paradigmy v rozhodovacích procesoch, zmena usporiadania hospodárskych pravidiel a reálnej politickej a hospodárskej praxe ukáže, či a ako sa táto nová spoločenská paradigma presadí a aké reakcie v spoločnosti vyvolá.

Zavedenie cirkulárnej ekonomiky determinuje populačný rast a z neho vyplývajúce potreby a spotreba limitnej dostupnosti zdrojov a energií, ako aj negatívne dopady antropogénnej činnosti človeka na životné prostredie. Obehová ekonomika je príležitosťou, ako pomôcť riešiť kľúčové otázky aj v udržateľnej produktovej politike. Čoraz viac sa budú presadzovať nové podnikateľské modely zabezpečujúce hospodársky rast v rámci obmedzení ekologickej trvalej udržateľnosti. Tieto prístupy zdôrazňujú potrebu začlenenia prírodného prostredia ako kľúčovej „zainteresovanej strany“ do hospodárskych modelov. Túto skutočnosť prezentuje model CANVAS od autorov Osterwaldera a Pigneura (2010). Tvorí ho deväť pilierov (tabuľka 1).

Tabuľka 1 Model CANVAS

PILIER	POPIS
1.	Zákaznícke segmenty, ktoré firma obsluhuje
2.	Tvorba hodnoty pre zákazníkov
3.	Distribučné a komunikačné kanály, ktoré firma využíva na obsluhu zákazníkov, komunikáciu s nimi a predaj produktov
4.	Vzťahy so zákazníkmi, ktoré firma vytvára a udržiava s každým segmentom trhu
5.	Výnosové toky vyplývajúce z cenových ponúk zákazníkom
6.	Kľúčové zdroje ako aktíva potrebné na poskytnutie a dodanie vyššie uvedených prvkov
7.	Kľúčové aktivity, ktoré sa vykonávajú s cieľom ponúknuť a dodať vyššie uvedené prvky
8.	Kľúčové partnerstvá, akými sú sieť dodávateľov a partnerov, ktorí podporujú realizáciu cirkulárneho podnikateľského modelu tým, že poskytujú určité zdroje a vykonávajú určité činnosti
9.	Štruktúra nákladov zahŕňajúca všetky náklady vzniknuté pri prevádzke cirkulárneho podnikateľského modelu

Tento model naznačuje, že spotreba musí byť limitovaná našou schopnosťou regenerovať surovínový a životný ekosystém. Keď k tomu pridáme iné negatívne faktory, ako je neschopnosť určiť skutočnú hodnotu voľných statkov, využívanie komparatívnej výhody presunu výrobných kapacít do oblastí lacnejšej pracovnej sily, populačnú explóziu, narastajúci konzum a devastujúci vplyv človeka na životné prostredie, tak terajší systém môžeme oprávnene považovať za neudržateľný. A to nielen ekonomicky, ale aj ekologicky a sociálne. Naopak, cirkulárny model môže zaistiť konkurencieschopnosť krajín, ich stabilný ekonomický rast, pri udržateľnom rozvoji a za zdravých životných podmienok. Výnos v obehovej ekonomike je založený na antropogénnom, ale efektívnom využívaní prírodných zdrojov, čo sa dosahuje účinným zhodnocovaním použitých materiálov, produktov a komponentov v celom reprodukčnom procese.

Prechod na model regeneračného rastu vráti našej planéte viac, ako si berie. Cieľom na ceste k tomu modelu je, aby sa spotreba zdrojov udržala v rámci možností planéty, a preto je potrebné usilovať sa v nadchádzajúcom desaťročí o zníženie svojej stopy spotreby a zdvojnásobiť mieru využívania obehového materiálu.

V prípade podnikov prinesie spolupráca na vytváraní rámca pre udržateľné výroby nové príležitosti v EÚ, aj mimo nej. Tento pokrokový, ale nezvratný prechod na udržateľný hospodársky systém je nevyhnutnou súčasťou novej priemyselnej stratégie EÚ. Vychádzajúc z jednotného trhu a potenciálu digitálnych technológií môže obehové hospodárstvo posilniť priemyselnú základňu EÚ a podporiť zakladanie podnikov a podnikanie medzi malými a strednými podnikmi. Inovatívne modely založené na užšom vzťahu so zákazníkmi, masovom prispôsobovaní požiadavkám

zákazníka, hospodárstve spoločného využívania zdrojov a kolaboratívnom hospodárstve, ktoré sú poháňané digitálnymi technológiami, ako sú internet vecí, veľké dáta (big data), blockcha-in a umelá inteligencia, nielen urýchlia obehovosť, ale aj dematerializáciu nášho hospodárstva a znížia závislosť Európy od primárnych surovín.

Občanom bude obehové hospodárstvo poskytovať vysokokvalitné, funkčné a bezpečné výrobky, ktoré sú efektívne a cenovo dostupné, dlhšie vydržia a sú konštruované spôsobom zaručujúcim opätovné použitie, opravu a vysokokvalitnú recykláciu.

Akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo obsahuje program zameraný na budúcnosť a jeho cieľom je v spolupráci s hospodárskymi subjektmi, spotrebiteľmi, občanmi a organizáciami občianskej spoločnosti dosiahnuť čistejšiu a konkurencieschopnejšiu Európu.

V pláne sa uvádza súbor vzájomne súvisiacich iniciatív s cieľom vytvoriť silný a ucelený rámec pre produktovú politiku, vďaka ktorému sa udržateľné výrobky, služby a obchodné modely stanú normou a modely spotreby sa zmenia tak, aby v prvom rade žiadny odpad nevznikal. Tento rámec pre produktovú politiku sa bude zavádzať postupne, pričom ako prvé sa budú riešiť hodnotové reťazce kľúčových výrobkov. Zavedú sa ďalšie opatrenia na zníženie množstva odpadu a zabezpečenie toho, aby mala EÚ dobre fungujúci vnútorný trh s vysokokvalitnými druhotnými surovinami. Posilní sa aj schopnosť EÚ prevziať zodpovednosť za vlastný odpad.

Cieľom tohto plánu je tiež zabezpečiť, aby obehové hospodárstvo fungovalo pre ľudí, regióny a mestá, plne prispievalo ku klimatickej neutrálnosti a využilo potenciál výskumu, inovácií a digitalizácie. Predpokladá ďalší rozvoj spoľahlivého monitorovacieho rámca, ktorý prispieva k meraniu kvality života nad rámec HDP.

Tabuľka 2 Rámec pre udržateľnú produktovú politiku

RÁMEC	POPIS REALIZÁCIE
NAVRHOVANIE UDRŽATEĽNÝCH VÝROBKOV	Jednotný trh zároveň poskytuje kritickú masu, ktorá umožňuje EÚ stanovovať globálne normy v oblasti udržateľnosti výrobkov a ovplyvňovať dizajn výrobkov a riadenie hodnotového reťazca na celom svete. Cieľom je zabezpečiť, aby boli výrobky vhodné pre klimaticky neutrálne a obehové hospodárstvo efektívne využívajúce zdroje, znížiť odpad a zabezpečiť, aby sa výsledky priekopníkov v oblasti udržateľnosti postupne stali štandardom. Komisia navrhne legislatívnu iniciatívu v oblasti udržateľnej produktovej politiky. Jadrom tejto legislatívnej iniciatívy bude rozšírenie pôsobnosti smernice o ekodizajne nad rámec energeticky významných výrobkov, aby sa rámec pre ekodizajn vzťahoval na čo najširšie spektrum výrobkov a aby prispieval k dosiahnutiu obehovosti.
POSILNENIE POSTAVENIA SPOTREBITEĽOV A VEREJNÝCH OBSTARÁVATEĽOV	Komisia navrhne revíziu spotrebiteľského práva EÚ s cieľom zabezpečiť, aby spotrebiteľia dostávali dôveryhodné a relevantné informácie o výrobkoch na mieste predaja vrátane ich životnosti a o dostupnosti opravárenských služieb, náhradných dielov a opravárenských príručiek. Komisia zváži aj ďalšie posilnenie ochrany spotrebiteľov pred environmentálne klamlivou reklamou a predčasným zastarávaním, pričom stanoví minimálne požiadavky na označovanie (logá) udržateľnosti a informačné nástroje. Komisia bude okrem toho pracovať na zavedení nového „práva na opravu“ a zváži nové horizontálne hmotné práva spotrebiteľov, napríklad pokiaľ ide o dostupnosť náhradných dielov alebo prístup k oprave a v prípade IKT a elektroniky k modernizácii služieb.
OBEHOVOSŤ VO VÝROBNÝCH PROCESOCH	Komisia v súlade s cieľmi stanovenými v priemyselnej stratégii umožní v priemysle väčšiu obehovosť prostredníctvom posúdenia možností ďalšej podpory obehovosti v priemyselných procesoch v súvislosti s preskúmaním smernice o priemyselných emisiách, vrátane začlenenia postupov obehového hospodárstva do pripravovaných referenčných dokumentov o najlepších dostupných technikách.

	<p>Ďalej na uľahčovanie priemyselnej symbiózy pomocou vývoja systému podávania správ a certifikácie pod vedením príslušného odvetvia a umožnenia realizácie priemyselnej symbiózy. Podporou udržateľného a obehového biosektora vykonávaním akčného plánu pre biohospodárstvo, ako aj podporou používania digitálnych technológií na lokalizáciu, sledovanie a mapovanie zdrojov a zavádzania ekologických technológií pomocou systému spoľahlivého overenia tak, že sa ako certifikačná známka EÚ zaregistruje európsky systém overovania environmentálnych technológií.</p>
--	---

Problém udržateľnosti v prípade kľúčových hodnotových reťazcov si vyžaduje naliehavé, komplexné a koordinované opatrenia, ktoré budú neoddeliteľnou súčasťou rámca udržateľnej produktovej politiky v EÚ. Opatrenia je nevyhnutné začleniť do priemyselnej stratégie EÚ, ako aj do nadchádzajúcich stratégií pre biodiverzitu, lesníctvo a stratégiu „z farmy na stôl“. Riadenie a poradenstvo v odvetviach kľúčových hodnotových reťazcoch musí identifikovať prekážky rozšírenia trhov s obehovými výrobkami a spôsoby, ako tieto prekážky odstrániť.

Tabuľka 3 Kľúčové opatrenia vo vybraných odvetviach

ODVETVIE	KLÚČOVÉ OPATRENIE
ELEKTRONIKA A IKT	<p>Presadzovať dlhšie životné cykly výrobkov a regulačné opatrenia pre elektroniku a IKT vrátane mobilných telefónov, tabletov a laptopov podľa smernice o ekodizajne, aby sa pri navrhovaní týchto zariadení brala do úvahy ich energetická účinnosť a trvácnosť, opraviteľnosť, modernizovateľnosť, údržba, opätovné použitie a recyklácia, regulačné opatrenia týkajúce sa nabíjačiek pre mobilné telefóny a podobné zariadenia vrátane zavedenia univerzálnej nabíjačky, zlepšenie trvanlivosti nabíjacieho káblu a stimuly na oddelenie nákupu nabíjačiek od nákupu nových zariadení. Zlepšenie zberu a spracovania odpadu z elektrických a elektronických zariadení, vrátane preskúmania možnosti celoeurópskeho systému vrátenia alebo spätného odpredaja starých mobilných telefónov, tabletov a nabíjačiek. Preskúmanie pravidiel EÚ týkajúcich sa obmedzení nebezpečných látok v elektrických a elektronických zariadeniach a poskytnutie usmernení na zlepšenie súladu s príslušnými právnymi predpismi vrátane nariadenia REACH a právnych predpisov o ekodizajne.</p>
BATÉRIE A VOZIDLÁ	<p>Nový regulačný rámec pre batérie s prihliadnutím na pravidlá pre recyklovaný obsah a opatrenia na zlepšenie zberu a miery recyklácie všetkých batérií. Zabezpečenie obnovy cenných materiálov a poskytnutie usmernenia spotrebiteľom, riešenie nedobíjateľných batérií s cieľom postupného ukončenia ich používania, ak existujú alternatívne riešenia. Ďalej požiadavky na udržateľnosť a transparentnosť batérií, ktoré zohľadňujú napríklad uhlíkovú stopu pri výrobe batérií, etické získavanie surovín a bezpečnosť dodávok a uľahčujú opätovné použitie, zmenu účelu a recykláciu.</p> <p>Prijať pravidlá pre vozidlá po skončení životnosti s cieľom presadzovať obchodné modely prispievajúce k väčšej obehovosti tým, že sa otázky dizajnu prepoja so spracovaním po skončení životnosti, zväžiť pravidlá pre povinný podiel recyklovaného obsahu v prípade určitých materiálov komponentov a zlepšiť efektivnosť recyklácie. Posúdiť najúčinnnejšie opatrenia na zabezpečenie zberu a spracovania odpadových olejov spôsobom, ktorý neškodí životnému prostrediu. Stratégia pre udržateľnú a inteligentnú mobilitu sa zameria na posilnenie synergií s prechodom na obehové hospodárstvo, a to najmä uplatňovaním riešení „produkt ako služba“ s cieľom znížiť spotrebu pôvodných látok, využívať v doprave udržateľné alternatívne palivá, optimalizovať infraštruktúru a využívanie vozidiel, zvýšiť mieru obsadenosti a faktory zaťaženia a odstrániť odpad a znečistenie.</p>

<p>OBALY</p>	<p>Zabezpečiť, aby boli všetky obaly na trhu EÚ do roku 2030 opakovane použiteľné alebo recyklovateľné hospodársky realizovateľným spôsobom. Ďalšie opatrenia zamerať na znižovanie (nadmerného) balenia a odpadu z obalov, a to aj prostredníctvom stanovovania cieľov a ďalších opatrení na predchádzanie vzniku odpadu. Realizovať aktivity na podporu dizajnu, aby sa zohľadňovalo opätovné použitie a recyklovateľnosť obalov, vrátane posúdenia možností obmedziť používanie niektorých obalových materiálov na určité použitia, najmä ak sú k dispozícii alternatívne opätovne použiteľné výrobky alebo systémy so spotrebným tovarom možno bezpečne manipulovať bez použitia obalu.</p> <p>Harmonizovanie systémov triedeného zberu a posúdiť uskutočniteľnosť celoeurópskeho označenia, ktoré uľahčí správne triedenie odpadu z obalov pri zdroji. V prípade plastových materiálov iných ako PET stanoviť pravidlá bezpečnej recyklácie na materiály prichádzajúce do styku s potravinami. Prísne monitorovať a podporovať zavedenie požiadaviek smernice o pitnej vode, aby pitná voda z vodovodnej siete bola dostupná na verejných miestach, čím sa zníži závislosť od fľaškovej vody a bude sa predchádzať vzniku odpadu z obalov.</p>
<p>PLASTY</p>	<p>S cieľom zvýšiť využívanie recyklovaných plastov a prispieť k udržateľnejšiemu využívaniu plastov Komisia navrhne povinné požiadavky na recyklovaný obsah a opatrenia na zníženie odpadu v prípade kľúčových výrobkov, ako sú obalové materiály, stavebné materiály a vozidlá a zohľadní činnosti Aliancie pre plasty v obehovom hospodárstve. Komisia sa zameria na riešenie prítomnosti mikroplastov v životnom prostredí tým, že obmedzí zámerné pridávanie mikroplastov a bude riešiť používanie peliet s ohľadom na stanovisko Európskej chemickej agentúry.</p> <p>Vypracuje opatrenia týkajúce sa označovania, normalizácie, certifikácie a regulácie, pokiaľ ide o neúmyselné uvoľňovanie mikroplastov, vrátane opatrení na zvýšenie zachytávania mikroplastov vo všetkých príslušných štádiách životného cyklu výrobkov. Ďalej zdokonaľovať a harmonizovať metódy na meranie neúmyselne uvoľňovaných mikroplastov, najmä z pneumatík a textilu a poskytovať harmonizované údaje o koncentráciách mikroplastov v morskej vode, odstrániť medzery vo vedeckých poznatkoch týkajúcich sa rizika a výskytu mikroplastov v životnom prostredí, pitnej vode a potravinách.</p> <p>V oblasti udržateľnosti vypracuje politický rámec pre získavanie, označovanie a používanie bioplastov na základe posúdenia, kedy má použitie biologických surovín skutočný environmentálny prínos, ktorý presahuje rámec zníženia využívania fosílnych zdrojov. Používanie biologicky rozložiteľných alebo kompostovateľných plastov na základe posúdenia prípadov, keď takéto použitie môže mať prínos pre životné prostredie, ako aj na základe posúdenia kritérií pre takéto prípady. Cieľom je zaistiť, aby označenie výrobku ako „biologicky rozložiteľného“ alebo „kompostovateľného“ nevedlo spotrebiteľov k tomu, že ho zlikvidujú spôsobom, ktorý spôsobuje plastový odpad alebo znečistenie vzhľadom na nevhodné environmentálne podmienky alebo nedostatočný čas potrebný na biologický rozklad.</p>
<p>TEXTILNÉ VÝROBKY</p>	<p>Textilné výrobky sú po výrobe potravín, bývaní a doprave štvrtou najzaťažujúcejšou kategóriou na primárne suroviny a vodu a piatou, pokiaľ ide o emisie skleníkových plynov. Komisia zohľadní zložitosť textilného hodnotového reťazca a v reakcii na tieto výzvy navrhne komplexnú stratégiu EÚ pre textilné výrobky, ktorá bude vychádzať z informácií od priemyselného odvetvia a iných zainteresovaných strán. Stratégia sa zameria na posilnenie priemyselnej konkurencieschopnosti a inovácie v odvetví, podporu trhu EÚ pre udržateľné a obehové textílie vrátane trhu pre opätovné použitie textilu, ako aj na riešenie problematiky tzv. rýchlej módy a podporu nových obchodných modelov. Opatrenia v oblasti</p>

	<p>rýchlej módy a podporu nových obchodných modelov. Opatrenia v oblasti ekodizajnu s cieľom zabezpečiť, aby boli textilné výrobky vhodné pre obehové hospodárstvo, využívania druhotných surovín, zamedzenie prítomnosti nebezpečných chemických látok a posilnenie pozície obchodných a súkromných spotrebiteľov, aby mali možnosť si vybrať udržateľné textilie a získať ľahký prístup k službám opätovného použitia a opravy.</p> <p>Zlepšenia obchodného a regulačného prostredia pre udržateľné a obehové textilie v EÚ, najmä poskytovaním stimulov a podpory modelov „produkt ako služba“, obehových materiálov a výrobných procesov a zvyšovaním transparentnosti prostredníctvom medzinárodnej spolupráce, poskytovania usmernenia s cieľom dosiahnuť vysokú úroveň triedeného zberu textilného odpadu, ktorý musia členské štáty zabezpečiť do roku 2025. Zabezpečiť podporu triedenia, opätovného použitia a recyklovania textilu, a to aj prostredníctvom inovácie, podpory priemyselných aplikácií a regulačných opatrení, napríklad rozšírenej zodpovednosti výrobcu.</p>
<p>STAVEBNÍCTVO A BUDOVY</p>	<p>Zastavané územia majú výrazný vplyv na mnohé odvetvia hospodárstva, na lokálnu zamestnanosť a kvalitu života. Presadzovať zásady obehového hospodárstva počas celého životného cyklu budov riešením vlastností udržateľnosti stavebných výrobkov v kontexte revízie nariadenia o stavebných výrobkoch vrátane možného zavedenia požiadaviek na recyklovaný obsah pre určité stavebné výrobky s prihliadnutím na ich bezpečnosť a funkčnosť.</p> <p>Podporovať opatrenia na zlepšenie životnosti a prispôsobivosti vybudovaných aktív v súlade so zásadami obehového hospodárstva pre projektovanie budov a rozvojom digitálnych denníkov pre budovy, využívaním rámca na integráciu posudzovania životného cyklu vo verejnom obstarávaní a rámca EÚ pre udržateľné financovanie a preskúmaním vhodnosti stanovenia cieľov znižovania emisií uhlíka a potenciálu ukladania uhlíka.</p> <p>Obnova budov v rámci Európskej zelenej dohody by mala viesť k výraznému zlepšeniu energetickej účinnosti v EÚ, preto sa bude vykonávať v súlade so zásadami obehového hospodárstva, najmä vzhľadom na optimalizované vlastnosti vybudovaných aktív v súvislosti s ich životným cyklom a na ich dlhšiu očakávanú životnosť.</p>
<p>POTRAVINY, VODA A ŽIVINY</p>	<p>Komisia sa zameria na zabezpečenie udržateľnosti obnoviteľných biologických materiálov, aj prostredníctvom opatrení v nadväznosti na stratégiu pre biohospodárstvo a akčný plán na jeho podporu. Opatrenia na zvýšenie udržateľnosti distribúcie a spotreby potravín. V rámci iniciatívy pre udržateľné výrobky začne Komisia analytickú činnosť s cieľom určiť rozsah pôsobnosti legislatívnej iniciatívy týkajúcej sa opätovného použitia, ktorá sa v oblasti stravovacích služieb zameria na nahradenie obalov, stolového riadu a príborov na jedno použitie opätovne použiteľnými výrobkami. Komisia zväzi aj konkrétne opatrenia na zvýšenie udržateľnosti distribúcie a spotreby potravín.</p> <p>Nové nariadenie o opätovnom využívaní vody podporí obehový prístup k opätovnému využitiu vody v poľnohospodárstve.</p>

Zavádzanie udržateľnej produktovej politiky je nevyhnutné koncentrovať na monitorovanie množstva vzniknutého odpadu a rozšírenej zodpovednosti výrobcu za odpady a podporu výmeny informácií a osvedčených postupov v oblasti recyklácie odpadu. Všetky opatrenia majú za cieľ prispieť k významnému zníženiu celkového vzniku odpadu, konkrétne znížiť množstvo zvyškového (nerecyklovaného) komunálneho odpadu na polovicu do roku 2030. Vysokokvalitná recyklácia sa musí opierať o účinný triedený zber odpadu s aktívnou účasťou občanov, podnikov a verejnou správou, ďalej o harmonizáciu systémov triedeného zberu odpadu, o štandardizáciu a používanie systémov riadenia kvality s cieľom zabezpečiť kvalitu vyzbieraného odpadu určeného na používanie vo výrobkoch, a najmä ako materiálu prichádzajúceho do styku s potravinami.

Zvyšovanie obehovosti v podmienkach udržateľnej produktovej politiky v prostredí bez toxických látok je potrebné zabezpečiť v súlade s právnymi predpismi EÚ v oblasti chemikálií, predovšetkým nariadením REACH a v dodávateľských reťazcoch schopnosťou identifikovať tieto látky v odpade, a to v súčinnosti s opatreniami podľa rámca udržateľnej produktovej politiky a s databázou Európskej chemickej agentúry ECHA. Systémom, ktorý podporuje prechod na chemikálie, ktoré sú bezpečné už od fázy návrhu, postupným nahrádzaním nebezpečných látok s cieľom lepšie chrániť občanov a životné prostredie.

Opatrenia uvedené v Novom akčnom pláne EÚ pre obehové hospodárstvo majú strategický charakter zameraný na vytvorenie dobre fungujúceho trhu EÚ s druhotnými surovinami, najmä zavedenie požiadaviek na recyklovaný obsah vo výrobkoch, prispievajú k predchádzaniu nesúladu medzi ponukou druhotných surovín a dopytom po nich a zabezpečia bezproblémové rozšírenie odvetvia recyklácie v EÚ. Ďalej v oblasti riešenia vývozu odpadu z EÚ tak, aby vývoz odpadu nebol negatívnym vplyvom na životné prostredie a na zdravie ľudí v cieľových krajinách. Komisia prijme opatrenia s cieľom zabezpečiť, aby EÚ nevyvážala svoje problémy s odpadom do tretích krajín. Opatrenia týkajúce sa dizajnu výrobkov, kvality a bezpečnosti druhotných materiálov a posilnenia ich trhov prispievajú k tomu, aby sa označenie „zrecyklované v EÚ“ stalo referenčným kritériom pre kvalitné sekundárne materiály.

Obehovosť má fungovať na úrovni regiónov, miest a obcí, ale aj jednotlivcov. Obehovosť bude mať pozitívny vplyv na vytváranie pracovných miest, a to za predpokladu, že pracovníci získajú zručnosti potrebné pre ekologickú transformáciu. V rámci Európskeho sociálneho fondu plus sa podporí ďalšie investovanie do systémov vzdelávania a odbornej prípravy, do celoživotného vzdelávania a do sociálnej inovácie.

Komisia využije aj potenciál finančných nástrojov a finančných prostriedkov EÚ na podporu potrebných investícií na regionálnej úrovni a zabezpečí, aby všetky regióny mali z tohto prechodu prospech. Fondy politiky súdržnosti pomôžu regiónom popri zvyšovaní informovanosti, spolupráci a budovaní kapacít pri vykonávaní stratégií obehového hospodárstva a posilnia ich priemyselnú štruktúru a hodnotové reťazce. Urýchlenie ekologickej transformácie si vyžaduje dôkladné, ale rozhodné opatrenia na nasmerovanie financovania smerom k udržateľnejším spôsobom výroby a spotreby.

Prechod z lineárnej na obehovú ekonomiku si vyžaduje **podporu prostredníctvom výskumu, inovácie a digitalizácie. Európsky inovačný a technologický inštitút bude koordinovať inovačné iniciatívy zamerané na obehové hospodárstvo v spolupráci s univerzitami, výskumnými organizáciami, priemyslom a MSP v rámci znalostných a inovačných spoločenstiev.**

3 Obehovosť ekonomík a hospodárstva

Svetové hospodárstvo je v súčasnosti obehové len na 7,2%. Globálna situácia sa z roka na rok zhoršuje, čo je spôsobené rastúcou ťažbou a používaním materiálu. Rastúca ťažba materiálov znížila globálnu obehovosť z 9,1% v roku 2018 na 8,6% v roku 2020, a až na 7,2% v roku 2023. To zanecháva obrovskú medzeru v obehovosti. Svet sa takmer výlučne spolieha na nové (primárne) materiály. To znamená, že viac ako 90% materiálov sa buď vyhodí, stratí alebo zostane roky nedostupných na opätovné použitie, pretože sú uzamknuté v zásobách s dlhou životnosťou, ako sú budovy a stroje. Materiály, ktoré sa po skončení svojej životnosti vracajú späť do globálnej ekonomiky (druhotné materiály), predstavujú 7,2% všetkých materiálových vstupov do ekonomiky – toto je metrika obehovosti.

Kruhová ekonomika si kladie za cieľ vytvoriť budúcnosť, v ktorej bude mať každý, kto poháňa obehové hospodárstvo, prístup k údajom a znalostiam, ktoré potrebuje na prijímanie zodpovedných a informovaných rozhodnutí.

Pre prijímanie správnych informácií a na realizáciu správnych a transparentných rozhodnutí je potrebné sprístupniť údaje vo všetkých sektoroch a regiónoch a vybudovať príslušné kanály na šírenie a komunikáciu medzi subjektmi v kruhovej ekonomike.

Vlády a podniky na celom svete čoraz viac požadujú znalosti, aby urýchlili svoj prechod na obehové hospodárstvo. To si vyžaduje vytvoriť spoločnú platformu chápania obehovosti ekonomík a ich vplyvu na zmenu vzorca výroby, spotreby a správania všetkých subjektov v reprodukčnom procese, s transparentným spôsobom monitorovania a merania obehovosti a dôkazov o zmenách a dopadoch.

Spoločnosť Circle Economy vydala prvú správu o medzerách v obehovosti v roku 2018, pretože si uvedomila potrebu zlepšenia metrík, aby bolo možné realizovať účinné opatrenia s cieľom dosiahnuť požadovaný stav. Správy, ktoré sú vydávané každý rok, poskytujú pohľad na stav obehového hospodárstva vo svete, a navyše sa zameriavajú na konkrétne aspekty obehovosti. Štruktúra správ dosahuje čoraz vyšší stupeň konkrétnej a špecifickosti, od spustenia prvej globálnej metriky v roku 2018, zameranosti na odvetvia v roku 2019, až po perspektívu krajín v roku 2020. Dôraz sa kladie na témy, ktoré kruhová ekonomika považuje za životne dôležité pre podnecovanie opatrení na zlepšenie daného stavu. Hlavným cieľom správy Global Circularity Gap Report je poskytnúť kľúčovým aktérom poznatky, údaje a znalosti, ktoré pomôžu implementovať obehové hospodárstvo, a sieť na urýchlienie zmien. Správy poskytujú presné meranie obehového hospodárstva, a to poskytovaním holistických prehľadov o materiálových tokoch hospodárskych systémov. Najvýraznejšie je to vyjadrené v metrike globálnej obehovosti a mapovaní globálnych materiálových tokov v Sankeyho diagramoch, ktoré sú jadrom každej správy o medzerách v obehovosti.

Metodika národnej správy o obehovosti

Spoločnosť Circle Economy rozvíja svoje metodiky, súbory údajov a príbehy získané z analýz v úzkej spolupráci so skupinou znalostných partnerov z akademickej obce a výskumných ústavov, ktoré tvoria vedecký výbor. S účastníckymi organizáciami spoločnosť pravidelne konzultuje získané údaje prostredníctvom viacerých kanálov, ktoré zahŕňajú údaje získané zo Svetového inštitútu pre zdroje (WRI), Holandskej organizácie pre aplikovaný vedecký výskum (TNO), Univerzity prírodných zdrojov a vied o živote vo Viedni (BOKU), Medzinárodného panelu zdrojov (IRP), Inštitútu environmentálnych vied na Univerzite v Leidene (CML), Doughnut Economics Action Lab (DEAL), Holandskej agentúry pre hodnotenie životného prostredia (PBL) a Štatistického úradu Holandska (CBS).

Obr. 2 Správy o obehovosti národných ekonomík



Cieľom je “budovať” krajiny, ktoré majú nízku materiálovú stopu na obyvateľa. V dôsledku toho vplyv ich hospodárskych činností často spadá do regeneračnej kapacity planéty. Nevýhodou však je, že majú problém uspokojiť všetky základné potreby, v neposlednom rade vo vzťahu k ukazovateľom HDI, ako sú vzdelávanie a zdravotná starostlivosť.

Prírodný kapitál, a nie ľudský kapitál, je ich dominantným zdrojom bohatstva, čo znamená, že dôraz sa kladie na ťažbu a predaj surovín, zatiaľ čo investície do vzdelávania a zručností sú nedostatočné.

Záver

V súlade s cieľmi Európskej zelenej dohody by mala politika EÚ v oblasti produktovej politiky prispieť k tomu, aby sa vplyvy na klímu a životné prostredie súvisiace s využívaním materiálov a energie, výrobou a používaním výrobkov udržali v medziach planéty. To znamená, že je potrebné znížiť celkovú klimatickú a environmentálnu stopu životného cyklu výrobkov uvádzaných na trh EÚ, dosiahnuť dlhšiu životnosť výrobkov, napríklad prostredníctvom odolnejších a opraviteľných výrobkov, zvýšiť mieru opätovného využívania materiálov, znížiť množstvo odpadu, predchádzať jeho vzniku a dosiahnuť vyššiu mieru recyklácie.

Strategický a koncepčný rámec pre obehové hospodárstvo v Slovenskej republike je aj v udržateľnej produktovej politike, ktorá je v kontexte s Novým akčným plánom EÚ pre obehové hospodárstvo a iniciatívami pre produktovú politiku, ktoré pripravuje Európska komisia, ako aj aktivitami na dosiahnutie cieľov udržateľného rozvoja v rámci Agendy 2030.

Je to súčasne priestor pre spoluprácu, vzdelávanie, diskusiu medzi verejným, súkromným a tretím sektorom za účelom výmeny informácií a skúseností v oblasti obehového hospodárstva a udržateľných výrobkov a služieb.

Literatúra

- [1] AMATO, A. 2022. The Circular Economy Challenge: Towards a Sustainable Development. In *Sustainability*. 2022. Vol. 14. No. 6. ISSN 2071-1050.
- [2] Circle Economy. 2022. The Circularity Gap Report 2022. Dostupné na internete: https://drive.google.com/file/d/1NMAUtZcoSLwmHt_r5TLWwB28QJDghi6Q.
- [3] COMMISSION EUROPÉENNE. 2023. OZNÁMENIE KOMISIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU, RADE, EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU A SOCIÁLNEMU VÝBORU A VÝBORU REGIÓNOV Nový akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo Za čistejšiu a konkurencieschopnejšiu Európu-COM/2020/98 final. Dostupné online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0098>.
- [4] Cradle to Cradle Products Innovation Institute. 2023. *Cradle to Cradle Certified*®. Dostupné na internete: <https://c2ccertified.org/the-standard>.
- [5] CRAMER, J. 2020. *How Network Governance Powers the Circular Economy: Ten Guiding Principles for Building a Circular Economy, Based on Dutch Experiences*. 1 vyd. Amsterdam: Amsterdam Economic Board. 2020. 175 s. ISBN 978-90-90-33928-3.
- [6] DE ANGELIS, R. 2018. *Business Models in the Circular Economy*. 1 vyd. London: Palgrave Macmillan. 2018. 112 s. ISBN 978-3-319-75127-6.
- [7] DITLEV-SIMONSEN, C. 2022. *A Guide to Sustainable Corporate Responsibility*. 1 vyd. London: Palgrave Macmillan. 2022. 274 s. ISBN 978-3-030-88203-7.
- [8] Ellen Macarthur Foundation. *The butterfly diagram: visualising the circular economy*. [online]. Dostupné na internete: <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy-diagram>.
- [9] EUROPEAN COMMISSION. 2003. *Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (Text with EEA relevance) (notified under document number C(2003) 1422)*. Brusel. Dostupné online: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2003/361/oj>.
- [10] EUROPEAN COMMISSION. 2023. *Circular economy action plan*. Dostupné na internete: https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy-action-plan_en.

- [11] EUROPEAN COURT OF AUDITORS. 2023. *Special report. Circular economy: Slow transition by member states despite EU action*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Vol. 17(2023). No. 17. 58 s. ISBN: 978-92-849-0595-9.
- [12] EUROPEAN INVESTMENT BANK. 2020. *The EIB Circular Economy Guide – Supporting the circular transition*. Luxembourg: European Investment Bank. 2020. 24 s. ISBN 978-92-861-4672-5.
- [13] EURÓPSKA KOMISIA. 2015. *Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Kruh sa uzatvára – Akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo*. Brusel. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0614>.
- [14] GHOSH, S.K. 2020. *Circular Economy: Global Perspective*. 1 vyd. Springer Nature. 2020. 452 s. ISBN 978-981-15-1052-6.
- [15] JURKOVIČ, M. 2020. Cirkulárna ekonomika z pohľadu teórie a praxe. In *Studia commercialia Bratislavensia*. Vol. 13, No. 45. 4-13 s. ISSN 1339-3081.
- [16] KISLINGEROVÁ, E. 2021. *Cirkulárni ekonomie a ekonomika*. 1 vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. 2021. 264 s. ISBN 978-80-271-4618-5.
- [17] LACY, P. 2015. *Waste to Wealth: The Circular Economy Advantage*. 1 vyd. London: Palgrave Macmillan. 264 s. ISBN 978-1-137-53068-4.
- [18] LEHMANN, H. 2022. *The Impossibilities of the Circular Economy: Separating Aspirations from Reality*. 1 vyd. Milton: Routledge. 2022. 332.s ISBN 978-1-003-24419-6.
- [19] LIESKOVSKÁ, Z. et al. 2017. Obehové hospodárstvo. In *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2016*. 187-203 s. ISBN: 978-80-89503-75-9.
- [20] NSAI. 2023. *The Role of Standards in the Circular Economy*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.n sai.ie/standards/sectors/circular-economy-standards/>.
- [21] STAHEL, W. R. 2019. *The Circular Economy: A User's Guide*. 1 vyd. Milton: Routledge. 2019. 94 s. ISBN 978-0-429-25920-3.

Improvement the assessment of the value of intangible assets created as a result of the enterprise's innovative activities

Zlepšenie posudzovania hodnoty nehmotného majetku vytvoreného výsledkom inováčných aktivít podniku

Svetlana LABUNSKA*

Abstract

The article proposes an approach to improvement in the accounting system the assessment of the value of intangible assets obtained by the enterprise as a result of innovative activity in order to more accurately determining the value of the business. It was proven that carrying out innovative activities contributes to the increasing of the competitiveness and development of enterprises. The result of such activity is the formation of intangible assets of an informational nature, for which there is no approach to objective assessment and recognition in the accounting system.

In order to determine the impact of innovative activities and the formation of intangible assets on changes in GDP, as the main indicator of the country's competitiveness, data from 37 European countries were analyzed based on information from the Global Innovation Index Rating. The conducted correlation-regression analysis established a significant direct relationship between expenditures on research and development, the formation of intangible assets and the subsequent growth of GDP and the overall competitiveness of the economy. This confirms the need for introducing new approaches to cost management of the results of innovative activity in the form of intangible assets, in relation to which the main problematic aspects of their cost assessment are highlighted. It was determined that the majority of intangible assets are not reflected in the financial reports due to regulatory restrictions.

In order to improve the process of evaluating the enterprise and the obtained results of innovative activity, changes are proposed to the accounting treatment of costs at the stage of the research of intangible assets, at which the "ideological" form of innovation is formed. The basis of the approach is to assign such costs to the composition of the expenses of the future period with a further assessment of their productivity and redistribution to the formation of the asset and expenses of the enterprise. This makes it possible to determine a more objective assessment of the formed innovative intangible assets, as well as to solve the problem of underestimating the financial result caused by including all research costs at once to expenses.

Keywords:

Innovative activity, intangible assets, evaluation, cost, research costs.

JEL Classification: C51, M21, O30, O32

Introduction

The main task of the enterprise management system is to ensure a high level of competitiveness and its growth. For this, it is necessary to take into account a number of factors that affect

* Svetlana Labunska, DrSc. in Economics, professor, Established Researcher, Institute of Public Administration of the Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 85104 Bratislava, Slovak Republic, Department of Accounting and Business consulting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Av. Nayka 9-A, 161166 Kharkiv, Ukraine, svetlana.lab@gmail.com

the sustainability of the enterprise, in particular: the quality of manufactured products, the range of products, business activity, approaches in financing policy, level of innovative capability, etc. The development of innovative processes contributes to the improvement of the main factors of competitiveness, and therefore it is the basis of ensuring sustainable competitive advantages of the enterprise. The results of innovative activities ensure that the enterprise receives additional economic benefits due to improved satisfaction of the needs of the main groups of its stakeholders.

Thus, for the management of innovative activities, a system of measures for the development of resource base for innovations is needed, as well as a system of objective accounting and evaluation of the results of such activities. In the scientific field, attention is focused on the fact that intangible assets have a role of generator of knowledge and innovations now, which positively affects the economic growth of the enterprise, shifting this role from tangible assets (Dimitru, AP (2022) / [2]. Therefore, the level of capital investments in intangible assets directly affects the level of innovative development of enterprises and the national economy as a whole. Without knowledge and other similar intellectual resources, it is impossible to get additional economic benefits and achieve high efficiency under such high importance of innovative changes introduction (Dogan, M., & Kevser, M. (2020) / [3].

Sandro Montresor and Antonio Vezzani (2014)/ [10] justify the increase in the efficiency of enterprises as a result of investment in intangible assets development. However, the non-objective disclosure and interpretation of intangible assets (IA) slows down the possibilities of strategic development of enterprises. Improvement of the management system for IA will contribute to the growth of investment in such assets and, as a result, to innovative strategic business development.

Kaplan and Norton (2004) justify the critical role of intangible assets in the process of sustainable value creation. Kramer. J.-P. et al., (2021)/[9] also defined that in modern economic conditions, intangible assets become the main sources of enterprise value formation. IA is the basis of the development of knowledge-intensive industries and innovative systems, where added value is formed at the base of the new knowledge development. However, the authors emphasize the problem of the need to develop mechanisms for managing such intangible assets and for assessing the effect of the formation and use of IA.

Z.-M. Zadorozhnyi, V. Yasyshena (2019) / [14] define the problem of incomplete disclosure of intangible assets in accounting and reporting. This complicates to implementation of their effective usage and to evaluation this process, especially taking into attention that IA has the opportunity to generate significant profit for the enterprise. Therefore, to improve the processes of asset management, to increase the competitiveness of enterprises and their value, an important scientific problem is the development of methodical approaches to the assessment of intangible asset formation.

The main goal of the article is to justify the impact of innovative activities on the formation of intangible assets and the development of the enterprise, as well as to develop approaches for improvement of evaluating process for the IA formed as a result of innovative activities based on the identification and capitalization of the costs at the research stage.

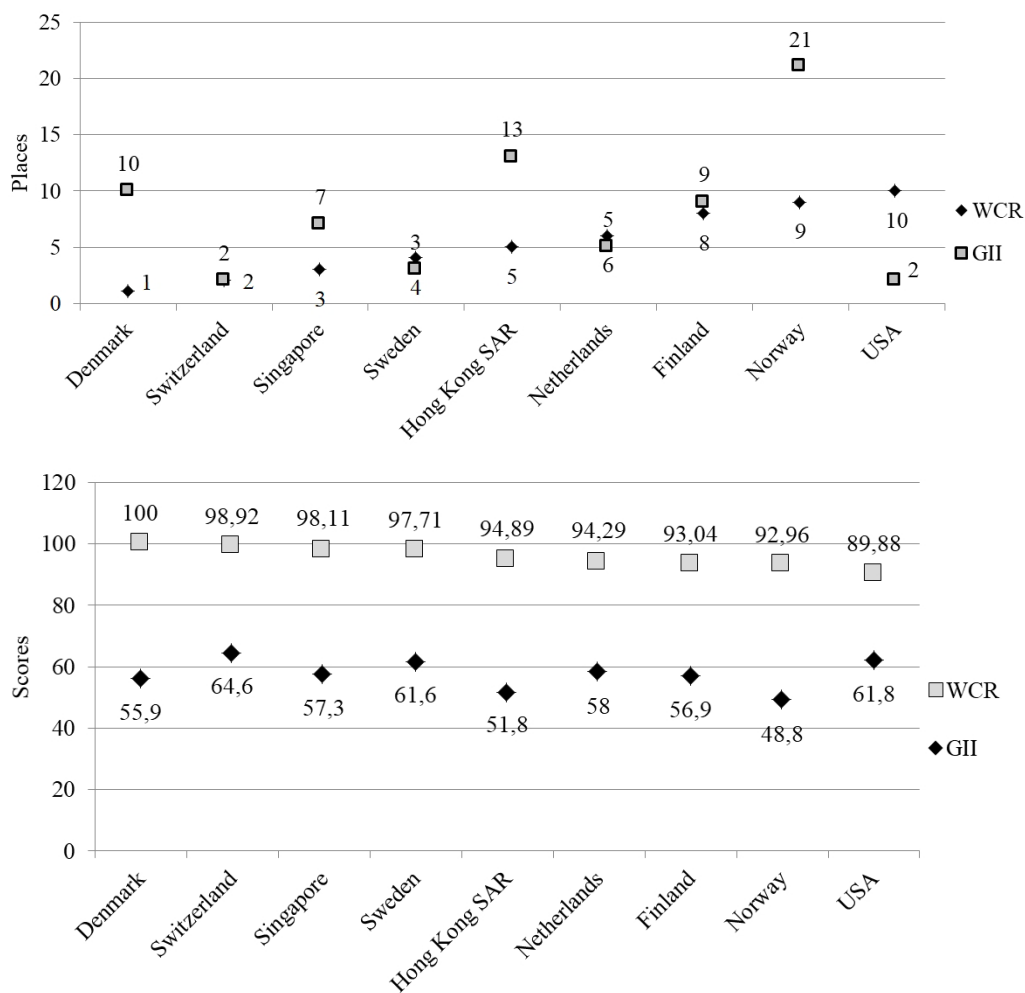
During the research, the methods of comparative analysis and correlation analysis were used to solve the scientific problem. Results are visualized using charts, graphs, and tables.

1 The role of intangible assets in the development of innovative activities and increasing the competitiveness of the enterprise

The introduction of the latest production technologies, characteristic of the fourth stage of the Industrial Revolution, determines the competitive position of any national economy. In this regard, the defining condition is the rethinking of business processes both on a global scale and at the enterprise level with a shift in emphasis towards the use of intangible assets. This is the fundamental basis for building an effective management system in general, and in particular, the management system of innovation processes Trinugroho, I., Law, S. H. et al. (2021)/[13].

In order to prove the role of innovative activity in ensuring the competitiveness of enterprises in modern business conditions, an analysis and comparison of indicators of international ratings of competitiveness and innovativeness of economies for 2022 was carried out. To analyze the competitiveness of economies, IMD World Competitiveness Ranking (WCR) indicators were used, which provide a comprehensive assessment of the competitiveness of countries based on 333 competitiveness criteria [7]. The evaluation of innovative development was carried out on the basis of the Global Innovation Index (GII) rating, which was formed by the World Intellectual Property Organization [5]. In fig. 1 shows the results of the comparison of the positions of the leading countries in the ratings.

Fig. 1 Analysis of indicators of the development of competitiveness and innovative activity of countries



Source: own processing based on the databases [5, 7]

The results of the analysis show that the positions of the countries according to the two ratings and the overall values of the indicators are quite clearly correlated. The top 10 countries in terms of competitiveness also lead in terms of innovative development (in particular, the positions of Switzerland, Sweden, the Netherlands and Finland match). The scores of competitiveness and

innovativeness of the top countries are also almost at the same level. This proves the essential role of the development of innovative processes for ensuring competitive advantages.

The development of a resource management system is necessary for the providing of innovative activities at the enterprise. In such conditions, the role of the determining factor has shifted to intangible resources, the growth dynamics of which significantly exceed the growth rates of material resources [1]. The role of intangible assets (IA) in promoting innovative development is also confirmed by the components for determining the Global Innovation Index (GII). In particular, 3 of 7 key components – Human capital and research, Creative outputs, Knowledge and technology outputs – reflect the availability, quality and level of development of intangible resources. In addition, the indicator of the formation of intangible assets – Intangible assets – is also used when determining the GII. That is why we can conclude that the structure and quality of intangible assets are also important for the development of innovative activity, and the formation of informational and intellectual intangible assets as a result of intellectual activity is necessary.

The strengthening of the economic competitiveness of national economies is monitored based on the analysis of the correspondence between changes in GDP indicators and expenditures on research and development activities (R&D).

The growing role of intangible assets in ensuring the successful functioning of enterprises and the economy as a whole is also confirmed by the growth of the share of investments in intangible assets in the overall structure. An analysis of the structure of investments in European countries shows that countries with more competitive economies have a higher than average European level of investments in IA, and in most countries the growth dynamics of this indicator is revealed. At the same time, share value of investments to Intangible assets in the structure of investments in Slovakia and Ukraine is low and significantly below the average European level. Investments in IA are a source of expenditure for carrying out innovative activities. Therefore, such structure of investments is one of the factors of the low positions of Ukraine and Slovakia in the GII rating (in 2022, 57 and 46 positions, respectively).

Tab. 1 Dynamics of the share of investments in intangible assets in the overall structure of capital investments

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Austria	20.8	20.9	21.2	21.4	20.9	21.3	22.5	22.4	23.3	23.4
Belgium	18	18.8	20.7	18.2	19.1	19.7	19.5	21.2	20.9	20.9
Denmark	25.4	26.2	25	26.2	24.7	25.7	26.1	27	24.4	28.7
Finland	21.1	21.4	20	18.3	17.4	17.7	18.2	18	18.7	17
France	22.8	23.2	23.9	24.3	24.2	24.6	24.4	26.4	25.2	25.5
Germany	16.9	17	17.7	17.9	18	18	18.4	17.9	17.7	16.2
Netherlabs	26.5	24.2	34.2	23	22.8	22.1	21.9	22.5	22.4	22.1
Norway	15.4	15.4	15.1	14.7	15.3	15.8	15.8	16.4	17.3	18.3
Slovakia	11.2	9.4	9.3	9.2	11.1	9.5	10	11	10.2	10.6
Spain	18.5	18.6	18.5	18.9	18.1	17.2	16.4	17.5	18	17.6
Sweden	28.3	28.7	27.6	25.6	26.5	26.4	25.6	28.2	28.5	28.3
Switzerland	30.5	30.9	31.9	32.7	34.5	33.8	33.8	36.8	37.9	38.2
<i>European Union</i>	<i>18.9</i>	<i>19.1</i>	<i>20.8</i>	<i>21</i>	<i>20.7</i>	<i>20.1</i>	<i>22.6</i>	<i>23</i>	<i>20.5</i>	<i>19.8</i>
Ukraine	4.3	3.5	8.0	3.5	4.0	7.2	3.8	5.2	5.0	

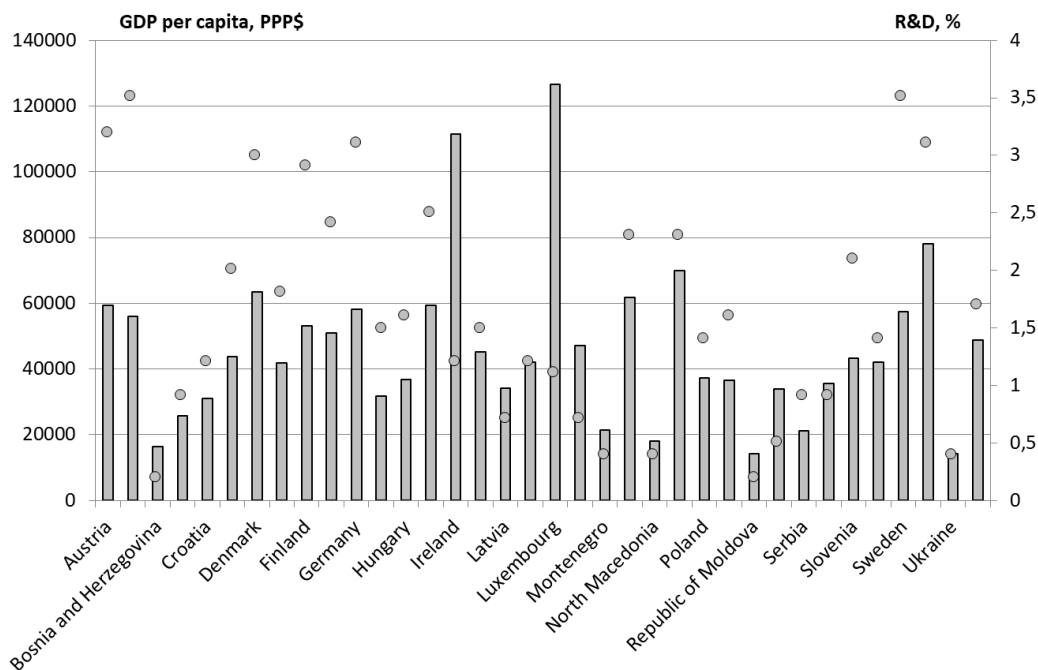
Source: compiled according to data of Eurostat and the State Statistics Service of Ukraine [4, 12]

Thus, investments in IA can be used by enterprises in the future as expenses for R&D, and that costs are the basis for the formation of intangible assets with informational and intellectual nature. In order to justify the need to develop approaches to evaluating the results of the implementation of such costs, an analysis of relationship between the formation of intangible assets, innovative activity and the competitiveness of national economies was conducted. The level of GDP per capita was chosen as an indicator of countries' competitiveness. The formation of IA and the development of innovative activities were evaluated on the basis of the indicator "Intangible assets" and "Share of R&D expenditures, % of GDP". The analysis was carried out on the basis of indicators from the Global Innovation Index by European countries for 2022 [5].

Results of the comparison of GDP levels and R&D expenditures in European countries are presented on fig. 2. In general, there is revealed trend that countries with a high level of GDP have significant expenditure on innovative activities, which contributes to their economic development. Belgium and Sweden (3.5% each), Austria (3.2%), Germany and Switzerland (3.1% each), Denmark (3%) have the highest shares of costs for carrying out innovative activities. These same countries are among the leaders in terms of GDP in Europe.

In contrast with the leading countries, Slovakia's expenditure on providing an innovative vector of development is 0.9% of GDP, while Ukraine's expenditure is only 0.4%. Such low levels of financing became a limited factor for the possibilities of intangible assets generating, increasing innovation potential and gaining additional competitive advantages.

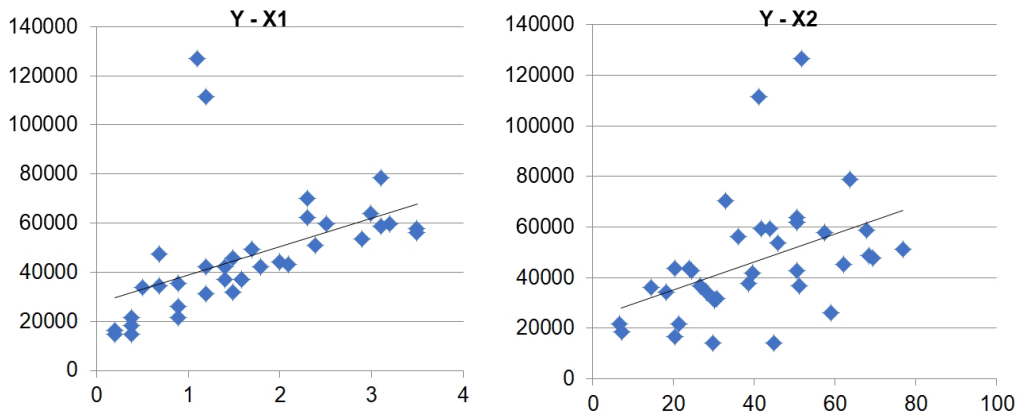
Fig. 2 Research on the relationship between the level of R&D expenditure and GDP per capita of European countries as of 2022



Source: own processing based on the database [5]

To identify the level of relationships between the specified indicators, correlation coefficients were calculated and a regression model of the dependence of the GDP level (Y) on R&D expenditures (X1) (as the basis for the formation of intangible assets) and already formed IA (X2) was formed. Data for the study are presented in Appendix A. The results of the analysis are presented on fig. 3.

Fig. 3 The results of the correlation analysis



Correlation matrix			
	Y	X1	X2
Y	1		
X1	0.421	1	
X2	0.478	0.453	1

Regression statistics	
Plural R	0.530
R-squared	0.281
Normalized R-squared	0.238
Standard error	20959,690
Observations	36

Dispersion analysis

	df	SS	MS	F	Significance of F
Regression	2	5669362967	2834681484	6,452	0.0043
The rest	33	14497184301	439308615.2		
Total	35	20166547269			

	Coefficients	Standard error	t-statistics	P-Value	Bottom 95%	top 95%
Y	18270.877	8942.19	2.04	0.05	77.85	36463.90
X 1	337.75	216.95	1.56	0.13	-103.64	779.13
X 2	8778.62	4025.83	2.18	0.04	588.00	16969.24

The determined levels of correlation coefficients indicate a significant relationship between R&D spending, the formation of intangible assets, and further GDP growth. Both the share of costs for innovative activities and the formation of IA has a direct impact on GDP, that is, their growth will contribute to the growth of the general economy's competitiveness.

Thus, a significant influence of the processes of development of innovative activity on the state of economy has been established. Therefore, effective management of such activities is necessary; the most problematic aspect is the objective assessment of costs and obtained results.

2 The main problematic aspects of the assessment of innovative intangible assets

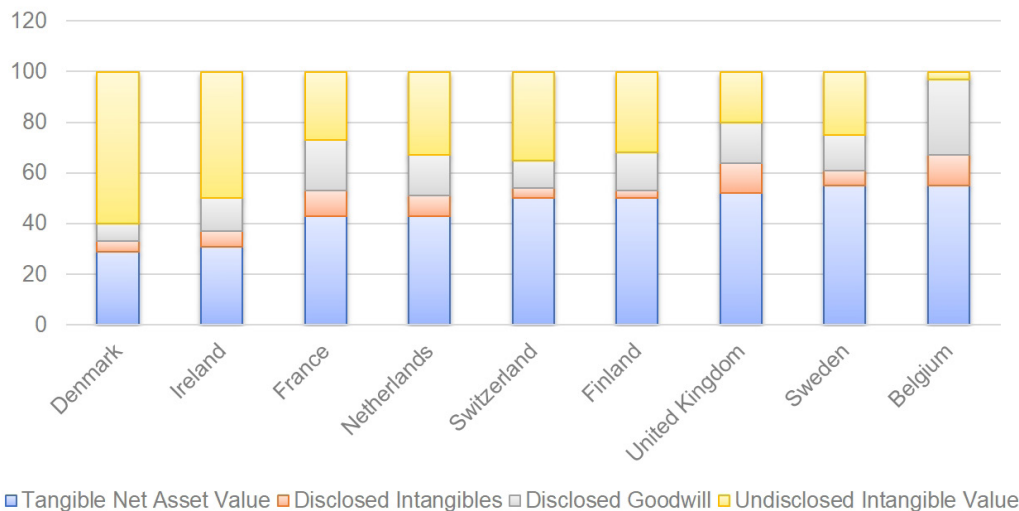
As already mentioned, R&D expenses contribute to the gaining the results of innovative activities in the form of intangible assets. However, in connection with the presence of regulatory restrictions, such results are inaccurately evaluated by the accounting system. Based on the results of the research of the brand evaluation company "Brand Finance" [6], the following main characteristics of the development of intangible assets in recent years can be distinguished:

1. Significant rising of intangible assets share in the market value of companies;
2. Insufficient understanding of intangible assets nature and inaccurate assessment intangible resources;
3. Incomplete disclosure of intangible resources in the form of intangible assets in the financial statements and accounting systems;
4. Limitation of opportunities to form a total value on internally created intangible resources due to current provisions of accounting and financial reporting standards.

According to the results of the study [6], on average, 54% of the value of enterprises is formed by intangible resources. As of 2022, the value of business in some sectors of the economy (mainly those characterized by high technology and innovation) is almost entirely provided by the intangible component, in particular: Cosmetics & Personal care – 88%, Healthcare – 86%, Aerospace & Defense – 85%, Internet & Software – 78%, Drinks – 80%.

But such data is formed mainly on the basis of the market assessment of the company. In the accounting system and in financial reporting, there is a problem of a very narrow approach to the disclosure of a really existing intangible resource. In 2021, only 6% of the book value of enterprises was formed by intangible assets reflected in the statements, and 43% of the value was represented by intangible resources not disclosed by the statements [6]. Such a problem was also detected among European countries (Fig. 4). In particular, in Denmark (which is a leader in terms of competitiveness and is characterized by a high level of innovation), the majority of the value is represented by undisclosed intangible resources. According to this, it is possible to conclude that the accounting system at the current stage of its regulation and development does not provide a reliable assessment of all available resources, and financial reporting does not reflect the real value of the business.

Fig. 4 The cost structure of enterprises in European countries



Source: formed by the author based on data [6]

In accordance with the norms of NAS 8 “Intangible assets” and IAS 38 “Intangible assets” [8, 11], intangible assets in the financial accounting system are considered as “non-monetary assets that do not have a tangible form and can be identified”. Identification, as the main aspect of recognizing an intangible resource as an asset, according to IAS 38, is considered as [8]:

1. Possibility of separation from the enterprise;
2. Arising as a result of contractual or other legal rights.

This point limits the possibility of recognizing IA as the results of innovative activity. Namely, such assets belong to internally generated assets, most of which have a non-product and non-commodity form. Therefore, the results of innovative activities cannot always be implemented or transferred to other business entities. This especially applies to intangible assets of an information nature at the initial stage of their development, when they have signs of only “ideological” innovation, but this idea can already be used to increase income and other economic benefits.

The problem of value formation for intangible assets in the process of intellectual and innovative activity also caused by restrictions on the possibility of capitalizing certain types of costs to the initial cost of the asset.

The process of intangible asset formation as a result of innovative activity includes 3 main stages:

1. Research stage
2. Development stage
3. Stage of production

However, according to the norms of NAS 8 and IAS 38, research costs cannot be recognized as assets. Essence of research stage can be disclosed as:

- Activities aimed at obtaining new knowledge;
- Search, assessment and final selection of application of research results;
- Search for alternatives to materials, devices, products, technological processes, systems or services.

The following costs arising in the process of internal creation of the IA are also restricted to be recognized:

- selling, administrative and other general overhead expenses, if they cannot be directly attributed to the formation of the specific asset;
- identified initial operating losses incurred before the asset reaches product form;
- expenses for training employees to operate the asset.

In addition, regulatory acts limit the possibility of recognition of past expenses, namely “expenditures on an intangible asset that are initially recognized as expenses should not be recognized as part of the cost of the intangible asset at a later date.” Such a criterion does not take into account one of the main feature of intangible assets, such as the time lag between incurring costs and receiving economic benefits that is caused by the duration of the research and development stages in the process of IA formation.

The assessment of IA is also complicated by the lack of physical form of such assets, rapid changes in their value and their significant impact on the value of the business. According to this, a significant part of the company’s costs related to the process of formation of an intangible asset and economic benefits belongs to the composition of expenses without the formation of a resource in accounting system. As a result of this, the financial result is decreased instead of the intangible asset formation in the accounting system. Also, in the financial accounting, a non-objective identification of IA objects is formed. Therefore, a system of measures in the management accounting system is needed to expand the range of resources recognized as intangible assets, and to develop approaches to improvement of their assessment based on the recognition of incurred costs.

3 Approaches to improvement the value formation of intangible assets in the management accounting system

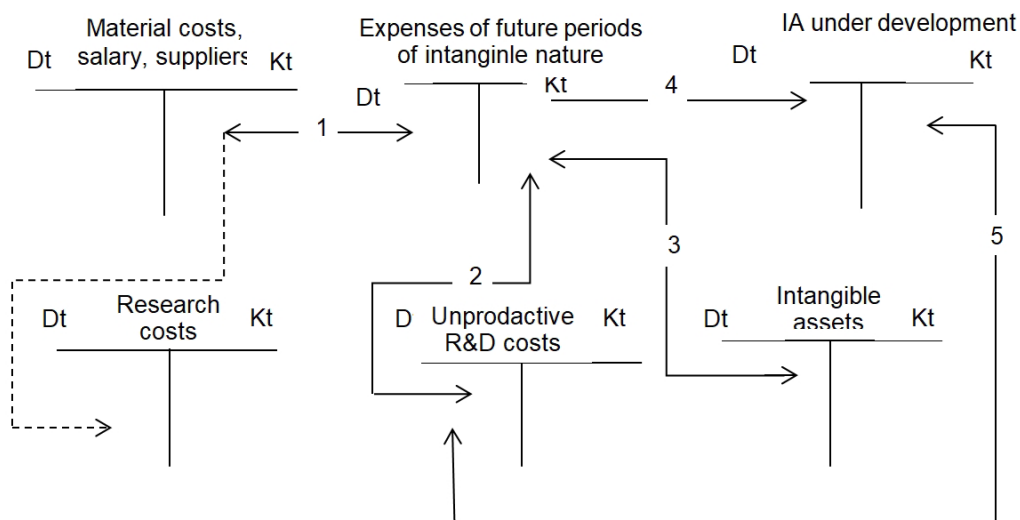
Accounting for the assessment of intangible assets as a result of innovative activity should take place according to the stages of their life cycle with appropriate procedures for recognition and capitalization of costs. Therefore, the calculation of costs to determine the initial value of intangible value should be organized in accordance with the stages of their creation, namely:

1. research stage;
2. development stage;
3. the stage of production of an innovative product.

The main attention should be directed to the research stage, the costs of which currently are not included to the initial value of intangible assets. The costs of this stage for effective management should be related to the cost of the innovative product, and not be charged directly to expenses, because the knowledge gained at this stage is important for the company's activities and further opportunities for innovative activities.

In connection with the existence of a time lag between the incurring of research costs and the gaining the economic benefits, as well as the need to establish the usefulness of such costs for the enterprise, it is proposed to consider the initial recognition of costs at the stage of research of intangible assets at the form of expenses of future periods on the special account. Next, an expert assessment should be carried out to determine the share of costs that can be transferred to product form, and that part should be shifted to costs of development stage of the intangible asset formation. Only that part of research costs that did not receive product form and will not lead to the formation of certain economic benefits should be included to the expenses that lead to a further decrease of the financial result. The general method of capitalization of research costs for the creation of intangible assets of an innovative nature is presented in Fig. 5.

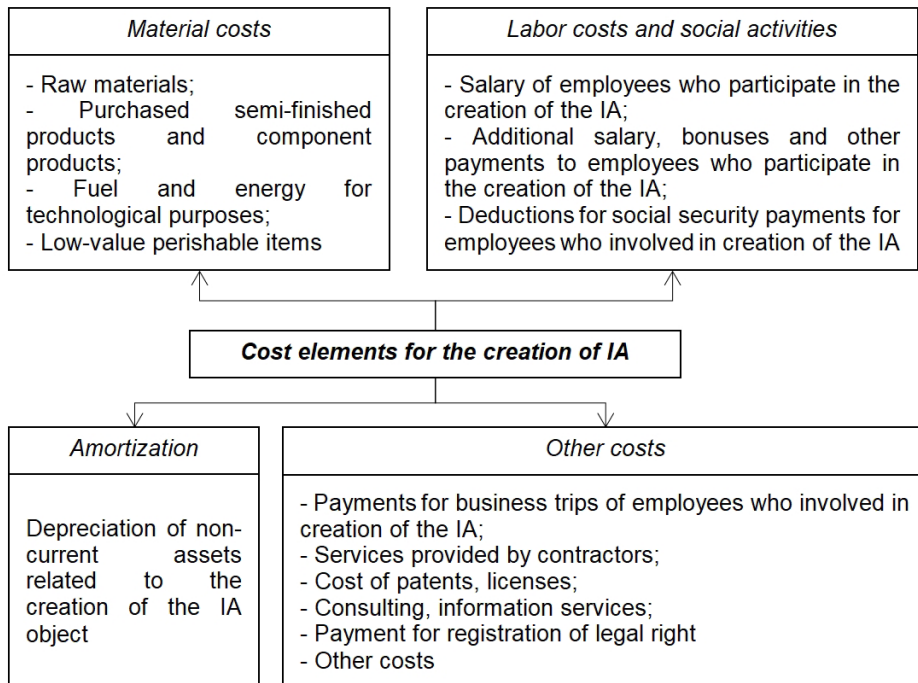
Fig. 5 Approach for improvement the formation of intangible assets value in the management accounting system



Thus, a feature of this approach is the periodic and partial crediting of the incurred research costs to expenses with reducing the profit, while the value of an intangible asset is also formed. This approach represents a possible way to solve the problem of biased formation of the value of intangible assets and underestimation of the financial result due to research expenses, which are now not included to assets value.

The implementation of the proposed approach requires, first of all, detailed planning of the stages of the innovation project and determination of the range of relevant costs (by cost elements and costing items) at each stage of the creation of an innovative intangible asset. An approximate range of costs elements for the creation of the IA value is given in fig. 6.

Fig. 6 Cost elements for the creation of IA in research stage



Source: formed by the author

Conclusion

The obtained research results made it possible to draw the following conclusions.

1. There was revealed close direct connection between spending on innovative activity, the formation of intangible assets, and competitiveness of economics. Also, there was defined that a high share of intangible resources are not disclosed and evaluated by the financial statements That is why new methods for evaluating the results of innovative activity are needed.
2. In order to improve the assessment of NMA as a result of innovative activity, it is proposed to attribute the costs of the research stage to the composition of costs with a further assessment of their productivity and their redistribution to the formation of the IA and expenses of the enterprise. In addition, it is recommended to include only those research costs will be recognized as those that don't have useful value for the enterprise, and formed knowledge cannot be used in the further activities of the enterprise.
3. The considered proposals consist in improvement the determination of the value of a part of intangible resources that receives product form as intangible assets. Such an improvement of the assessment consists primarily in the possibility of capitalization of research costs, as well as for training and retraining of personnel, advertising, etc., which can also be related to the process of innovative activity and the formation of IA.

Funding

Scientific Paper was elaborated within the framework of the project EU Next Generation EU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00081

References

- [1] 2019 Intangible Assets Financial Statement Impact Comparison Report. Ponemon Institute LLC. URL: <https://www.aon.com/getmedia/60fbb49a-c7a5-4027-ba98-0553b29dc89f/Ponemon-Report-V24.aspx>.
- [2] DIMITRU, A. P. (2022). Intangible Assets – An Important Resource for Enterprise Performance Management. *Global Economic Observer*, “Nicolae Titulescu” University of Bucharest, Faculty of Economic Sciences; Institute for World Economy of the Romanian Academy, 10(1), 107- 111. URL: <https://ideas.repec.org/a/ntu/ntugeo/vol10-iss1-107-111.html>.
- [3] DOGAN, M. – KEVSER, M. (2020). Analysis of the Relationship Between Intellectual Capital and Firm Performance: An Empirical Research on Borsa Istanbul. *Press Academia Procedia*, 12, 21-26. URL: <https://ideas.repec.org/p/zbw/esconf/228516.html>.
- [4] Eurostat: website. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_AN6_custom_8514000/default/table?lang=en.
- [5] Global Innovation Index 2022. What is the future of innovation-driven growth? URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>.
- [6] Global Intangible Finance Tracker 2021 – an annual review of the world’s intangible value. Brand Finance, 2021. URL: <https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-gift-2022-full-report.pdf>.
- [7] IMD-World-Competitiveness-Booklet 2022. URL: <https://imd.cld.bz/IMD-World-Competitiveness-Booklet-2022>.
- [8] International accounting standard 38 “Intangible assets”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text.
- [9] KRAMER, J.-P. – MARINELLI, E. – IAMMARINO, S. – DIEZ, J. R. (2011). Intangible assets as drivers of innovation: Empirical evidence on multinational enterprises in German and UK regional systems of innovation. *Technovation*. 31 (9), 447-458 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0166497211000885>.
- [10] MONTRESOR, S. – VEZZANI, A. (2014) Intangible investments and innovation propensity. Evidence from the Innobarometer 2013. IPTS Working Papers on Corporate R&D and Innovation. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/system/files/2014-12/JRC91973_Intangibles_and_Innovation.pdf.
- [11] National standard of accounting 8 “Intangible assets”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text>.
- [12] State Statistics Service of Ukraine: website. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- [13] TRINUGROHO, I. – LAW, S. H. – LEE, W. C. – WIWOHO, J. & SERGI, B. S. (2021). Effect of financial development on innovation: Roles of market institutions. *Economic Modelling*, 103, 10.1016/j.econmod.2021.105598.
- [14] ZADOROZHNYI, Z.-M. – YASYSHENA, V. (2019). Intangible assets accounting and reporting issues. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 182-193. URL: https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-10-issue-4/15_%D0%90329-2019_Zadorozhnyi%20et%20al.pdf.

Appendix A

Tab 1A Indicators of GII for regression modeling

	GDP per capita, PPP\$	Intangible assets	R&D, %
	Y	X1	X2
Austria	59406	43,8	3,2
Belgium	55919	36	3,5
Bosnia and Herzegovina	16302	20,5	0,2
Bulgaria	25847	59	0,9
Croatia	31112	30,2	1,2
Czech Republic	43714	24,1	2
Denmark	63405	50,9	3
Estonia	41892	39,6	1,8
Finland	53084	46	2,9
France	50876	76,9	2,4
Germany	58150	67,8	3,1
Greece	31821	31	1,5
Hungary	36849	26,8	1,6
Iceland	59268	41,9	2,5
Ireland	111360	41,2	1,2
Italy	45267	62,2	1,5
Latvia	34169	18,5	0,7
Lithuania	42091	24,5	1,2
Luxembourg	126569	51,7	1,1
Malta	47152	69,6	0,7
Montenegro	21387	7	0,4
Netherlands	61816	50,8	2,3
North Macedonia	18069	7,2	0,4
Norway	69859	32,9	2,3
Poland	37323	38,6	1,4
Portugal	36543	51,2	1,6
Republic of Moldova	14258	44,8	0,2
Romania	33833	28,5	0,5
Serbia	21243	21,6	0,9
Slovakia	35547	14,6	0,9
Slovenia	43206	20,2	2,1
Spain	42075	50,6	1,4
Sweden	57425	57,4	3,5
Switzerland	78112	63,6	3,1
Ukraine	14146	29,7	0,4
United Kingdom	48693	68,3	1,7

Konflikt na Ukrajine ako súčasť makroprostredia malých a stredných podnikov na Slovensku¹

The conflict in Ukraine as part of the macro environment of small and medium-sized enterprises in Slovakia

Michal LEVICKÝ* – Agnesa VÍGHOVÁ** – Marko DANIŠ***

Abstract

In recent years, the world has faced several challenges that have affected not only the global economy, but also the local business environment. In the article, we focused on the evaluation of the perception of the effects of changes in the macro environment from the perspective of SMEs, with an emphasis on the impact of the current conflict in Ukraine. We mainly used basic scientific methods. We used both primary and secondary data. The primary source of data was our own questionnaire survey. The perception of the impact of the war on SMEs is varied and depends on the sector, the size of the company and its involvement in its international business relations, while a year after the beginning of the conflict, companies mainly perceive changes on the labor market intensively.

Keywords:

small and medium enterprises, external environment, business environment, macro environment, war in Ukraine

JEL Classification: E69, L26

Úvod

Vplyvy komplexných globálnych udalostí na ekonomiku národných trhov majú pre malé a stredné podniky významné dôsledky. V posledných rokoch sa svet stretol s viacerými výzvami, ktoré ovplyvnili nielen globálnu ekonomiku, ale aj lokálne obchodné prostredie. Medzi najvýraznejšie faktory patria koronakríza, vysoká inflácia a ako pretrvávajúca vojna na Ukrajine. Tieto udalosti sú príčinou diskontinuit, ktoré majú výrazný dopad na podnikanie malých a stredných podnikov na Slovensku. Koronakríza výrazne zasiahla ekonomiku sveta a Slovensko nebolo výnimkou. Obmedzenia mobility, uzatvorenie obchodných prevádzok a celková ekonomická neistota vytvorili výzvy pre podniky všetkých veľkostí. Malé a stredné podniky, ktoré často operujú s obmedzenými finančnými rezervami, boli osobitne zraniteľné voči týmto nečakaným zmenám v obchodnom prostredí. Súčasne s koronakrízou sa však na svete objavila aj výrazná inflačná hrozba, ktorá ovplyvňuje nielen ceny tovarov a služieb, ale predovšetkým podnikových inputov.

¹ Článok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0466/21 Hodnotenie kvality podnikateľského prostredia na Slovensku s akcentom na vstup do podnikania v pred a po-pandemickom období

* Ing. Michal Levický, PhD., Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied a informatiky, Ústav ekonomiky a manažmentu, Tr. A. Hlinku 1, 949 01 Nitra, e-mail: mlevicky@ukf.sk

** doc. PhDr. Agnesa Víghová, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: agnesa.vighova@vsemba.sk

*** PhDr. Marko Daniš, Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: marko@markodanis.sk

Výsledkom vysokej inflácie sú rastúce náklady, čo môže zhoršiť konkurencieschopnosť malých a stredných podnikov na trhu. Navyše, konflikt na Ukrajine pridáva do mixu geopolitickú neistotu, ktorá môže ovplyvniť obchodné vzťahy, dodávateľské reťazce a medzinárodnú obchodnú politiku. Cieľom článku bude zhodnotiť vplyv vojenského konfliktu na Ukrajine na malé a stredné podniky na Slovensku s dôrazom na dynamiku zmien vnímania a reakcií podnikov v čase.

1 Malé a stredné podniky a ich externé prostredie

Malé podniky predstavujú samostatné podnikateľské jednotky, ktoré vlastní jednotlivec alebo viacero majiteľov. Ich typickým znakom je malý počet zamestnancov, malý kapitál, obrat a väčšinou aj nízky dosahovaný zisk. Cieľom ich fungovania je najmä uspokojenie dopytu po individuálnych výrobkoch a službách, ktoré často vyrába vlastník a sú výsledkom jeho osobnosti, osobných prostriedkov a síl (Fetisová, 2012). Malé a stredné podniky môžu existovať takmer v každom odvetví, ale častejšie pôsobia v odvetviach, ktoré si vyžadujú menej zamestnancov a menšie počiatkové kapitálové investície. Tieto podniky sú oddelené od veľkých nadnárodných spoločností, pretože fungujú zásadne odlišne. Fungovanie malých a stredných podnikov v porovnaní s veľkými podnikmi prináša množstvo výhod a to nielen na domácom, ale aj zahraničnom trhu (Liberto, 2022). Medzi základné výhody malých a stredných podnikov môžeme zaradiť inovačnú kreativitu (Martinovičová, 2014), pružné reagovanie na zmeny, odolnosť voči hospodárskej recesii (Papula, 2018), vytváranie nových pracovných miest a rýchlosť prijímania podnikateľských rozhodnutí (Pedraza, 2021). Výhodou menších podnikov je vzťah k trhu v podobe bezprostredného kontaktu s zákazníkmi, nakoľko spotrebiteľia, ale aj trhy si vyžadujú častú zmenu výrobkov (Strážovská, 2017). Ak sa pozrieme na porovnanie malých a stredných podnikov a veľkých podnikov, nájdeme aj niekoľko nevýhod. Medzi slabé stránky malých a stredných podnikov patrí menšia miera finančnej sily, vyššia intenzita práce a horšie pracovné podmienky (Martinovičová, 2014), obmedzené možnosti zamestnávania odborníkov (Papula, 2018), obmedzené prostriedky na reklamu a propagáciu a obmedzené možnosti získavania výhod z rozsahu produkcie (Liberto, 2022).

V rámci problematiky fungovania malých a stredných podnikov je nevyhnutné spomenúť aj bariéry, ktoré im často bránia v rozvoji. Ide o dôležité faktory, ktoré ovplyvňujú rozvoj podnikania a celej ekonomiky. Tieto prekážky môžu na malé a stredné podniky pôsobiť nielen z externého, ale aj interného prostredia. Juríčková, V. (2006) nazýva podnikateľským prostredím všetko, čo obklopuje podnik. Ide v podstate o dary, v rámci ktorých musia firmy a ich manažment pôsobiť v konkrétnej krajine, a ktoré sa v jednotlivých krajinách často veľmi líšia. Malé a stredné podniky majú pre ekonomický rast, zamestnanosť a konkurencieschopnosť každej krajiny nenahraditeľný prínos, no vzhľadom na svoju veľkosť sú citlivé na zmeny vonkajšieho prostredia a svojou produktivitou narúšajú existenciu obchodných bariér. Vzhľadom na to, že tieto podniky nie sú schopné udržať si kontrolu nad trhmi, na ktorých pôsobia, podstupujú vyššie podnikateľské riziko a nemajú dostatočný kapitál. V dôsledku toho je opodstatnená potreba ich aktívnej a efektívnej podpory najmä v špecifických oblastiach, akými sú poľnohospodárstvo, veda a výskum, začatie podnikania a zamestnanie prvého zamestnanca (Liberto, 2022). Nevýhodou malých a stredných podnikov v porovnaní s tými veľkými sú najmä menšie základy z pohľadu financií, zdrojov, organizačnej štruktúry či počtu zákazníkov. Ak chceme, aby bolo fungovanie malých a stredných podnikov stabilné je nevyhnutné ho nielen cielene pripravovať, ale ich aj neustále rozvíjať a prispôbovať zmenám (Papula, 2015). V rámci ekonomického prínosu pomáhajú malé a stredné podniky aj rozvoju zaostalejších a chudobnejších regiónov a vyrovnávaniu nerovnomerností v jednej krajine. Tieto prínosy vidíme najmä v raste príjmov, znižovaní nezamestnanosti a tvorbe pracovných miest, nižšej zadlženosti štátu, kvalitnejších verejných službách, v lepšej starostlivosti o životné prostredie a v podpore inovácií (Pavlík, 2016). Podnikateľské prostredie alebo externé faktory ovplyvňujú strategické rozhodovanie a následne ovplyvňujú aj výkonnosť organizácie. Manažéri robia strategické rozhodnutia na základe vonkajších faktorov, ktoré ovplyvňujú ich rozhodnutia (Kinange – Patil, 2020). Aby podniky neustále napredovali, musí byť proces strategického rozhodovania organizácie v súlade s vonkajším prostredím, nakoľko akékoľvek zaváhanie môže viesť k strategickému posunu (Rahman – De Feis, 2009). Pre podniky je veľmi dôležité, aby osoby

s decíznou právomocou rozumeli, získavali, interpretovali a preverovali informácie zo svojho prostredia tak, aby mohli prijímať a implementovať strategické rozhodnutia. Ak sa stane, že je v podniku prítomných príliš veľa problémov s neistými a nestabilnými potenciálnymi výsledkami, výsledky rozhodnutí sú neisté (Rahman – De Fais, 2009). Vplyvy vonkajších faktorov sú nekontrolovateľné, ale dajú sa zmierniť. Hlavným problémom organizácie sú vplyvy, ktoré na ňu môžu mať vonkajšie faktory, ktoré spôsobujú znižovanie jej výkonnosti a konkurencieschopnosti. S vedomím, že tieto faktory nemožno kontrolovať, musí existovať dostatočná štruktúra a mechanizmy na ich prijímanie, aby sa zmiernili ich škody, aby komplikácie týchto súborov faktorov mali malý vplyv na rozhodovanie v rámci organizácie (Nascimento-e-Silva, 2019). Ak chce podnik prežiť a udržať sa na trhu, musí byť proces strategického rozhodovania organizácie v súlade s vonkajším prostredím (Hamzeh, 2019).

Vonkajšie okolie podniku môžeme chápať aj ako jeho makroprostredie. V rozšírenejšom chápaní ide o spoločenské sily pôsobiace na podnikateľský subjekt. Podnik je týmto prvkom neustále vystavený a nedokáže ich sám ovplyvniť. Vonkajšie prostredie podniku prináša príležitosti, ktoré je možné využiť, ale aj hrozby, na ktorým by sa mal dokázať brániť. Makroprostredie možno chápať aj ako širšie podnikateľské prostredie naprieč všetkými trhmi a odvetvami. Zohľadňuje veľkosť a povahu celých národných (alebo aj medzinárodných) ekonomík a spoločností. Pochopenie makroprostredia je kľúčové pri meraní a stratégii úspechu podnikania (Bush, 2020). Pri makroprostredí je dôležité spomenúť aj 6 faktorov ktoré sú jeho súčasťou, a to prostredie demografické, politické, kultúrne, ekonomické, technologické a environmentálne (Fetisová, 2012).

2 Metodika práce

Pri spracovávaní vedeckého článku boli použité dostupné poznatky a informácie získané z primárnych i zo sekundárnych zdrojov. Primárnym zdrojom informácií sú závery a zistenia nami realizovaného výskumu za použitia štruktúrovaného dotazníka. Sekundárnymi zdrojmi informácií boli predovšetkým dáta získané výsledkov prieskumov o vplyve konfliktu na Ukrajine na malé a stredné podniky, správy Európskej komisie, ako aj poznatky získané štúdiom, spracovaním a analýzou vedeckých a odborných publikácií.

Realizovaný dotazníkový prieskum bol zameraný na malé a stredné podniky pôsobiace v Slovenskej republike, pričom jeho cieľom bolo preskúmať percepciu dopadov pandémie koronavírusu a vojnového konfliktu na Ukrajine na malé a stredné podniky na Slovensku. Podniky boli oslovené priamo prostredníctvom elektronickej pošty a tiež prostredníctvom Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory. Dotazníkový prieskum bol realizovaný čase od 15. januára až 15. februára 2023. Respondenti vyplňali dotazníky vo formulároch Google. Metodologicky sme sa zamerali na elimináciu psychických bariér respondentov pri vyplňaní obsahu a technologicky náročných dotazníkov. Na základe toho sme navrhli najvhodnejší dotazník s primeraným počtom čo najjednoduchších otázok. Pri koncipovaní jednotlivých položiek (otázok) v dotazníku sme kládli dôraz na ich vzájomnú symbiózu. Pilotné testovanie bolo realizované na malej vzorke (štyroch) respondentov s cieľom získať spätnú väzbu o zrozumiteľnosti dotazníka. Výskumnou vzorkou sú malé a stredné podniky pôsobiace v Slovenskej republike. Za jediné kritérium veľkosti podniku sme zvolili počet zamestnancov, a teda dotazníkového prieskumu sa zúčastnili len podniky, ktorých počet zamestnancov nebol vyšší ako 250. Výberový súbor po očistení tvorilo 208 podnikov. Nie je možné zistiť presný počet oslovených podnikov, nakoľko dotazník bol distribuovaný aj prostredníctvom združenia SOPK. Z toho dôvodu nedokážeme určiť ani návratnosť dotazníka. Vzhľadom na pomerne komplikované zostavenie výskumnej vzorky sme nepoužili rovnomerný ani proporčný stratifikovaný výber. Napriek uvedenému v niektorých charakteristikách odráža štruktúra výberového súboru štruktúru základného súboru.

Z pohľadu odvetvia pôsobenia vieme výskumnú vzorku rozdeliť do niekoľkých sektorov. Spolu 30,8 % podnikov sa zaoberalo obchodom, rovnaké percento službami, následne 23,10 % priemyslom, 7,70 % pôsobilo v odvetví pôdohospodárstva a rovnaké percento bolo súčasťou iného odvetvia. Z hľadiska veľkosti mali najväčšie zastúpenie vo výskumnej vzorke malé podniky (46,20 %), následne mikropodniky (38,50 %) a napokon stredné podniky (15,30 %).

3 Malé a stredné podniky na Slovensku v prostredí vojenského konfliktu na Ukrajine

Od vypuknutia konfliktu na Ukrajine sa spoločenské, ekonomické a politické dôsledky stali neprehliadnuteľnými. Ako je známe, malé a stredné podniky tvoria kľúčovú súčasť ekonomiky, a ich stabilita má výrazný vplyv na celkový hospodársky rast a životné podmienky obyvateľstva. V súvislosti s neustálym napätím a konfliktom na Ukrajine boli a sú malé a stredné podniky nútené čeliť množstvu výziev a prekážok, ktoré sa môžu líšiť od tých, ktorým čelia veľké spoločnosti. Podľa správy, ktorá bola zostavená pod vedením vyslanca pre malé a stredné podniky pre Dánsko Torstena A. Andersena, priame hospodárske škody spôsobené vojnou budú pre európske malé a stredné podniky značné. Sankcie zavedené v dôsledku nevyprovokovaného útoku Ruska na svojho suseda budú mať na európske podniky nepriaznivejší vplyv než na podniky v iných veľkých ekonomikách. Dôvodom je ich vyššia expozícia na ruskom trhu, ktorý je geograficky blízky a bol významným dodávateľom energie a iných surovín. Rusko je tiež dôležitým exportným trhom pre mnohé európske malé a stredné podniky (Európska komisia, 2022). V správe sa však ďalej uvádza, že nepriame dôsledky vojny sa môžu ukázať ako závažnejšie pre európske malé a stredné podniky. Ukrajina a Rusko sú kľúčovými dodávateľmi množstva komodít, ktoré sú nevyhnutné pre fungovanie modernej ekonomiky, od pšenice po nikel a platínu. Okrem toho Ukrajina produkuje približne polovicu svetového neónu, ktorý je potrebný na výrobu mikročipov. V správe sa tiež uvádza, že dopady vojny môžu byť neúmerne škodlivé pre malé a stredné podniky, ktorým často chýbajú zdroje a globálny dosah na hľadanie alternatívnych dodávateľov a diverzifikáciu svojich vstupov v reakcii na vyššie ceny a dlhšie čakacie doby. Navyše, keďže vyššie náklady sa prenášajú cez hodnotové reťazce, malé a stredné podniky môžu zistiť, že majú menšiu vyjednávaciu silu ako väčšie spoločnosti (Európska komisia, 2022).

Slovak Business Agency spolupráci so Združením podnikateľov Slovenska a Republikovou úniou zamestnávateľov v období od 4. do 15. marca 2022 formou on-line dotazníka medzi zástupcami podnikateľov na Slovensku realizovali kvantitatívny výskum, ktorého cieľom bolo zistiť názory podnikateľov na dopady aktuálneho vojenského konfliktu medzi Ruskom a Ukrajinou. Z celkovej vzorky 319 podnikateľských subjektov zapojených do prieskumu tvorili takmer tri štvrtiny (74 %) mikropodniky s počtom zamestnancov 0 až 9. Ďalších 15 % predstavovali malé podniky s 10 až 49 zamestnancami a 9 % stredné podniky s počtom zamestnancov 50 až 249. Zástupcovia veľkých podnikov tvorili 2 % zo všetkých respondentov. Výsledky prieskumu ukázali, že približne každý druhý podnikateľ na Slovensku pociťuje negatívne následky vojenského konfliktu na Ukrajine na svoje podnikanie. Výrazne negatívne dopady deklarovalo 15 % respondentov a 34 % vyhodnotilo následky konfliktu ako čiastočne negatívne. Najviac zasiahnutými sú firmy pôsobiace v odvetví priemyslu (71 %) a v obchode (65 %). Až 45 % podnikateľov v prieskume uviedlo, že aktuálny konflikt nemá žiaden vplyv na ich podnikateľské aktivity. Jasné stanovisko nevedelo v prvých týždňoch od začatia konfliktu zaujať 6 % podnikateľov (SBA, 2022). Zahranično-obchodné aktivity s krajinami zapojenými do konfliktu realizovalo v čase prieskumu 17 % opýtaných firiem. Prebiehajúci vojenský konflikt na Ukrajine nemal v prvých týždňoch konfliktu významnejší negatívny vplyv na oblasť pracovných síl v oslovených podnikateľských subjektoch na Slovensku. Viac ako tri štvrtiny (79 %) respondentov nezaznamenali žiadne negatívne dopady konfliktu na ich zamestnancov. Odchod ukrajinských pracovníkov v tom čase evidovalo len 7 % oslovených podnikateľov. Najčastejšie sa s odchodom zamestnancov z Ukrajiny stretli firmy zamestnávajúce väčší počet zamestnancov a zo sektorového hľadiska ide o subjekty podnikajúce v priemysle (18 %), stavebníctve (14 %) a pôdohospodárstve (13 %) (SBA, 2022). V prípade, ak sa podnikatelia stretli s odchodom ukrajinských pracovníkov, vzniknutú situáciu riešili najčastejšie udelením neplateného voľna (70 %). K ukončeniu pracovného pomeru pristúpilo 22 % respondentov. Iné spôsoby, napr. v podobe plateného voľna, alebo preplatenia časti mzdy využilo 13 % oslovených respondentov. Podnikatelia na Slovensku po začatí konfliktu na Ukrajine zaznamenali rôzne negatívne následky spojené s ekonomickými sankciami voči Rusku. V dotazníkovom prieskume podnikatelia uviedli, že najčastejšie sa firmy musia vysporiadať so všeobecným poklesom dopytu po ich výrobkoch a službách (21 %) a to hlavne v sektore obchodu (40 %). Problémy v oblasti logistiky deklarovalo 13 % respondentov a to hlavne v odvetví priemyslu (21

%). V dôsledku sankcií udelených Rusku niektoré slovenské podniky pociťovali aj problém s dodávateľskými vzťahmi (12 %) a najčastejšie išlo o podniky pôsobiace vo výrobnom sektore (32 %). Pozastaviť nové investičné aktivity a prerušiť dohodnuté kontrakty muselo 11 % slovenských podnikov. Štyri percentá slovenských podnikov uviedlo ako problém platobný styk. Medzi inými negatívnymi prejavmi konfliktu podnikateľa uvádzali napríklad: zvyšovanie vstupných nákladov z dôvodu rastu cien potravín, pohonných látok a cien energií; obmedzené alebo predražené dodávky materiálu alebo všeobecná neistota na trhoch (SBA, 2022). Slovenskí podnikatelia sa tiež vyjadrili, že by v dôsledku vojenského konfliktu na Ukrajine prijali dostupnejšie informácie. Najväčšia skupina vyjadrila potrebu zlepšiť dostupnosť informácií v oblasti ako môžu legálne zamestnať ukrajinských utečencov (46 %). Približne 25 % podnikateľov tiež zaujímajú informácie, akou formou môžu pomôcť Ukrajine napríklad poskytnutím vlastných výrobkov, služieb, ako aj s tým súvisiace daňové a iné legislatívne povinnosti. Slovenskí podnikatelia tiež vyjadrili názor, že by uvítali aj jednoduchý a komplexný prehľad spoločností, voči ktorým boli zavedené sankcie (22 %) (SAB, 2022). Ukázalo sa, že až 63 % oslovených zástupcov podnikateľov má záujem o zamestnávajúce Ukrajincov, ktorí museli z dôvodu ozbrojeného konfliktu opustiť svoju krajinu. Približne 20 % by dokonca vo svojej firme zamestnalo utečencov z Ukrajiny aj bez vyhovujúcej kvalifikácie. V prípade možnosti zamestnať zamestnancov z Ukrajiny prejavili najväčší záujem hlavne predstavitelia stredných (90 %) a malých podnikov (83 %), firmy z Bratislavského a Trnavského kraja (zhodne 71 %) a zástupcovia podnikateľských subjektov pôsobiacich v sektoroch priemysel (89 %) a stavebníctvo (73 %) (SBA, 2022). Výsledky tohto prieskumu ukázali, že slovenské podniky majú záujem poskytovať Ukrajincom prácu. Spolu so zvýšeným záujmom ukrajinských obyvateľov o prácu vzniká predpoklad na spoluprácu, ktorá môže priniesť výhody pre obe strany. Znamená to, že ľudia v neľahkej situácii dostanú možnosť pracovať a impulz získa aj slovenská ekonomika. Problémom ale je skutočnosť, že úrady nedokážu zamestnávateľom poskytnúť informácie o povolaniach a pracovných zručnostiach týchto občanov, ktorí si prácu hľadajú a bol im udelený štatút dočasného útočiska, čo zbytočne komplikuje umiestnenie ukrajinských pracovníkov na našom trhu práce. Väčšina oslovených podnikateľov (88 %) sa v marci 2022 vydarila, že z pohľadu podnikateľského prostredia na Slovensku a aktuálneho vojenského konfliktu na Ukrajine nie je potrebné prijímať žiadne špecifické zmeny legislatívy. Túto nevyhnutnosť zmien uviedlo len 10 % respondentov, pričom navrhovali zjednodušenie legislatívy umožňujúcej zamestnávajúce občanov tretích krajín, kam patria aj štátni príslušníci Ukrajiny (SBA, 2022). Nie len vplyvom vojenského konfliktu na Ukrajine a prijímaním ekonomických sankcií proti Rusku, ale aj celkovým globálnym vývojom, ktorý je stále ovplyvnený následkami pandémie Covid-19 a ďalšími faktormi zaznamenávame v uplynulých mesiacoch nevídaný rast cien energií, ktoré sú v prípade podnikateľov ešte významnejšie. Až 89 % oslovených slovenských podnikateľov už v marci 2022 očakávalo negatívny vplyv rastu energetických vstupov na ich podnikanie (SBA, 2022). V prieskume sa 85 % slovenských podnikateľov vyjadrilo, že obavu, že s potenciálnym príchodom ukrajinských podnikateľov by sa im zásadne zvýšila konkurencia v podnikaní.

Výsledky dotazníkového prieskumu, ktorý uskutočnila SBA a ktoré sme popisovali v texte vyššie, reflektujú názory podnikateľov v období krátko po vypuknutí konfliktu na Ukrajine. Na začiatku roku 2023, čiže približne rok po vzniku konfliktu, sme uskutočnili vlastný prieskum zameraný na viaceré aspekty podnikania. Jeden zo skúmaných oblastí bola tiež zameraná na vnímanie vplyvov konfliktu na Ukrajine na podnikanie malých a stredných podnikateľov, ale s väčším časovým rozstupom, čo nám umožní identifikovať zmeny vo vnímaní pôsobenia kľúčových faktorov. V rámci prvej otázky sme zisťovali, či konflikt na Ukrajine ovplyvnil podnikanie malých a stredných podnikov na Slovensku. Až 112 respondentov (53,8 %) uviedlo, že tento konflikt ich podnikanie zatiaľ vôbec neovplyvnil. Spolu 48 podnikov (23,1 %) je ale v malej miere týmto ozbrojeným konfliktom nejakým spôsobom ovplyvnených. V prieskume ďalej 32 respondentov (15,4 %) uviedlo, že podnik je týmto konfliktom ovplyvnený vo zvýšenej miere negatívne a zvyšných 16 respondentov (7,7 %) uviedlo, že pociťujú výrazne negatívne vplyvy na daný podnik. Ďalej sme skúmali, či sa zmenil od vzniku vojnového konfliktu na Ukrajine dopyt po ich produktoch alebo službách. Až 136 respondentov (65,4 %) uviedlo, že tento konflikt ich v tomto smere neovplyvnil, lebo dopyt po ich produktoch alebo službách sa vôbec nezmenil. V prípade 48 podnikov (23,1 %) došlo k veľmi malému zníženiu dopytu a len 4 respondenti (1,9 %) uviedli, že sa ich dopyt znížil výrazne. Celkom 8 respondentov

(3,8 %) odpovedať na danú otázku nedokázalo a 12 podnikov (5,8 %) dokonca uviedlo, že dopyt sa v ich prípade zvýšil. Ďalej sme zisťovali, čo respondenti považujú za najnegatívnejší dôsledok konfliktu na Ukrajine na ich podnikanie. V tomto prípade sme dali na výber viacero možností, pričom najviac 162 respondentov (77,9 %) uviedlo, že žiadne dôsledky tohto konfliktu na podnikanie nepociťujú. Častým problémom v rámci malých a stredných podnikov na Slovensku sú konflikty medzi zamestnancami, ktoré vznikajú v dôsledku rôznych názorov na prebiehajúci konflikt. Túto možnosť označilo 17 respondentov (8,2 %). V prieskume 13 opýtaných (6,25 %) uviedlo, že najviac negatívny je pokles dopytu po ich produktoch a službách a 9 respondentov (4,3 %) za problém uviedlo prerušenie kúpno-predajných vzťahov. Najmenej respondentov, konkrétne 7 (3,4 %), uviedlo ako najväčšie negatívum problémy v oblasti logistiky. Zisťovali sme tiež, v akej oblasti spojenej s konfliktom by malé a stredné podniky uvítali zlepšenie dostupnosti informácií ohľadom podnikania. Najviac respondentov a to 153 (73,6 %) uviedlo, že nepotrebuje v danej oblasti žiadne informácie. V prieskume 28 respondentov (13,5 %) uviedlo, že by prijali lepšie informácie o tom, ako je možné legálne zamestnávať utečencov a 14 respondentov (6,7 %) by zaujímali informácie o tom, ako je možné Ukrajine poskytnúť pomoc. Šesť opýtaných (2,9 %) by prijalo lepšiu dostupnosť informácií o odchode ukrajinského zamestnanca. V poslednej otázke sme zisťovali, či majú malé a stredné podniky v Slovenskej republike záujem poskytovať odídencom z Ukrajiny prácu. Z výsledkom prieskumu vyplýva, že 96 respondentov, čo je 46,2 %, uviedlo, že tento záujem majú len v nevyhnutných prípadoch a 16 malých a stredných podnikov (7,7 %) sa zároveň vyjadrilo, že vôbec nemajú záujem zamestnávať odídencom v Ukrajine. Sú ale aj takí a to 13 opýtaných (6,25 %), ktorí sa k tejto otázke vyjadriť nedokázalo. Na druhej strane sa nájdú aj podniky, ktoré majú iný názor, naľko 48 respondentov (23,1 %) uviedlo, že majú záujem zamestnávať odídencom z Ukrajiny dokonca aj bez potrebnej kvalifikácie a zvyšných 35 malých a stredných podnikov (16,8 %) záujem zamestnávať odídencom z Ukrajiny má, no len s potrebnou kvalifikáciou.

Záver

Na základe zhodnotenia vplyvu vojenského konfliktu na Ukrajine na malé a stredné podniky na Slovensku možno konštatovať, že tieto podniky sú vystavené rôznym výzvam a dôsledkom, ktoré by mohli ovplyvniť ich trhovú pozíciu a stabilitu. Na základe zhromaždených dát a diskusií sme identifikovali niektoré oblasti, ktoré vyžadujú pozornosť v kontexte pretrvávajúcej situácie na Ukrajine. Vnímanie vplyvu vojny na MSP na Slovensku je rozmanité a závisí od odvetvia, veľkosti podniku a od jeho zapojenia do jeho medzinárodných obchodných vzťahov. Vychádzali sme pritom z dvoch uskutočnených dotazníkových prieskumov. Prvý realizovala SBA bezprostredne po vzniku konfliktu, druhý realizoval autorský kolektív približne rok po vzniku konfliktu. Zaujímavé sú nielen zistenia zo samotných prieskumov, ale i porovnanie výsledkov prieskumov z hľadiska dynamiky zmien vnímania vplyvov konfliktu na podnikanie malých a stredných podnikov na Slovensku. Výsledky prvého realizovaného prieskumu odrážajú prvotné vnímanie podnikov na zmenu v makroprostredí, ktoré konflikt priniesol. Bolo to obdobie neistoty, kedy bolo ťažké predikovať, akým spôsobom a do akej miery bude ovplyvnené podnikanie malých a stredných podnikov. V rámci uplatňovania princípov krízového manažmentu podniky začali uvažovať s rôznymi scenármi a prispôbovať im svoje rozhodovanie. V prieskume sa približne každý druhý podnik vyjadril, že pociťuje negatívne dôsledky konfliktu na Ukrajine, pričom sa jednalo hlavne o podniky z odvetvia priemyslu a obchodu. Podniky vnímali taktiež vznik nestability na pracovnom trhu. Takmer polovici podnikov chýbali informácie, ako zamestnávať utečencov z Ukrajiny, pričom až 63 % podnikov, ktoré sa zapojilo do prieskumu, mali záujem o zamestnávanie ukrajinských občanov. Zaujímavé je tiež zistenie, že až 85 % podnikateľov vnímalo ako hrozbu potenciálny príchod ukrajinských podnikateľov, čím by sa im zásadne zvýšila konkurencia v podnikaní. Podstatne rozdielne výsledky sme dosiahli z vlastného prieskumu, ktorý sa uskutočnil približne rok po začatí konfliktu. Situácia sa stabilizovala, odpovede na rôzne otázky, ktoré v čase vzniku konfliktu neexistovali, sa našli. Takmer 78 % podnikov odpovedalo, že žiadne negatívne dôsledky konfliktu na svoje podniky nepociťujú. Za najväčší negatívny dopad podniky považovali konflikty medzi zamestnancami, ktoré vznikli v dôsledku rôznych názorov na tento konflikt. Viac ako 46 % podnikov uviedlo, že ukrajinských občanov majú záujem zamestnávať len v nevyhnutných prípadoch, takmer 8 % uviedlo, že vôbec nemajú záujem zamestnávať odídencom z Ukrajiny. Na základe

zistení týkajúcich sa zamestnávania utečencov z Ukrajiny a záujmu o zamestnávanie ukrajinských občanov možno predpokladať, že podniky budú hľadať možnosti integrácie týchto pracovníkov do svojich tímov. S nárastom informácií a podporných opatrení by sa mohlo zvýšiť aj zamestnávanie utečencov. S ohľadom na obavy týkajúce sa konkurencie zo strany ukrajinských podnikateľov, možno predpokladať, že podniky budú monitorovať situáciu a prípadne sa pripravovať na zvýšenú konkurenciu. Bude dôležité sledovať, ako sa mení táto percepcia v čase a aký vplyv to bude mať na obchodné vzťahy. Vzhľadom na počiatočné obdobie neistoty odporúčame podnikom ďalej rozvíjať a prispôbovať krízový manažment podniku. To by malo spočívať v pravidelných aktualizáciách príprav na rôzne scenáre, ktoré by mohli vyplynúť z pretrvávajúcej situácie na Ukrajine. S ohľadom na záujem o zamestnávanie ukrajinských občanov odporúčame poskytovať podporu a informácie podnikom, aby mohli efektívne integrovať utečencov do pracovného prostredia. Súčasťou tejto podpory by mohli byť školenia týkajúce sa multikulturalizmu či iné podporné opatrenia v oblasti zamestnávania.

Literatúra

- [1] EURÓPSKA KOMISIA. 2021. *Definícia malého a stredného podniku podľa Európskej komisie*. [online]. Grant up. 2021. [cit. 2023-10-20]. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/63/male-a-stredne-podniky>.
- [2] EURÓPSKA KOMISIA. 2021. *Program Digitálna Európa*. [online]. 2021. [cit. 2023-11-12]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/digital-europe-programme_sk.
- [3] EURÓPSKA KOMISIA. 2022. *SMEs and the war in Ukraine*. [online]. 2022. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: <https://blogs.ec.europa.eu/promotingenterprise/smes-and-the-war-in-ukraine/>.
- [4] FETISOVOVÁ, E. et al. 2012. *Aktuálne problémy financií malých a stredných podnikov*. Bratislava: Ekonom, 2012. ISBN 978-80-225-3366-9.
- [5] HAMZEH, M. et al. 2019. Strategic Decision Making and Organization Performance: A Literature Review. In *International Review of Management and Marketing*, 2019, 9(4), 95-99.
- [6] JURÍČKOVÁ
- [7] KINANGE, U. – PATIL, N. 2020. Business Environment: The Concept and A Literature Review. In *11th International Conference on SHIFTING PARADIGM IN BUSINESS ECONOMY AND SOCIETY : VISION 2050*. [online]. Researchgate.2020. [cit. 2023-10-19]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/346381732_BUSINESS_ENVIRONMENT_The_Concept_and_A_Literature_Review>.
- [8] LIBERTO, D. 2022. *Small and Mid-sized Enterprises (SME) Defined: Types around the World*. [online]. Investopedia. 2022. [cit. 2023-11-17]. Dostupné na: <https://www.investopedia.com/terms/s/smallandmidsizeenterprises.asp>.
- [9] MARTINOVIČOVÁ, D. et al. 2014. *Úvod do podnikové ekonomiky*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5316-4.
- [10] NASCIMENTO-E-SILVA, D., et al. 2019. Influence of The External Environment on The Logistics Strategies of Industrial Organizations. In *International Journal for Innovation Education and Research*, Vol:-7 No-12, pp.628-643. [online]. 2019. [cit. 2023-10-21]. Dostupné na: <https://doi.org/10.31686/ijer.Vol7.Iss12.2117>.
- [11] PAPULA, J. 2018. *Ako začať a úspešne podnikáť*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-7552-985-5.
- [12] PAPULA, J. a kol. 2015. *Podnikanie a podnikateľské myslenie I*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 987-80-7478-950-2.
- [13] PAVLÍK, M. 2016. *Podpora lokálnej ekonomiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-390-7.
- [14] PEDRAZA, J. M. 2021. The Micro, Small and Medium-Sized Enterprises and Its Role In the Economic Development of a Country. In *Business and Management Research*. [online]. Researchgate. 2021. [cit. 2023-11-11]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/349440585_The_Micro_Small_and_Medium-Sized_Enterprises_and_Its_Role_in_the_Economic_Development_of_a_Country.

- [15] RAHMAN, N. – DE FEIS, G. L. 2009. Strategic decision-making: Models and methods in the face of complexity and time pressure. In *Journal of General Management*, Vol. 35 No. 2, Winter. [online]. 2009. [cit. 2023-11-11]. Dostupné na: <2009/2010, 43-60>.
- [16] SBA. 2022. *Výsledky prieskumu: Ako vplyva konflikt na Ukrajine na našich podnikateľov?* [online]. 2022. [cit. 2023-10-11]. Dostupné na: <https://www.sbagency.sk/vysledky-prieskum-ako-vplyva-konflikt-na-ukrajine-na-nasich-podnikatelov#.Y75nvH3MLIU>.
- [17] SBA2022. *Dopady vojenského konfliktu na Ukrajine na slovenských podnikateľov*. [online]. 2022. [cit. 2023-10-08]. Dostupné na: https://monitoringmsp.sk/wp-content/uploads/2022/03/Vysledky-prieskumu_dopady-konfliktu-na-Ukrajine-na-podnikatellov-1.pdf.
- [18] STRÁŽOVSKÁ, H. a kol. 2017. *Obchodné podnikanie na prahu 21. storočia*. Bratislava: Sprint dva s.r.o., 2017. 284 s. ISBN 978-80-89710-35-5.

Daňová medzera, ako nástroj merania daňových únikov na Slovensku

The tax gap, as an instrument for measuring tax evasion in Slovakia

Agneša VÍGHOVÁ* – Nora ŠTANGOVÁ** – Mária PETRUŠČÁKOVÁ***

Abstrakt

Tax evasion causes a significant loss of revenue from the state budget not only in the Slovak Republic but also in the European Union. Therefore, European Union countries are looking for ways to detect tax evasion. It is not possible to eliminate tax evasion, but it is possible to effectively detect and combat tax evasion through legislation as well as through effective tax control. This paper aims to outline the theoretical as well as practical approach to quantifying tax evasion and to make recommendations aimed at reducing the tax gap.

Keywords:

tax evasion, tax evasion quantification, tax gap, tax gap calculation approaches

JEL Classification: H26

Úvod

Daňový únik je výsledok celkového ekonomického správania sa daňových subjektov, orientovaných na zníženie daňovej povinnosti daňového subjektu voči štátu. Daňové úniky členíme na legálne a nelegálne. Legálne daňové úniky predstavujú daňové úniky v línii platnej legislatívy a sú charakteristické vyhýbaním sa daňovej povinnosti šikovným využitím možností, ktoré ponúka zákon. Nelegálne daňové úniky znamenajú porušenie zákona, lebo sú vykonávané nad rámec platnej legislatívy. Bez ohľadu na to, či sa jedná o legálny alebo nelegálny daňový únik, z hľadiska ekonomiky štátu ide o nežiadúci jav. Odhad daňových únikov na DPH v EÚ je cca 160 mld. Eur ročne. Preto je veľmi dôležitá správna kvantifikácia a opatrenia jednotlivých štátov EÚ, ktoré vedú k zníženiu daňových únikov.

1 Teoretické prístupy kvantifikácie daňových únikov

K teoretickým prístupom kvantifikácie daňových únikov patrí postup, pri ktorom na výpočet odhadovaných daňových únikov v oblasti nepriamych daní použijeme metodológiu odhadu a výpočtu objemu tzv. šedej ekonomiky na Slovensku, ktorá funguje v rámci Európskej únie.

K výpočtovým metódam je pritom použitý priamy i nepriamy prístup, najčastejšie však modelové prístupy. Priame metódy sú zamerané na dopočet HDP o produkciu šedej ekonomiky

* doc. PhDr. Agneša Víghová, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, Bratislava, e-mail: agnesa.vighova@vsemba.sk

** prof. Ing. Nora Štangová, CSc., Vysoká škola ekonomie a manažmentu, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, Bratislava, e-mail: nora.stangova@vsemba.sk

*** Ing. Mária Petruščáková, Vysoká škola ekonomie a manažmentu, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, Bratislava, e-mail: petruscakovam@gmail.com

v určitom mieste a čase, teda výberové zisťovania či zisťovania daňových únikov. Tieto metódy sú podrobné a presné, ale obmedzené, nakoľko dokážu kvantifikovať len výberový súbor.

Nepriame metódy majú makroekonomický charakter a najčastejšie sa jedná o monetárne metódy, čo je súčasne ich nevýhodou. Modelový prístup je založený na predpoklade kauzality medzi príčinou a dôsledkom tieňovej ekonomiky. Najčastejšie používanou je metóda MIMIC (*Multiple-Indicators and Multiple-Causes*).

Výskumy na poli šedej ekonomiky nepotvrdili koreláciu medzi výškou hrubého domáceho produktu a výškou nelegálnych príjmov. Dokonca ani korelácia medzi výškou daní a nárastom tejto tieňovej ekonomiky nemá takú dominanciu, ako by sa očakávalo. Najvyššia korelácia bola zaznamenaná s dostatočnými reálnymi príjmami a možnosťou si obstarat' všetky požadované statky bez rizík a naopak s ich nedostatočnou výškou, kde získanie výhody je omnoho viac využívané aj za cenu vysokého rizika odhalenia podvodného konania. (Bélka, J., Zvarová, K., Pašek, P., 2019). To bolo dôvodom, že sme sa zamerali na zistenie skutočnosti, či došlo k poklesu reálnych príjmov obyvateľstva a podnikateľskej sféry, a teda do akej miery inflačný vývoj prevýšil vývoj nominálnych príjmov.

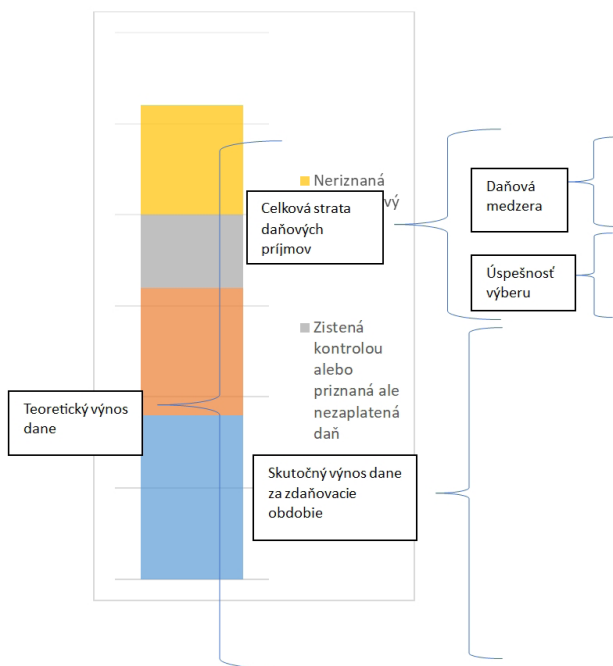
2 Praktický prístup kvantifikácie daňových únikov

Praktickým prístupom kvantifikácie daňových únikov je výpočet daňovej medzery. Daňová medzera znamená kvantifikovanie rozsahu daňových únikov. Teda predstavuje rozdiel medzi skutočne zaplatenou daňou a daňou, ktorá mala byť zaplatená, ak by všetci jednotlivci a podniky priznali svoje aktivity a transakcie správne v súlade s platnou legislatívou a zámermi legislatívy (teoretická daň). Daňová medzera je očistená o výsledky kontrolnej činnosti správcu dane.

Daňová medzera má nasledovné hlavné zložky:

- nepriznaná daň (teda daňové úniky),
- daň zistená kontrolou alebo priznaná daň, ktorá nebola zaplatená.

Graf 1 Prehľad daňovej medzery



Zdroj: Stieranka, Sabayová, Šimonová, 2016, s. 98

Odhad daňovej medzery je možné vypočítať na všetky dane, ktoré sa nachádzajú v daňovej sústave. Efektívny výpočet daňovej medzery je v prípade nepriamej dane, ktorá existuje vo všetkých štátoch Európskej únie – to je daň z pridanej hodnoty.

Kvantifikáciou daňovej medzery sa zaoberajú jednotlivé členské štáty EÚ. Najprepracovanejšiu metódu odhadu daňovej medzery má Veľká Británia, Švédsko ale aj USA.

Daňový a colný úrad Veľkej Británie – HM Revenue & Customs spracúva každoročne materiál o daňovej medzere v krajine, kde odhaľuje nepriznanie daní vo väzbe na príčiny, medzi ktoré patria:

- Kriminálne aktivity – činnosti organizovaných zločineckých skupín, ktoré sa spájajú, aby koordinovane a systematicky porušovali platné právne predpisy. Napríklad podvody na DPH, karuselové podvody.
- Nelegálne daňové úniky – jednotlivci alebo firmy zámerne skresľujú, skrývajú ekonomické informácie za účelom zníženia daňovej povinnosti.
- Skrytá ekonomika – podľa HM Revenue & Customs je neoficiálna ekonomická činnosť, vďaka ktorej štatisticky nie je zachytený celý zdroj príjmov, lebo správca dane nevie o ekonomickej činnosti daňovníka.
- Vyhýbanie sa plateniu daní – jedná sa o získanie daňových výhod, o ktorých zákonodarca nikdy neuvažoval. Inak povedané medzery v legislatíve.
- Právny výklad zákonných noriem – ide o situáciu, kedy správca dane a daňový subjekt majú iný názor na danú problematiku. Jedná sa o nejednoznačné ustanovenia zákona.
- Nezaplatenie dane – jedná sa o prípad, keď daňový subjekt priznal daňovú povinnosť, ale nevie zaplatiť a správca dane ich nedokáže vymôcť.
- Nedbalosť a nepozornosť, ktoré sa vyskytujú pri zostavení účtovnej závierky a výpočte daňovej povinnosti.
- Chyby – rôzne neúmyselné pochybenia pri výpočte daňovej povinnosti.

3 Vývoj predpokladaných daňových únikov u nepriamych daní v SR a členských štátoch EÚ

Daňové úniky predstavujú nežiadúci stav pre štát a štátny rozpočet. Podľa informácií Inštitútu finančnej politiky MF SR odhad straty príjmov na DPH dosiahol úroveň 2,3 mld. Eur. Z tejto informácie vyplýva, že v SR sú najväčšie daňové úniky na dani z pridanej hodnoty.

Daň z pridanej hodnoty patrí do kategórie nepriamych daní (daň zo spotreby). Ďalšie nepriame dane sú spotrebné dane. Charakteristickým znakom nepriamych daní je to, že ich odvádza platiteľ dane, to znamená, že zaťažia predovšetkým konečného spotrebiteľa, pretože tvoria súčasť realizačnej ceny zdaniteľných plnení.

Tabuľka 1 a 2 obsahuje predpoklad daňových únikov na DPH a ostatných nepriamych daní .

Tabuľka 1 Vývoj predpokladaných daňových únikov DPH v dôsledku obchodov tieňovej ekonomiky (v mil. €)

Rok	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Výber DPH	5 978,60	6 663,70	6 827,20	6 761,20	7 988,80	9 883,70
Medziročná zmena		11,50%	2,50%	-1,00%	18,20%	23,70%
Predpoklad úniku	657,65	933,58	932,6	923,58	1043,34	1290,81

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR

Tabuľka 2 Vývoj predpokladaných daňových únikov ostatných nepriamych daní v dôsledku obchodov tieňovej ekonomiky (v mil. €)

Rok	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Výber nepriamych daní	2 320,20	2 426,40	2 233,50	2 869,60	2 497,40	2 548,10
Medziročný vývoj		4,60%	-7,90%	28,50%	-13,00%	2,00%
Predpoklad úniku	280,744	294,808	3129134	391,987	341,145	332,782

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR

Tabuľka 3 Prehľad daňovej medzery na DPH v členských štátoch EÚ

Členský štát EÚ	% daňovej medzery
Švédsko	2
Luxembursko	3
Fínsko	6
Slovinsko	7
Belgicko	8
Španielsko	9
Írsko	9
Estónsko	9
Dánsko	9
Spojené kráľovstvo	10
Rakúsko	10
Nemecko	11
Holandsko	11
Portugalsko	13
Francúzsko	14
Česká republika	15
Maďarsko	17
Bulharsko	19
Lotyšsko	23
Poľsko	24
Taliansko	27
Grécko	27
Slovensko	30
Malta	35
Litva	36
Rumunsko	37

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dokumentu https://www.mfsr.sk/files/archiv/37/DPH_GAP_manual_final_nova_sablona.pdf

Na základe rozhodnutia Komisie Európskeho parlamentu a Rady je stanovené priemerné percento daňovej medzery na úrovni 17%. Podľa tabuľky 14 je zrejmé, že daňová medzera má oveľa vyššie percento v štátoch: Maďarsko, Bulharsko, Lotyšsko, Poľsko, Taliansko, Grécko, Slovensko, Malta, Litva a Rumunsko, ako je stanovený priemer pre členské štáty EÚ. To v praxi znamená, že v štátoch s vyšším percentom daňovej medzery sa vyskytujú daňové úniky v alarmujúcich sumách.

Závery a odporúčania z hľadiska postojov EÚ

Zámerom Slovenska ako aj štátov Európskej únie je zaviesť jednotnú metodiku kvantifikácie daňových únikov a tiež spôsobov, ktoré zabezpečujú zníženia daňových únikov.

Odporúčania Komisie Európskeho parlamentu a Rady pre členské štáty v EÚ ohľadne zníženia daňových únikov sú nasledovné:

- a) Zlepšiť cezhraničnú spoluprácu medzi daňovými správami v EÚ. Skutočne účinnú cezhraničnú spoluprácu medzi daňovými správami členských štátov možno dosiahnuť len v prípade vzájomnej dôvery a solidarity medzi členskými štátmi. Členské štáty môžu očakávať plné využitie prínosov spolupráce, len ak budú ochotné vzájomne si pomáhať. Jedným z nástrojov je aj zavedenie mechanizmu EUROFISC. Eurofisc je úrad, ktorý má slúžiť na rýchlu a viacstrannú výmenu informácií medzi daňovými správami v rámci EÚ. Pomocou uvedeného mechanizmu by daňoví kontrolóri mali mať požadované informácie k dispozícii hneď, čo pomáha k efektívnemu výkonu daňovej kontroly.
- b) Posilnenie informačných systémov daňových správ, za účelom poskytnutia informácie o daňových subjektoch, ktoré sa dopustili porušenia daňových zákonov. Európska komisia podľa uvedeného systému predpokladá účinnejší systém odhalenia daňových únikov.
- c) Súdržná politika vo vzťahu k tretím krajinám – teda voči krajinám, ktoré nie sú členskými štátmi Európskej únie. Napríklad v medzinárodných trhoch s cezhraničnými vkladmi aj naďalej dominujú veľmi známe finančné strediská s prísnyimi predpismi v oblasti bankového tajomstva, tešiace sa veľkej publicite. Samotné Kajmanské ostrovy a Švajčiarsko s celkovými nebankovými vkladmi vo výške 1 352 miliárd € predstavujú takmer 20 % všetkých takýchto vkladov na celom svete. Európska komisia očakáva vyšší stupeň spolupráce s krajinami mimo EÚ.

Zavedenie vyššie uvedených opatrení vo všetkých štátoch EÚ by malo za následok zvýšenie efektivity kontrolnej činnosti finančnej správy.

Literatúra

- [1] BĚLKA, J. – ZVAROVÁ, K. – PAŠEK, P., (2019). Bezhotovostné Slovensko – Boj proti šedej ekonomike pomocou digitálnych platieb. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjh2KCusdKBAXUOhf0HHUT5Bs8QFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Faccace.sk%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F05%2FMastcard_Grey-economy-whitepaper_SK_compressed.pdf&usq=AOvVaw0H6r0xBbwtnnxz-4c7cY1VL&opi=89978449.
- [2] KELMANSON, B. – KIRABAEVA, K. – MEDINA L. – MIRCHEVAAND, B. – WEISS, J. (2019). Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options. IMF Working Papers WP 19/278 file:///C:/Users/DELL/Downloads/wpiea2019278-print-pdf.pdf.
- [3] GÁBIK, R. – MOTKOVÁ, M. (2019). Daňová medzera na DPH. Inštitút finančnej politiky. www.finance.gov.sk/ifp, https://www.mfsr.sk/files/archiv/37/DPH_GAP_manual_final_nova_sablona.pdf.
- [4] KOLEMBUS, A. (2019). Optimalizácia dane – bez chýb, pokút a penále. Vyd. Poradca s.r.o. 255 s. ISBN: 9788081620768.
- [5] LENÁRTOVÁ, G. (2004) Daňové systémy, Bratislava : Ekonóm. ISBN 80-225-1742-9.
- [6] STIERANKA, J. – SABAYOVÁ, M. – ŠIMONOVÁ, J. (2016) Daňové úniky a daňová kriminalita v Slovenskej republike, Bratislava: epos, ISBN: 978-80-562-0147-3.
- [7] STEWART, E. – CONNOLLY, C. (2021) Recent UK Central Government Accounting Reforms: Claimed Benefits and Experienced Outcomes, Abacus-A Journal Of Accounting Finance And Business Studies <http://doi.org/10.1111/abac.12222> MAY 2021 Early Access.
- [8] SCHNEIDER, F. (2022) New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10368-022-00537-6>.
- [9] SCHNEIDER, F. (2017) Estimating a Shadow Economy: Results, Methods, Problems, and Open Questions, De Gruyter Open, Open Economics 2017/1, pp. 1–29. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/openec-2017-0001/html>.

- [10] SCHULTZOVÁ, A. (2018) Daňovníctvo. Daňová teória a politika, Bratislava: IURA EDITION, 2018. ISBN 978-80-8078-161-3.
- [11] ŠIROKÝ, J. (2008) Daňové teorie s praktickou aplikací, 2. vydání. Praha: C. H. Beck, ISBN 978-80-7400-005-8.
- [12] https://www.mfsr.sk/files/archiv/37/DPH_GAP_manual_final_nova_sablona.pdf.

Review of the monograph: Management of Innovation Strategy and Marketing. prof. Naqib Daneshjo PhD. – Ing. Peter Malega PhD. -prof. Ing. Monika Hudáková PhD. MBA

Recenzia monografie Riadenie inovačnej stratégie a marketing autorov prof. Naqib Daneshjo PhD. – Ing. Peter Malega PhD. – prof. Ing. Monika Hudáková PhD. MBA

*Peter ADAMIŠIN**

The monograph “Management of Innovation Strategy and Marketing”, authors prof. Ing. Naqib Daneshjo, PhD., Ing. Peter Malega, PhD., and prof. Ing. Monika Hudáková PhD., MBA, represents a comprehensive and in-depth work that focuses on critical aspects of innovation management, strategy, and marketing in today’s competitive and dynamic business environment. This work offers an in-depth look at the key concepts and strategic approaches necessary for successfully leading and managing innovation in businesses.

The monograph is systematically structured into several chapters that address various aspects of innovation management, including its nature, success, functions, as well as specific issues related to ISO 56002 certification. Each section is elaborated, providing readers with a comprehensive overview of the subject of the study.

In the introductory section, the authors discuss the importance of innovation and its proper management as the foundation for any company’s success. They show that innovation is the driving force behind the development of any company today, which is supported by historical development and current market tendencies.

The chapter on innovation management highlights the complex system of knowledge required for the effective management of innovation processes in companies. This section emphasizes that the aim of innovation management is not only to bring innovative improvements to business processes and systems but also the overall management of these processes.

Specific functions of innovation management, such as planning, organization, motivation, accounting, and control, are further elaborated. Each of these functions is analyzed and explained, providing readers with a deep understanding of their importance and application in practice.

The final chapters focus on the analysis and context of the organization, leadership, support, and the PDCA cycle, which are the building blocks for successful innovation management according to ISO 56002.

The monograph provides an important contribution to the field of innovation management, offering practical guidance and strategies that can be applied in different organizations. The authors have a deep understanding of the subject, which is confirmed by their thorough and analytical approach to the topic. This work could be useful for managers and executives who are seeking effective methods to improve innovation processes in their organizations.

Overall, “Management of Innovation Strategy and Marketing” is a comprehensive and significant contribution to the literature on innovation management. It offers not only a theoretical foundation but also practical guidelines for effective innovation management in today’s dynamic and

* prof. Ing. Peter Adamišin, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta manažmentu, ekonomiky a obchodu, Konštantínova 16, 080 01 Prešov, e-mail: peter.adamisin@unipo.sk

competitive business environments. It is essential reading for anyone who wants to understand and apply modern innovation management methods in today's business world.

Daneshjo, N. Malega, P. – Hudáková, M. 2023. *Management of Innovation Strategy and Marketing*. RAM-Verlag, 2023. ISBN 978-396595-031-3.

Autori príspevkov

prof. Ing. Peter **Adamišín**, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta manažmentu, ekonomiky a obchodu, Konštantínova 16, 080 01 Prešov, e-mail: peter.adamisin@unipo.sk

PhDr. Marko **Daniš**, Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: marko@markodanis.sk

doc. Ing. Iveta **Dudová**, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: iveta.dudova@vsemba.sk

assoc. prof. Ing. Michal **Fabuš**, PhD. Bratislava University of Economics and Management, Institute of Economics and Management, Department of Economics and Finance, Furdekova 16, 854 01 Bratislava, e-mail: michal.fabus@buem.sk

Artur **Horbovyý**, prof., Dr. in Engineering, professor at the Department of computer and information technologies and systems, State Tax University, e-mail: horbovyya@gmail.com

doc. Ing. Mária **Hudáková**, PhD., Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta bezpečnostného inžinierstva, Katedra krízového manažmentu, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, e-mail: maria.hudakova@uniza.sk

prof. Ing. Vojtech **Kollár**, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra manažmentu a marketingu, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vojtech.kollar@vsemba.sk

prof. JUDr. Jozef **Kuril**, CSc., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra správneho a európskeho práva, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: jozef.kuril@vsemba.sk

Svetlana **Labunska**, DrSc. in Economics, professor, Established Researcher, Institute of Public Administration of the Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 85104 Bratislava, Slovak Republic, Department of Accounting and Business consulting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Av. Nayka 9-A, 161166 Kharkiv, Ukraine, svetlana.lab@gmail.com

Ing. Michal **Levický**, PhD., Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied a informatiky, Ústav ekonomiky a manažmentu, Tr. A. Hlinku 1, 949 01 Nitra, e-mail: mlevicky@ukf.sk

PhDr. Silvia **Matúšová**, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra ekonomie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: silvia.matusova@vsemba.sk

Oksana **Nemyrovska**, PhD, Doctoral Candidate at the Department of Economics, Entrepreneurship and Economic Security, Associate Professor, State Tax University, Ukraine, e-mail: onemyrovska@gmail.com

Ing. Mária **Petruščáková**, Vysoká škola ekonomie a manažmentu, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, Bratislava, e-mail: petruscakovam@gmail.com

Mgr. Andrej **Srebala**, Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: a.srebala@gmail.com

prof. Ing. Vojtech **Stanek**, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vojtech.stanek@vsemba.sk

Ing. Jaroslav **Šišolák**, Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta riadenia a informatiky, Katedra manažérskych teórií, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, e-mail: jaroslav.sisolak@uniza.sk

prof. Ing. Nora **Štangová**, CSc., Vysoká škola ekonómie a manažmentu, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, Bratislava, e-mail: nora.stangova@vsemba.sk

PhDr. Silvia **Vadkertiová**, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: silvia.vadkertiova@vsemba.sk

doc. Ing. Michal **Varmus**, PhD., Žilinská univerzita v Žiline Univerzita, Fakulta riadenia a informatiky, Katedra manažérskych teórií, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, e-mail: michal.varmus@uniza.sk

doc. PhDr. Agnesa **Víghová**, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: agnesa.vighova@vsemba.sk

doc. Ing. František **Vojtech**, PhD., Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonómie a manažmentu, Katedra malého a stredného podnikania, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: frantisek.vojtech@vsemba.sk

Igor **Yarovy**, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine, e-mail: yarovyj.igor.v@hneu.net

Volodymyr **Yermachenko**, PhD. prof., Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, e-mail: yvyyer@gmail.com

Recenzenti

doc. Ing. Stanislav **Filip**, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: stanislav.filip@vsemba.sk

Dr. h. c. prof. mpx. h. c. prof. Ing. Vladimír **Gozora**, PhD. MBA, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra manažmentu a marketingu, Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vladimir.gozora@vsemba.sk

Dr. Olga **Cherednichenko**, DSc., Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovakia, e-mail: olga.cherednichenko@vsemba.sk

Oksana **Ivashchenko**, PhD. student, Bratislava University of Economics and Management, Department of Management and Marketing, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovakia, e-mail: oksana.ivashchenko@vsemba.sk, National Technical University, Kharkiv Polytechnic Institute, Kharkiv, Ukraine, e-mail: ok.v.ivashchenko@gmail.com

prof. Ing. Vojtech **Kollár**, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra manažmentu a marketingu, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vojtech.kollar@vsemba.sk

Svetlana **Labunska**, DrSc., Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, svetlana.labunska@vsemba.sk, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, e-mail: svetlana.lab@gmail.com

PhDr. Silvia **Matúšová**, PhD., Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra ekonomie a financií, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: silvia.matusova@vsemba.sk

Dr. Olena **Rayevnyeva**, Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovakia, e-mail: olena.rayevnyeva@vsemba.sk

doc. Ing. Eva **Romančíková**, CSc., Ústav ekonomie a manažmentu, Katedra ekonomie a financií, Vysoká škola ekonomie a manažmentu v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, eva.romancikova@vsemba.sk

Dr. Ninel **Seniuk**, Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovakia, e-mail: ninel.seniuk@vsemba.sk

Liliia **Shumyliak**, PhD, Bratislava University of Economics and Management, Public Administration Institute, Department of Management Informatics, Furdekova 16, 851 04 Bratislava; Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Software Department, Kotsyubynsky 2, Chernivtsi, 58012, Ukraine, e-mail: l.shumylyak@chnu.edu.ua

Dr. h. c. doc. JUDr. Ing. Vlastimil **Vicen**, PhD., Honorary Professor, Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Katedra bezpečnostného manažmentu, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, e-mail: vlastimil.vicen@vsemvs.sk

Dr. Olena **Yakovleva**, Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovakia, e-mail: olena.yakovleva@vsemba.sk

Volodymyr **Yermachenko**, PhD. prof., Bratislava University of Economics and Management, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, e-mail: yvyyer@gmail.com

Informácie a pokyny pre autorov príspevkov

Redakcia prijíma a uverejňuje príspevky v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Za originalitu, odbornú i formálnu správnosť príspevku zodpovedá autor. V časopise nie je možné publikovať článok, ktorý už bol uverejnený v inom periodiku. Redakcia si vyhradzuje právo uverejnenia len pôvodných príspevkov, ktoré spĺňajú obsahové a všetky formálne náležitosti vedeckého článku.

Príspevky sa predkladajú:

- jedenkrát elektronicky (e-mailom na adresu: edita.kulova@vsemvs.sk)
- a v dvoch tlačенých exemplároch na adresu redakcie časopisu ČasOpis, Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava. Príspevky je potrebné odovzdať vo formáte MS Word. Rozsah príspevku je limitovaný na max. 10 strán, pri recenziách a správach je rozsah limitovaný na max. 5 strán predpísaného formátu vrátane grafov, tabuliek a literatúry.

Základné formátovanie

NASTAVENIA STRANY:

- Veľkosť papiera je B5 (ISO) (rozмеры šírka 17,59 cm, výška 24,99 cm).
- Okraje stránky musia byť nastavené na 2 cm zo všetkých strán.
- Musí sa zvoliť voľba zrkadlových okrajov.
- Vzdialenosť záhlavia a päty od okraja stránky má byť 1,25 cm.

TEXT:

- Typ písma textu príspevku musí byť Arial s veľkosťou 10 bodov.
- Riadkovanie 1,5.
- Prvý riadok každého odseku má byť odsadený o hodnotu 0,8 cm.
- Za každým odsekom je potrebné nastaviť medzeru 6 bodov.
- Pred každým nadpisom je potrebné vynechať dva prázdne riadky a za každým nadpisom jeden voľný riadok.

OBRÁZKY:

- Musia byť začlenené do textu článku s číslovaním.
- Pred a za obrázkom sa vynecháva jeden voľný riadok.
- Označenie obrázka sa musí začínať skratkou a číslom (Obr. 1), za ktorými sú dve medzery a nasleduje popis obrázka.
- Skratky Obr. a číslo obrázka sú napísané tučnými písmenami.

GRAFY:

- Musia byť začlenené do textu článku s číslovaním.
- Pred a za grafom sa vynecháva jeden voľný riadok.
- Označenie grafu sa musí začínať slovom (Graf 1) a číslom, za ktorými sú dve medzery a nasleduje popis grafu.
- Slová Graf a číslo grafu sú napísané tučnými písmenami.
- Grafy je potrebné uviesť v Exceli, a to aj ako prílohu v elektronickej verzii k rukopisom.

TABUĽKY:

- Musia byť začlenené do textu článku s číslovaním.
- Pred a za tabuľkou sa vynecháva jeden voľný riadok.
- Označenie tabuľky sa musí začínať skratkou a číslom (Tab. 1), za ktorými sú dve medzery a nasleduje popis tabuľky.
- Skratka Tab. a číslo tabuľky sú napísané tučnými písmenami.
- Pod každým obrázkom, tabuľkou i grafom musí byť uvedený zdroj, z ktorého autor údaje čerpal.

ROVNICE:

- Musia byť napísané v editore rovníc Microsoft Equation, ktorý je súčasťou textového editora MS Word.
- Matematické symboly je nutné písať aj vo vnútri textu pomocou editora rovníc.

ANGLICKÝ NÁZOV A ABSTRAKT:

- V každom príspevku musí byť uvedený anglický názov a abstrakt rozsahu 8 riadkov v anglickom jazyku.
- Pod abstraktom je potrebné uviesť kľúčové slová (keywords) v angličtine (viď http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.html).

LITERATÚRA:

- Uvádzať v súlade s normou STN ISO 690 v abecednom poradí podľa vzoru uvedenom v šablóne.
- Odvolania na literatúru sa označujú v texte metódou mena, dátumu a poradia v zozname literatúry tak, že na príslušnom mieste v texte sa do zátvoriek napíše meno autora, dátum publikovania dokumentu/ číslo podľa toho, ako sú tieto údaje uvedené v abecednom profile v zozname literatúry; napr. (Kotler,2001/14).

Recenzovanie príspevkov:

Recenzovanie príspevkov zabezpečuje redakčná rada. Recenzné konanie voči autorovi príspevku je anonymné.

Príspevky nie sú honorované.

Instructions for authors

The scientific journal - Public administration and Regional Development publishes scientific contributions, discussion contributions and reviews related to its focus. Contributions must be at the required professional and scientific level. They are published in the Slovak, Czech, Russian or English language.

The editor's office of the journal accepts contributions electronically (by email to: edita.kulova@vsemvs.sk), or in a written form in 3 copies together with a CD in the text editor Word (operation system Windows), page size A4 (21×29.7), 2 cm margins, font type: ARIAL, single line spacing.

Title of Article (size 12 pt bold, centred)

Title (size 11pt bold, italic, centred)

Name and SURNAME* (size 10,5pt, italic)

Abstract (size 10pt bold)

Body text (size 10pt, italic, max. 8 lines)

Keywords (size 10pt bold)

text (size 10pt, italic)

Introduction (size 10pt bold)

Text (size 10pt, normal)

1 Title of chapter (size 10pt bold)

Text (size 10 pt normal) 1.1

Subchapter title (size 10pt bold)

Text (size 10 pt normal)

Conclusion (size 10pt bold)

Text (size 10 pt normal) Bibliography

Zodpovedné redaktorky (Editors)

Lucia Balajová
Edita Kulová edita.kulova@vsemba.sk

© Vydavateľ (Publishing House)

Vysoká škola ekonómie a manažmentu v Bratislave
Furdekova 16
851 04 Bratislava
IČO: 35 847 018

Webová stránka časopisu (Journal Website): <http://www.vsemba.sk/VedaAVyskum/VedeckyCasopis>

Periodicita: vychádza dvakrát ročne

Číslo (No.): 2, december 2023, ročník XIX.

Registračné číslo (Registration No.): MK SR EV 2950/09

ISSN 1337-2955

Tlač (Printed by):

Vytlač.online s. r. o.
Žitavská 14
821 07 Bratislava
Slovenská republika

Verejná správa a regionálny rozvoj je recenzovaný vedecký časopis Vysokej školy ekonómie a manažmentu v Bratislave. Uverejňuje vedecké príspevky, príspevky do diskusie a recenzie. Je orientovaný predovšetkým na problematiku verejnej správy a regionálneho rozvoja, manažmentu, marketingu, financií, malého a stredného podnikania, ale aj na iné oblasti, ktoré sú v súlade s profilom a zameraním školy. Jeho poslaním je publikovať významné výsledky vedeckého výskumu trvalejšieho obsahu z oblasti verejnej správy a príbuzných tém, vytvárať priestor pre publikovanie výsledkov výskumných projektov Vysokej školy ekonómie a manažmentu v Bratislave a ponúkať priestor na publikovanie dôležitým záujmovým skupinám (verejná správa, domáce a zahraničné vysoké školy, výskumné inštitúcie).

Public Administration and Regional Development is a reviewed scientific journal of the Bratislava University of Economics and Management. It publishes scientific articles, contributions to discussions and reviews. It mainly focuses on problems in public administration and regional development, management, marketing, finance, small and medium sized entrepreneurship as well as on other areas that are related to the profile and aim of the school. Its mission is to publish significant results of scientific research with continuous content from the field of public administration and related topics, to create space for publishing results from research projects of the Bratislava University of Economics and Management and to offer space for publishing articles to important interest groups (public administration, domestic and foreign universities, research institutions).